

N Á R O D O P I S N Á

revue

2/2021

AUTOŘI STUDIÍ / AUTHORS OF STUDIES:

Doc. PhDr. Petr JANEČEK, Ph.D. (* 1978), vystudoval etnologii na Filozofické fakultě a humanitní studia na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Od roku 2012 působí v Ústavu etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, v současnosti jako zástupce ředitele. Odborně se zabývá prozaickou folkloristikou (především moderním a současným folklorem), dějinami etnologických věd a teoretickými aspekty nemateriálního kulturního dědictví. **ORCID:** 0000-0003-0397-0136.

Kontakt: petr.janecek@ff.cuni.cz

Doc. PhDr. Oldřich KAŠPAR, CSc. (* 1952), dřívější dlouholetý pedagog Ústavu etnologie FF UK v Praze, od roku 2015 působí na Katedře sociální a kulturní antropologie Filozofické fakulty Univerzity Pardubice. Zabývá se zejména dějinami a kulturou předkolumbovských civilizací, česko-španělsko-mexickými vztahy a folklorem Mexika.

Kontakt: Oldrich.Kaspar@upce.cz

Sonja PETROVIĆ, PhD, Associate Professor (* 1967), vyučuje lidovou literaturu (srbskou a jihoslovanskou) na Filologické fakultě Bělehradské univerzity a na Hudební fakultě Univerzity umění v Bělehradě. Zabývá se výzkumem srbského a jihoslovanského folkloru a ústní tradice, vztahy mezi folklorem, středověkou literaturou a historiografií do 19. století na Balkáně, terénní práci v oblasti folkloristiky a orální historií. **ORCID:** 0000-0001-5488-0283.

Kontakt: sonja.petrovic@fil.bg.ac.rs

Prof. Iryna DOVHALJUK, DrSc. (* 1959), vystudovala muzikologii a etnomuzikologii na Lvovské státní konzervatoři (dnes Lvovská národní hudební akademie Mikoly Lysenka), kde je v současnosti vedoucí Katedry hudební folkloristiky. Zároveň pedagogicky působí na Katedře ukrajinské folkloristiky Lvovské národní univerzity Ivana Franka. Její specializací jsou dějiny etnomuzikologie, etnomuzikologická pedagogika, zpracovávání a zpřístupňování materiálů shromážděných významnými ukrajinskými folkloristy (např. O. Rozdolskij, F. Kolessa). **ORCID:** 0000-0002-4219-6342.

Kontakt: iryna.dovhalyuk@lnu.edu.ua

Doc. Lina DOBRJANSKA, CSc. (* 1969), absolvovala studium muzikologie a etnomuzikologie na Lysenkově Lvovské státní konzervatoři (dnes Lvovská národní hudební akademie Mikoly Lysenka), kde v současnosti působí jako pedagožka na Katedře hudební folkloristiky a vědecká pracovnice Vědecko-výzkumné laboratoře pro problematiku hudební etnologie. Zabývá se především dějinami hudební folkloristiky a etnomuzikologickým archivováním. **ORCID:** 0000-0003-0203-2009.

Kontakt: lina.dobrianska@gmail.com

Mgr. Tomáš LEDVINKA, Ph.D. (* 1983), vystudoval antropologii na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy a právní vědu na Západočeské univerzitě v Plzni. Od roku 2017 je pracovníkem Fakulty informatiky a managementu Univerzity Hradec Králové, od roku 2018 zároveň působí jako řešitel projektu „Kulturní podmíněnost moderního přístupu k právní jinakosti: etnologická perspektiva“ na Fakultě sociálních věd UK. Zabývá se výzkumem alterity práva v kontextu sociálních věd, zejména právní antropologie a sociologie. **ORCID:** 0000-0003-1071-8756.

Kontakt: tomas.ledvinka@fsv.cuni.cz

Národopisná revue vychází v tištěné černobílé podobě; pdf verze s barevnými fotografiemi jsou od roku 2016 zveřejněny na internetových stránkách časopisu v sekci Archiv <<https://revue.nulk.cz/narodopisna-revue-archiv-cisel/>>.

N Á R O D O P I S N Á

revue

2/2021

OBSAH

Studie k tématu Národní školy v etnologii a sociokulturní antropologii

Severoamerická <i>folkloristics</i> mezi folkloristikou a evropskou etnologií (<i>Petr Janeček</i>)	95
Nástin vývoje mexické antropologie od počátku 19. století do roku 1948 (<i>Oldřich Kašpar</i>)	102
Folkloristické terénní výzkumy v Srbsku: historický přehled a perspektivy vývoje (<i>Sonja Petrović</i>)	111
Třicet let samostatné ukrajinské etnomuzikologie (1990–2020) (<i>Iryna Dovhaljuk – Lina Dobrjanska</i>)	121
Rieger, nebo Grimm? Romantický a pragmatický přístup k etnologickému zkoumání práva (<i>Tomáš Ledvinka</i>)	134

Proměny tradice

Spoločenský život v čase korony: postrehy z jednej slovenskej dediny očami študentky etnológie (<i>Barbora Turčanová</i>)	146
Břímě tradice (<i>Josef Jančář</i>)	147

Společenská kronika

K 90. narozeninám etnologa Josefa Jančáře (<i>Alena Jeřábková, Jan Krist, Martina Pavlicová, Juraj Hamar</i>)	151
Jiří Langer 85 let (<i>Heino Wessel Hansen</i>)	153
Marie Majtánová-Korandová oslavila pětaosmdesátiny (<i>Marta Ulrychová</i>)	155
Lydia Petrářová jubilující (<i>Jiří Woitsch</i>)	156
Mojmír Benža osemdesiatročný (<i>Peter Slavkovský</i>)	158
Jubilující Gabriela Kiliánová (<i>Eva Krekovičová</i>)	160
Blahopřání Daně Motyčkové (<i>Ludmila Kopalová</i>)	161
Za Milenou Seckou (14. 7. 1957 – 14. 3. 2021) (<i>Lydia Petrářová</i>)	162
Vzpomínka na Vjačeslavu Lohvinovou (1948–2021) (<i>Jana Pospíšilová</i>)	164
Památce Aleny Přetákové (<i>Alena Schauerová</i>)	165
Odešel Ondřej Kryštof Kolář (<i>Karel Cejnar</i>)	166

Recenze

E. Mannová: Minulosť ako supermarket? Spôsoby reprezentácie a aktualizácie dejín Slovenska (<i>Gabriela Kiliánová</i>)	168
M. Ju. Dronov (ed.): Rusiny Avstrijskoj imperii v dnevnikach i vospominanijach russkich oficerov-učastnikov Vengerskoho pochoda 1849 goda (<i>Kirill Shevchenko</i>)	169
M. Ulrychová – M. Bílková (eds.): Svatý Jan Nepomucký v evropském kulturním kontextu (<i>Marta Toncrová</i>)	171
O. K. Kolář: Literární toulky Píseckem (<i>Marta Ulrychová</i>)	173
CD Kolem Potřekova (<i>Michaela Vondráčková</i>)	174
CD/LP Svatební & Pohřební // Weddings & Funerals (<i>Marta Ulrychová</i>)	175

Content in English

176

SEVEROAMERICKÁ FOLKLORISTICS MEZI FOLKLORISTIKOU A EVROPSKOU ETNOLOGIÍ

Petr Janeček (*Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha*)

Spojené státy americké a Kanada patří k zemím, ve kterých jsou folkloristická studia (*folkloristics*, *folklore studies* či *folklore*) chápána jako samostatná vědecká disciplína a akademický obor, který je možné studovat i na té nejvyšší, tedy postgraduální úrovni.¹ To představuje poměrně radikálně odlišnou konceptualizaci disciplíny než v jiných světových akademických tradicích, kde bývají tato bádání většinou institucionalizovanou součástí sociálních, konkrétně antropologických věd (evropské etnologie, sociální/kulturní antropologie), popřípadě humanitních oborů (literární vědy, filologických disciplín, muzikologie, choreologie či teatrologie). Podobná situace jako v Severní Americe panuje dnes například v Ruské federaci, Velké Británii, Irsku, Izraeli, Finsku, Estonsku (byť někde pouze na pregraduální úrovni), a stále výrazněji v budoucích velmocech 21. století, tedy Číně a Indii.² Oborová samostatnost a určité – na evropském kontinentě dnes nepříliš často vídané – disciplinární sebevědomí severoamerické folkloristiky je poměrně nedávného data a vychází z unikátního vývoje této disciplíny, ke kterému došlo po druhé světové válce. Ještě na počátku 50. let 20. století byla oborová identita severoamerických folkloristů na pozici mezi sociálními (antropologickými) a humanitními (filologickými a uměnovědnými) vědami poměrně nevyhraněná; titó badatelé se tak alternativně scházeli buď na konferencích American Anthropological Association nebo Modern Language Association (Bascom 1953: 283). Dnešní emancipovaná severoamerická folkloristická studia již ale představují svébytné akademické pole, které je poměrně vzdálené jak středo- a východoevropskému chápání folkloristiky jako humanitně orientovaného výzkumu produktů „duchovní“ kultury, tak podoboru kulturní nebo lingvistické antropologie zabývajícím se orálními kulturami. V severoamerickém případě jde o specifickou moderní, z evropského pohledu „hybridizovanou“ formu, která má vazby i k performativním a komunikačním studiím, *heritage studies* a bádání materiální kultury, přičemž stranou nezůstává ani její výrazná aplikovaná poloha.

Následující text se zaměřuje na stručný nástin základních kontur dějin severoamerických folkloristických studií; důraz přitom klade na institucionální historii je-

jich vzestupu v období po druhé světové válce a bádání v oblasti slovesné kultury, především narativního folkloru. Jeho hlavním inspiračním zdrojem jsou pak kritické dějiny tohoto oboru z pera jak amerických (Bauman – Abraham – Kalcik 1976; Clements 1988; Savin – Zumwalt 2020), tak evropských (Bendix 1995; 1997; Bendix – Hasan-Rokem 2012) badatelů. Podrobnější přehled o americké folkloristice jako celku pak podává nedávno vydaný *The Oxford Handbook of American Folklore and Folklife Studies* (Bronner 2019a).

Počátky odborného zájmu o folklor v Severní Americe

První severoameričtí folkloristé chápali předmět svého studia podobným způsobem jako folkloristé ve Velké Británii – tedy jako *popular antiquities* („lidové starožitnosti“) coby integrální součást starožitnického nebo regionálně-vlastivědného bádání. Později, po etablování konceptu folkloru (1846), pak v duchu klasické definice Williama J. Thomse (1803–1885) se zaměřili na svébytný předmět studia zahrnující celek tradiční kultury, včetně materiální kultury a artefaktů. Významnou roli zde stejně jako v Evropě hrála německá přírodní mytologie, jejímiž proponenty byli raní američtí folkloristé Horatio Emmons Hale (1817–1896) a Daniel Garrison Brinton (1837–1899); později pak koncept přežítka, který folkloristická bádání úzce propojil s rodící se evolucionistickou antropologií (Bronner 1987). Na rozdíl od britských a kontinentálních folkloristů, zaměřených téměř striktně na výzkum *vlastního* folkloru, byla ale již v rané fázi americké folkloristiky zřetelná větší pestrost badatelských terénů. Již ve 30. letech 19. století tak „otec americké folkloristiky“ Henry Rowe Schoolcraft (1793–1864) formuloval obecné zásady výzkumu orálních tradic původních Američanů; odborný zájem o folklor Afroameričanů se pak objevuje prakticky ihned po skončení americké občanské války (Lucy McKim Garrison – William Francis Allen – Charles Pickard Ware: *Slave Songs of the United States*, 1867; Joel Chandler Harris: *Uncle Remus: His Songs and His Sayings. The Folk-Lore of the Old Plantation*, 1880).³ Od roku 1879 začínají John Wesley Powell (1834–1902) a Smithsonian Institute se systematickým studiem kultur původních Američanů. Mnoho amerických

folkloristů se ale, podobně jako v Evropě, také nativistickým způsobem zaměřovalo na folklor anglosaských Američanů. Nejvýraznější byl zájem o tradiční anglosaské balady, reprezentovaný monumentální desetidílnou antologií *The English and Scottish Popular Ballads* (1882–1898) prvního harvardského profesora anglistiky Francise Jamese Childa (1825–1896), v jehož díle pokračoval jeho následovník George Lyman Kittredge (1860–1941).

Z institucionálního hlediska byl pro americkou folkloristiku zlomový rok 1888, kdy byla založena Americká folkloristická společnost (*American Folklore Society*) jako jedna z nejstarších folkloristických společností na světě; ve stejném roce byl založen i dodnes vlivný *Journal of American Folklore*. Jeho prvním šéfredaktorem se stal William Wells Newell (1839–1907), který jako hlavní úkol oboru chápal dokumentaci domněle zanikajícího archaického anglického a skotského folkloru (především balad). Tematické zaměření tohoto odborného periodika se ale od literárněvědného studia textů evropského původu a spekulativních evolucionistických komparací brzy přesunulo k modernějšímu chápání oboru v duchu dobového historického partikularismu a souvisejícího konceptu kulturního relativismu. Nemalou roli přitom hráli jeho antropologicky orientovaní šéfredaktoři, především zakladatelská postava americké kulturní antropologie Franz Boas (1858–1942; třetí šéfredaktor v letech 1908–1924) a jeho žačka, antropoložka a folkloristka Ruth F. Benedictová (1888–1948; čtvrtá šéfredaktorka v letech 1925–1939); podstatná část její odborné práce se zaměřovala přímo na folklor a mytologii, nejvýrazněji v podobě monografie *Zuni Mythology* (1935).

Dědictví boasovského chápání antropologie se projevilo v celé řadě konceptuálních proměn amerických folkloristických bádání i mnohem později, například v jejich úzké spolupráci s lingvistickou antropologií, nejvýraznější v díle Della Hymese (1927–2009; např. Hymes 1975) a Joela Sherzera (* 1942; např. Sherzer 2002).

Rozvoj bádání v meziválečném období

Meziválečné období přineslo do americké folkloristiky nejen antropologické inspirace, ale především provázání s překotně se rozvíjejícím mezinárodním folkloristickým bádáním, nejvýrazněji reprezentovaným finskou historicko-geografickou školou a učenou společností *Folklore Fellows*, založenou v roce 1907. V její prestižní ediční řadě *Folklore Fellows' Communications* (FFC),

kteřá představuje jednu z nejvýznamnějších folkloristických publikačních platform dodnes, v roce 1928 vychází rozšířené a do angličtiny přeložené vydání mezinárodního typologického katalogu pohádek *The Types of the Folktale* z pera amerického folkloristy Stitha Thompsona (1885–1976). Tato výrazná osobnost mezinárodní folkloristiky navázala na původní německy vydanou práci finského badatele Antti Aarneho (Aarne 1910) a založila tak významnou tradici mezinárodní spolupráce při vytváření folklorních katalogů (Aarne – Thompson 1928, 1961; Thompson 1996; Uther 2004). Nejvýznamnějším Thompsonovým dílem je ale jeho monumentální šestidílný *Motif-Index of Folk Literature* (Thompson 1932–1936, revidované vydání Thompson 1955–1958), zahrnující několik desítek tisíc motivů abstrahovaných z nejrozličnějších narativních žánrů ve fascinující transkulturní perspektivě, který představuje jeden z významných počínů světové folkloristiky. Za zmínku stojí i jeho souhrnná práce *The Folktale* (Thompson 1946) a brilantní analýza putování pohádkového typu *Hvězdný manžel* (*The Star-Husband Tale*) napříč kulturami původních Američanů, na které demonstroval aplikovatelnost postupů historicko-geografické školy ve zcela odlišném kulturním kontextu (Thompson 1953).

Meziválečné období s sebou přináší i rozsáhlé dokumentační akce, zaměřené především na mizející tradice americké každodennosti – především regionální folklor, ale i vzpomínky na folklor doby otroctví, profesní repertoáry zanikajících manuálních profesí jako kovbojové či dřevorubci, anebo subkulturní folklor (vězňové, hoboos). Nejvýznamnější celonárodní akcí byl monumentální *Federal Writers' Project* sponzorovaný americkou vládou v době Velké hospodářské krize, v rámci kterého sehráli významnou roli i vlivní folkloristé jako Benjamin A. Botkin (1901–1975) a John A. Lomax (1867–1948). Ve stejném období působila i zakladatelka moderních výzkumů afroamerického folkloru, černošská folkloristka a antropoložka, žačka Franze Boase Zora Neale Hurstonová (1891–1960), mimo jiné průkopnice autoetnografických postupů a kritické rasové teorie, které začaly být v antropologických vědách běžnější až v 70. letech (Hurston 1935).

Dobový rozmach teoretické práce (nejen) severoamerických folkloristů pak dokládá skutečnost, že *Standard Dictionary of Legend, Folklore and Mythology*, vydaný v New Yorku v roce 1949, obsahoval již jednadvacet vlivných definic folkloru (Leach – Fried 1984).

Richard M. Dorson a institucionalizace americké folkloristiky v 50. letech

K institucionalizaci americké folkloristiky jako svébytného vědního oboru dochází v 50. letech 20. století, a to především zásluhou Thompsonova prominentního žáka Richarda M. Dorsona (1916–1981). Tomu se podařilo institucionalizovat „nový“ obor, dobově definovaný jako historicko-literární věda zabývající se každodenní zkušeností „běžných“ Američanů, jakési orálněhistorické „dějiny americké civilizace“ (Dorson 1959, 1961, 1973). Nově vzniklá americká folkloristika byla v Dorsonově dobové rétorice, ovlivněné zkušeností mccarthismu, definovaná opozicí ke dvěma fenoménům: jednak údajně nacionalistické a ideologizované folkloristice sovětského bloku, která využívala, resp. zneužívala folklor k politickým účelům, jednak *fakeloru*; tedy dobově oblíbené komercializaci a komodifikaci folkloru, popřípadě jeho umělého vytváření za účelem ekonomického zisku (Dorson 1976). I díky této dovedně použité dobové rétorice byl Dorson úspěšný a v roce 1962 byla na Indiana University v Bloomingtonu založena první samostatná katedra folkloristiky na území USA. Samotný Dorson, autor více než dvaceti monografií, se tak stal skutečnou zakladatelskou postavou moderní americké folkloristiky; v mnoha oblastech hrál pak roli zcela výjimečnou.⁴ Dorson aktivně působil i v nově vzniklých amerických folkloristických odborných periodikách jako *Journal of Folklore Research* (fungující pod odlišnými názvy již od roku 1942) a jako editor vlivných edic *Folktales of the World* (vycházející v letech 1963–1973), *International Folklore* (48 knih) a *Folklore of the World* (38 knih); editorsky se zabýval i folklorem dalších kontinentů, včetně kontaktů se zahraničními akademickými folkloristickými tradicemi (Dorson 1961a, 1961b).

Performativní obrat a *folklife studies* v 60. a 70. letech

Skutečná emancipace amerických folkloristických studií přichází ale až na konci 60. let, kdy se rodí první skutečně specificky americká folkloristická škola, označovaná nejčastěji za performanční, texaskou či austinskou. Její novátorské přístupy zaměřené na výzkum performancí, tedy detailní analýzy vypravěčských či zpěvních příležitostí, spojené s přelomovou monografií *Towards New Perspectives in Folklore* (Paredes – Bauman 1972) a osobnostmi, jako byli znalec hispánského a mexického folkloru Américo Paredes (1915–1999), badatel afroamerického folkloru Roger D. Abrahams (1933–2017) a především Richard Bauman (*1940; Bauman 1995,

2004), dodnes představují unikátně americký inspirativní přístup ke studiu folkloru, který je v lecčem odlišný – ale zároveň komplementární – k evropským bádáním v oblasti ekologie folkloru. Jeho tradice je v severoamerických folkloristických bádáních, ale i v příbuzných humanitních oborech, výrazná dodnes. V rámci tehdejších bádání vznikla i jedna z nejslavnějších typicky severoamerických definic folkloru, která tento fenomén konceptualizuje jako *uměleckou komunikaci v rámci malých sociálních skupin* (Ben Amos 1971: 13).

Přibližně ve stejném období je v americké vědě, podobně jako ve Velké Británii, revitalizován zájem o studium materiální kultury (především, ale nikoli výlučně vernakulární architektury). Díky inspiraci severoevropskou komparativní evropskou etnologií (Sigurd Erixon) a jejím konceptem *folkliv* se rodí koncept *folklife studies*, holistického studia (americké) tradiční kultury v jejím celku; tedy nikoli „pouze“ artefaktů či textů, ale i jejich sociálního kontextu. Určitou, i když méně výraznou inspirační roli zde sehrála také moderní německojazyčná evropská etnologie po její modernizaci v 60. letech (Yoder 1963, 1976). *Folklife* hnutí, nejsilnější v 70. letech (kdy termín *folklife* dokonce konkuroval termínům *folkloristics* a *folklore studies* – Dorson 1972), spojované se jmény jako Don Yoder (1921–2015) a se zřejmě nejvýznamnější osobností v oblasti holistického studia (nejen) americké (nejen) materiální kultury, kterou je Henry Glassie (*1942; např. Glassie 1982, 1999, 2000), se tak v mnohém vzdálilo od textocentrické mezinárodní folkloristiky (ve které dominovali evropští badatelé) i od americké kulturní antropologie (v té době stále ještě primárně zaměřené na výzkum nekomplexních mimoevropských společností) a přiblížilo americká folkloristická bádání etnologii. Proto mohl přední německý etnolog Rolf W. Brednich v 90. letech 20. století označit americkou folkloristiku za „Schwesterwissenschaft der Volkskunde“ (Bendix 1995: 1).

Za hranice folkloristiky v 80. letech

Osmdesátá léta představují neplodnější období několika severoamerických badatelů, kteří díky věhlasu svých děl pronikli daleko za hranice folkloristických bádání a ovlivnili celou řadu dalších oborů, především psychologii, antropologii a religionistiku.

Nejvýraznějším z nich je nejvýznamnější americký folklorista druhé poloviny 20. století Alan Dundes (1934–2005), který, podobně jako Dorson, již od poloviny 60. let usilovně pracoval na etablování tohoto oboru jako své-

bytné disciplíny s vlastním teoretickým a metodologickým aparátem (Dundes 1965, 1980, 2002, 2007) a dlouholetou mezinárodní tradicí (Dundes 1999, série „casebooků“ shrnujících studie badatelů z celého světa věnovaných například antisemitským rituálním pověrám, prokletí, vampyrismu, motivu zaživa zazdžené osoby, oidipovskému mýtu či pohádce o Červené Karkulce – Dundes 1989, 1991, 1992, 1996, 1998; Dundes – Lowell 1995). Jeho vlastní bádání byla silně inspirovaná psychologizujícími, konkrétně freudovskými přístupy, které považoval za explanačně nejsilnější pole k analýze sociálních a kulturních funkcí, ale především významů folklorních fenoménů. Dundesovy texty představují serióznější alternativu věhlasnějšího, ale velmi eklektického a teoreticky i metodicky problematického amerického mytologa Josepha Campbella (1904–1987).

Další badatelskou oblast, ve které severoameričtí folkloristé výrazně překročili hranici své vlastní disciplíny, představují výzkumy soudobého narativního folkloru, především takzvaných současných nebo městských pověstí (*contemporary/urban legends*) a příbuzných žánrů, jako jsou fámy a konspirační teorie. V těchto bádáních sehrál pionýrskou úlohu již samotný zakladatel institucionalizované americké folkloristiky Richard M. Dorson (viz Dorson 1959); nejvýznamnější osobností je ale Jan Harold Brunvand (* 1933), který díky úspěchu své monografie *The Vanishing Hitchhiker. American Urban Legends and Their Meanings* (Brunvand 1981) a jejich pro širší čtenářskou veřejnost nesmírně populárních pokračování vstoupil do povědomí široké veřejnosti i jako publicista a veřejně známá osobnost. Z dalších předních badatelů tohoto zaměření je třeba zmínit původně evropskou folkloristku a expertku na věrské představy Lindu Déghovou (1920–2014; např. Dégh 1994, 2001), folklorizujícího sociologa Garyho Alana Finea (* 1950; např. Fine 1992; Fine – Turner 2001; Fine – Ellis 2010), folkloristu a znalce populární kultury Billa Ellise (* 1950; Ellis 2000, 2001, 2004), folkloristku se zaměřením na afroamerická studia Patricii A. Turnerovou (* 1955; Turner 1993, 1994, 2009) a mnohé další.

Další výrazným tématem, kterým se začali američtí folkloristé v tomto období věnovat výrazněji, byly např. anekdoty a tradiční humor (např. Oring 1992; Marsh 2015).

V 80. a 90. letech začal razantně publikovat i folklorista a literární vědec Jack Zipes (*1937), jeden z předních znalců problematiky vztahu folklorní a umělecké pohádky, který se pro své analýzy teoreticky inspiroval kritickou teorií a frankfurtskou školou (např. Zipes 1983, 1994, 1997).

Počátek nového milénia

Od počátku 21. století to byli američtí folkloristé, kteří se jako jedni z prvních badatelů začali výrazněji zaměřovat na výzkum digitálního, elektronického a internetového folkloru (Blank 2009, 2012; Blank – Howard 2013). Navázali tak na poměrně dlouhou tradici tamních výzkumů neorálních forem folkloru, jako byl třeba kancelářský folklor (*office folklore* a *xeroxlore* – Dundes – Pagter 1976); v posledních letech se tyto výzkumy začaly stále výrazněji orientovat na fenomén folklorní dimenze elektronických sociálních sítí (Blank – McNeill 2018; Peck – Blank 2020). V novém miléniu zesílily i diskuse o disciplinární identitě a teoretickém zázemí severoamerické folkloristiky a jejich vazbách na příbuzné akademické tradice a vědní obory (Feintuch 2003; Haring 2016; Noyes 2016); v důsledku toho také zesílily její transatlantické institucionální vazby (*American Folklore Society* se např. v roce 2016 stala sesterskou organizací evropské Sociétés Internationale d’Ethnologie et de Folklore).

Na dílo Alana Dundese na teoretické úrovni asi nejvýrazněji navázal přední a aktuálně zřejmě publikačně nejplodnější americký folklorista Simon J. Bronner (* 1954), který v posledních letech prosazuje chápání folkloristiky jako studia specifických tradičních sociálních praktik v duchu *practice theory* (Bronner 2011, 2019b). Stejný badatel také v roce 2017 založil novou folkloristickou edici *Studies in Folklore in Ethnology: Traditions, Practices and Identities*, ve které jsou publikována i díla neamerických autorů (např. ze Skotska či Estonska); ta navázala na doposavad existující edice zaměřené na folkloristickou produkci (jedná se zejm. o ty z nakladatelství Indiana University Press, Utah State University Press, University of Mississippi Press, University of Wisconsin Press, University of Kentucky Press a University of Tennessee Press). V posledních letech se obnovila i teoretická debata o folklorismu, fabeloru, vztahu folkloru a populární kultury a konstruování tradice v podobě inovativního konceptu *folkloresky* (Foster – Tolbert 2015) a odborný zájem o dětský a teenagerský folklor (Tucker 2007, 2008, 2018). Severoameričtí folkloristé byli také jedni z prvních badatelů, kteří zareagovali na soudobý nebývalý vzestup popularity konspiračních teorií a publikovali jednu z prvních odborných monografií o souvislosti tohoto fenoménu a pandemie koronaviru Covid-19 (Bodner – Brodie – Welsch 2020); i v tomto navázali na tamní tradice výzkumu folklorního rozměru kolektivního vnímání nemocí a náказы (Goldstein 2004; Blank – Kitta 2015; Kitta 2012, 2019).

Severoamerická folkloristická studia dnes

Severoamerická folkloristika v současnosti představuje poměrně dynamické badatelské prostředí na pomezí sociálních a humanitních věd, které propojuje celou řadu badatelů v USA, Kanadě, ale i v některých dalších zemích světa. Díky svému etablování na amerických univerzitách v druhé polovině 20. století, několika edičním řadám předních amerických akademických i komerčních nakladatelství věnovaným pouze folkloristice (vedle výše zmíněných je na místě poukázat např. na edice *Folklore Studies in Multicultural World* a *Folklore Studies*), množství regionálních a lokálních učených společností a více než deseti pravidelně vycházejících odborných periodikům (vedle centrálního *Journal of American Folklore* je na místě zmínit *Journal of Folklore Research*, *Western Folklore*, *New Directions in Folklore*, *The Folklore Historian*, *Children's Folklore Review*, a především inovativní *Cultural Analysis*, vydávaný od roku 2000 University of

California v Berkeley) se tak jedná o stabilní a produktivní badatelský diskurs, který se dnes vyznačuje možná větší dynamikou než leckteré evropské etnologické tradice.

Podobně jako v Evropě má i severoamerická folkloristika svoji výraznou aplikovanou dimenzi, na níž vedle celé řady státních, regionálních a lokálních muzeí, archivů, knihoven a kulturních center participují i významné federální badatelské, paměťové a prezentační instituce jako The American Folklife Center při Kongresové knihovně USA, založené v roce 1976, a Smithsonian Center for Folklife and Cultural Heritage, pořádající od roku 1967 ve Washingtonu D.C. proslulý Smithsonian Folklife Festival. Právě aplikovaný a v posledních desetiletích stále výrazněji angažovaný sektor *public folklore*, který ve svých aktivitách propojuje badatelskou, pedagogickou a komunitní angažovanou dimenzi, představuje další zajímavé specifikum severoamerické folkloristiky, které by si rozhodně zasloužilo prezentaci v podobě samostatné studie.

POZNÁMKY:

1. Postgraduální studium (titul Ph.D.) v tomto oboru nabízí v současnosti přes deset amerických a kanadských univerzit; přibližně dvojnásobný počet pak na úrovni bakalářského a magisterského studia. Někde jde ale o specializaci (Ph.D. Minor) v rámci anglistiky, antropologie, kulturních a performativních studií, etnomuzikologie či *heritage studies*. Tradičními institucemi nabízejícími v posledních desetiletích folkloristiku na postgraduální úrovni jsou především Indiana University v Bloomingtonu, Memorial University of Newfoundland, University of Wisconsin Madison a University of North Carolina at Chapel Hill. Tradičně silnými centry folkloristického bádání jsou dále např. University of California v Berkeley, Harvard University, University of Oregon, Western Kentucky University, Ohio State University a Utah State University; historicky i University of Texas at Austin a University of Pennsylvania („Folklore Programs in the US and Canada“. *Center for Folklore Studies. Ohio State University* [online] [cit. 2. 5. 2021]. Dostupné z: <<https://cfs.osu.edu/about/resources/programs>>). O americké folkloristice

obecně viz internetové stránky Americké folkloristické společnosti (*American Folklore Society* [online] [cit. 2. 5. 2021]. Dostupné z: <<https://www.afsnet.org/>>).

2. V Indii dokonce nalezneme samostatnou folkloristickou univerzitu – Karnataka Folklore University, založenou v roce 2011, která představuje pravděpodobně první univerzitní instituci na světě věnující se výhradně folkloristickému výzkumu. K mezinárodnímu rozměru dnešních folkloristických studií přehledově Bronner 2017: 1–15.
3. Literárně stylizovaná vyprávění využívající specifické jazykové prostředky afroamerické kultury sebraná Joelem Chandlerem Harrisem vyšla, upravená pro dětského čtenáře, několikrát i v českém překladu, poprvé v roce 1940 jako *Pohádky strýčka Rema* (Harris 1940).
4. Jedná se především o výzkum regionálního (Dorson 1952, 1964), černošského (Dorson 1956, 1967) a městského folkloru (Dorson 1974), ale třeba i dějin britských folkloristických studií (Dorson 1968, 1969).

LITERATURA:

- Aarne, Antti 1910: *Verzeichnis der Märchentypen*. (= FF Communications 3). Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia / Academia Scientiarum Fennica.
- Aarne, Antti – Thompson, Stith 1928: *The Types of the Folk-Tale: A Classification and Bibliography. Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen, translated and enlarged by Stith Thompson*. (= FF Communications 74). Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia / Academia Scientiarum Fennica.
- Aarne, Antti – Thompson, Stith 1961: *The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography*. (= FF Communications 184). Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia / Academia Scientiarum Fennica.
- Bascom, William R. 1953: Folklore and Anthropology. *Journal of American Folklore* 66, č. 262, s. 283–290.

- Bauman, Richard (ed.) 1995: *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments. A Communications-centered Handbook*. London – New York: Oxford University Press.
- Bauman, Richard 2004: *A World of Others' Words: Cross-Cultural Perspectives on Intertextuality*. Malden: Blackwell Publishing.
- Bauman, Richard – Abrahams, Roger D. – Kalcik, Susan 1976: American Folklore and American Studies. *American Quarterly* 28, č. 3, s. 360–377.
- Ben Amos, Dan 1971: Towards a Definition of Folklore in Context. *Journal of American Folklore* 84, č. 331, s. 3–15.
- Bendix, Regina 1995: *Amerikanische Folkloristik. Eine Einführung*. Berlin: Dietrich Reimer.
- Bendix, Regina 1997: *In Search of Authenticity. Formation of Folklore Studies*. Madison: The University of Wisconsin Press.

- Bendix, Regina F. — Hasan-Rokem, Galit (eds.) 2012: *A Companion to Folklore*. New York: Wiley-Blackwell.
- Benedict, Ruth 1935: *Zuni Mythology*. New York: Columbia University Press.
- Blank, Trevor J. 2009: *Folklore and the Internet: Vernacular Expressions in a Digital World*. Logan: Utah State University Press.
- Blank, Trevor J. (ed.) 2012: *Folk Culture in a Digital Age: The Emergent Dynamics of Human Interaction*. Boulder — Logan: University Press of Colorado — Utah State University Press.
- Blank, Trevor J. — Howard, Robert Glenn (eds.) 2013: *Tradition in the Twenty-First Century: Locating the Role of the Past in the Present*. Logan: Utah State University Press.
- Blank, Trevor J. — Kitta, Andrea 2015: *Diagnosing Folklore: Perspectives on Disability, Health and Trauma*. Mississippi: University Press of Mississippi.
- Blank, Trevor J. — McNeill, Lynne (eds.) 2018: *Slender Man Is Coming: Creepypasta and Contemporary Legends on the Internet*. Logan: Utah State University Press.
- Bodner, John — Brodie, Ian — Welch, Wendy 2020: *Covid-19 Conspiracy Theories: QAnon, 5G, The New World Order, and Other Viral Ideas*. Jefferson: McFarland.
- Bronner, Simon J. (ed.) 1987: *Folklife Studies from the Gilded Age: Object, Rite and Custom in Victorian America*. Ann Arbor: UMI Research Press.
- Bronner, Simon J. 2011: *Explaining Traditions: Folk Behavior in Modern Culture*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Bronner, Simon J. 2017: *Folklore. The Basics*. London — New York: Routledge.
- Bronner, Simon J. (ed.) 2019a: *The Oxford Handbook of American Folklore and Folklife Studies*. New York: Oxford University Press.
- Bronner, Simon J. 2019b: *The Practice of Folklore: Essays Towards a Theory of Tradition*. Mississippi: University Press of Mississippi.
- Brunvand, Jan Harold 1981: *The Vanishing Hitchhiker. American Urban Legends and Their Meanings*. New York: W. W. Norton.
- Clements, William M. 1988: *100 Years of American Folklore Studies: A Conceptual History*. Cambridge: American Folklore Society.
- Dégh, Linda 1994: *American Folklore and Mass Media*. Bloomington: Indiana University Press.
- Dégh, Linda 2001: *Legend and Belief: Dialectics of a Folklore Genre*. Bloomington: Indiana University Press.
- Dorson, Richard M. 1952: *Bloodstoppers and Bearwalkers: Folk Traditions of the Upper Peninsula. Folktales of Immigrants, Lumberjacks and Indians*. Cambridge: Harvard University Press.
- Dorson, Richard M. 1956: *Negro Folktales in Michigan*. Cambridge: Harvard University Press.
- Dorson, Richard M. 1959: *American Folklore*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dorson, Richard M. 1961a: *American Folklore and the Historian*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dorson, Richard M. 1961b: *Folklore Research Around the World: A North American Point of View*. Bloomington: Indiana University Press.
- Dorson, Richard M. 1964: *Buying the Wind: Regional Folklore in the United States*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dorson, Richard M. 1967: *American Negro Folktales*. Greenwich: Fawcett World Library.
- Dorson, Richard M. 1968: *Peasant Customs and Savage Myths: Selections from the British Folklorists*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dorson, Richard M. 1969: *British Folklorists: A History*. New York: Routledge and Paul.
- Dorson, Richard M. 1972: *Folklore and Folklife: An Introduction*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dorson, Richard M. 1973: *Folklore and Traditional History*. New York: De Gruyter Mouton.
- Dorson, Richard M. 1974: *Folklore in the Modern World*. New York: De Gruyter Mouton.
- Dorson, Richard M. 1976: *Folklore and Fakelore: Essays toward a Discipline of Folk Studies*. Cambridge: Harvard University Press.
- Dundes, Alan (ed.) 1965: *The Study of Folklore*. New York: Prentice Hall.
- Dundes, Alan 1980: *Interpreting Folklore*. Bloomington: Indiana University Press.
- Dundes, Alan (ed.) 1989: *Little Red Riding Hood: A Casebook*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Dundes, Alan (ed.) 1991: *The Blood Libel Legend: A Casebook in Anti-Semitic Folklore*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Dundes, Alan (ed.) 1992: *The Evil Eye: A Casebook*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Dundes, Alan (ed.) 1996: *The Walled-Up Wife: A Casebook*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Dundes, Alan (ed.) 1998: *The Vampire: A Casebook*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Dundes, Alan (ed.) 1999: *International Folkloristics. Classic Contributions by the Founders of Folklore*. Lanham: Rowman and Littlefield.
- Dundes, Alan 2002: *Bloody Mary in the Mirror: Essays in Psychoanalytic Folkloristics*. Mississippi: University of Mississippi Press.
- Dundes, Alan (ed. Bronner, Simon J.) 2007: *The Meaning of Folklore. The Analytical Essays of Alan Dundes*. Boulder — Logan: University Press of Colorado — Utah State University Press.
- Dundes, Alan — Lowell, Edmunds (eds.) 1995: *Oedipus: A Folklore Casebook*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Dundes, Alan — Pagter, Carl R. 1976: *Urban Folklore from the Paperwork Empire*. New York: American Folklore.
- Ellis, Bill 2000: *Raising the Devil: Satanism, New Religions, and the Media*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Ellis, Bill 2001: *Aliens, Ghosts and Cults: Legends We Live*. Mississippi: University Press of Mississippi.
- Ellis, Bill 2004: *Lucifer Ascending: The Occult in Folklore and Popular Culture*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Feintuch, Burt 2003: *Eight Words to Study Expressive Culture*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Fine, Gary A. 1992: *Manufacturing Tales. Sex and Money in Contemporary Legends*. Lexington: University of Tennessee Press.
- Fine, Gary A. — Ellis, Bill 2010: *Global Grapevine: Why Rumors of Terrorism, Immigration and Trade Matters*. New York — London: Oxford University Press.
- Fine, Gary A. — Turner, Patricia 2001: *Whispers on the Color Line. Rumor and Race in America*. Oakland: University of California Press.
- Foster, Michael D. — Tolbert, Jeffrey A. (eds.) 2015: *The Folkloresque: Reframing Folklore in a Popular Culture World*. Logan: Utah State University Press.
- Garrison McKim, Lucy — Allen, William Francis — Ware, Charles Pickard 1867: *Slave Songs of the United States*. New York: A. Simpson and Company.
- Glassie, Henry 1982: *Passing the Time in Ballymenone: Culture and History of an Ulster Community*. Bloomington: Indiana University Press.

- Glassie, Henry 1999: *Material Culture*. Bloomington: Indiana University Press.
- Glassie, Henry 2000: *Vernacular Architecture*. Bloomington: Indiana University Press.
- Goldstein, Diane 2004: *Once Upon a Virus: AIDS Legends and Vernacular Risk Perception*. Logan: Utah State University Press.
- Haring, Lee (ed.) 2016: *Grand Theory in Folkloristics (Encounters: Explorations in Folklore and Ethnomusicology)*. Bloomington: Indiana University Press.
- Harris, Joel Chandler 1880: *Uncle Remus: His Songs and His Sayings. The Folk-Lore of the Old Plantation*. New York: D. Appleton and Company.
- Harris, Joel Chandler 1940: *Pohádky strýčka Rema*. Praha: Dědictví Komenského.
- Hurston, Zora Neale 1935: *Mules and Men*. Philadelphia: J. B. Lippincott.
- Hymes, Dell: Folklore's Nature and Sun Myth. *Journal of American Folklore* 88, č. 350, 1975, s. 345–369.
- Child, James Francis 1882–1898: *English and Scottish Popular Ballads*. Boston and New York: Houghton, Mifflin and Company.
- Kitta, Andrea 2012: *Vaccinations and Public Concern in History: Legend, Rumor, and Risk Perception*. New York – London: Routledge.
- Kitta, Andrea 2019: *The Kiss of Death: Contagion, Contamination, and Folklore*. Logan: Utah State University Press.
- Leach, Maria – Fried, Jerome (eds.) 1984: *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*. New York: HarperCollins.
- Marsh, Moira 2015: *Practically Joking*. Logan: Utah State University Press.
- Noyes, Dorothy 2016: *Humble Theory: Folklore's Grasp on Social Life*. Bloomington: Indiana University Press
- Oring, Elliot 1992: *Jokes and Their Relations*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Paredes, Américo – Bauman, Richard (eds.) 1972: *Toward New Perspectives in Folklore*. Austin: University of Texas Press.
- Peck, Andrew – Blank, Trevor J. (eds.) 2020: *Folklore and Social Media*. Logan: Utah State University Press.
- Savin, Patricia – Zumwalt, Rosemary L. (eds.) 2020: *Folklore in the United States and Canada: An Institutional History*. Bloomington: Indiana University Press.
- Sherzer, Joel 2002: *Speech Play and Verbal Art*. Austin: University of Texas Press.
- Thompson, Stith 1932–1936: *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folk-Tales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends*, FF Communications, s. 106–109, 116–117. Helsinki – Bloomington: Suomalainen Tiedeakatemia / Academia Scientiarum Fennica, Indiana University Studies.
- Thompson, Stith 1946: *The Folktale*. New York: The Dryden Press.
- Thompson, Stith 1953: *The Star-Husband Tale*. Oslo: H. Aschehoug.
- Thompson, Stith 1955–58: *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folk-Tales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends*. Copenhagen: Rosenkilde and Bagger.
- Thompson, Stith 1996: *A Folklorist's Progress: Reflections of a Scholars' Life*. Bloomington: Indiana University Press.
- Tucker, Elizabeth 2007: *Haunted Halls: Ghostlore of American College Campuses*. Jackson: University of Mississippi Press.
- Tucker, Elizabeth (ed.) 2008: *Children's Folklore. A Handbook*. Santa Barbara: Greenwood.
- Tucker, Elizabeth 2018: *Legend Tripping. A Contemporary Legend Casebook*. Logan: Utah State University Press.
- Turner, Patricia A. 1993: *I Heard it Through the Grapevine: Rumor in African-American Culture*. Oakland: University of California Press.
- Turner, Patricia A. 1994: *Ceramic Uncles and Celuloid Mammies. Black Images and Their Influence on Culture*. New York: Anchor.
- Turner, Patricia A. 2009: *Crafted Lives: Stories and Studies of African American Quilters*. Jackson: University Press of Mississippi.
- Uther, Hans-Jörg 2004: *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson* (= FF Communications 284). Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia / Academia Scientiarum Fennica.
- Yoder, Don 1963: The Folklife Studies Movement. *Pennsylvania Folklife* 13, s. 43–56.
- Yoder, Don (ed.) 1976: *American Folklife*. Austin: University of Texas Press.
- Zipes, Jack 1983: *Fairy Tales and the Art of Subversion: The Classical Genre for Children and the Process of Civilization*. London – New York: Heinemann – Wildmann Press.
- Zipes, Jack 1994: *Fairy Tale as Myth, Myth as Fairy Tale*. Jackson: University Press of Kentucky.
- Zipes, Jack 1997: *Happily Ever After: Fairy Tales, Children, and Culture Industry*. New York – London: Routledge.

Summary

North American Folkloristics between Folklore Studies and European Ethnology

The overview study focuses on a brief outline of the history and disciplinary identity of North American folklore studies (folkloristics, folklore) with an emphasis on the field of verbal culture. Major research themes, research schools, and personalities are presented, as well as history of institutionalization of the field at the U.S. universities after the Second World War. After a brief introduction to the origins, when North American folklore studies did not differ significantly from British and Continental scholarship, its development during interwar period and especially in the 1960s and 1970s, when its emancipation took place, mainly because of unique American emphasis on study of folklore performance, is described. Critical overview text thus presents basic contours of this specific academic field, practiced mainly in the U.S.A and Canada, which in many aspects represents a unique scientific discipline with close ties to international folklore studies, European ethnology, and anthropological fields in general.

Key words: Folkloristics; folklore studies; folklore; U.S.A; Canada; history of folkloristics; history of humanities; verbal folkloristics.

NÁSTIN VÝVOJE MEXICKÉ ETNOGRAFIE A ANTROPOLOGIE OD POČÁTKU 19. STOLETÍ DO ROKU 1948

Oldřich Kašpar (*Katedra sociální a kulturní antropologie FF Univerzity Pardubice*)

Na rozdíl od ostatních zemí, kde antropologie sloužila zájmům kolonialismu, v Mexiku se ustavila jako praxe ve prospěch marginálních, tradičně vykořisťovaných skupin.

Eduardo Matos Moctezuma (2001: 86)

Slova význačného mexického antropologa druhé poloviny 20. a prvních desetiletí 21. století vyjadřují vcelku jasně rozdíl mezi přístupem koloniálních mocností typu Anglie a Francie na jedné straně a Španělska na straně druhé k původnímu obyvatelstvu mimoevropských oblastí. Jestliže se v celé řadě odpovídajících textů hovoří o prvotní anglické antropologii jako „služce kolonialismu“ (Devalle 1983: 337–368; Díaz Pino 1991: 5–26), pak v případě španělském se naopak již v 16. století zvedla velká diskuse o postavení indiánů (Kašpar 1980: 27–29), jež vyústila v pozdějších staletích v dobově se proměňující koncepci indigenismu. Jejím hlavním cílem bylo nikoli domorodce segregovat, v horším případě přímo zotročit, nýbrž je začlenit do nově vznikající společnosti. Koneckonců v Novém světě to bylo jasně vyjádřeno prvními nařízeními španělské Koruny, která považovala domorodce za přímé poddané španělského krále (nikoliv otroky). Zřetelným důsledkem této politiky je současná převažující mestická populace ve velké většině latinskoamerických zemí, ale někde také vysoký podíl původních etnik na současném složení obyvatelstva např. Guatemaly, Peru a Bolívie. V případě Mexika zaznamenáváme sice nejvyšší počet indiánského obyvatelstva ze všech latinskoamerických zemí (11 milionů), nicméně jejich podíl na celkové populaci nepřesahuje 10 % (v případě Guatemaly je to až 50 %).

Předkládaný nástin dějinného vývoje mexické antropologie od počátku jejího konstituování až do roku 1948 navazuje na první pokus o částečný přehled historie této vědecké disciplíny ve zmíněné oblasti, který jsem publikoval v roce 2005 pod titulem *Počátky organizovaného studia etnografie a antropologie v Mexiku*. Tehdy jsem záměrně věnoval větší pozornost právě oněm zmíněným počátkům, to znamená tzv. preformativnímu období

16.–18. století na místě prvním (Kašpar 2005: 242–247) a vývoji etnografického, etnolingvistického, později také antropologického výzkumu mexických badatelů ještě v období sklonku tzv. koloniálního¹ místokrálovství Nového Španělska (18. a poč. 19. století) a v prvních časových úsecích po vzniku samostatného mexického státu (19. století a počátek 20. století) na místě druhém (Kašpar 2005: 248 an.). Zdůraznil jsem i význam účasti zahraničních badatelů právě v závěru epochy, kterou někteří autoři obecně označují jako *protoetnografickou* (Woitsch 2019: 18). Ucelený přehled této vývojové etapy jsem podal v doposud nepublikované studii, která je v současné době připravena k tisku (Kašpar 2020). V následujícím textu se snažím podchytit hlavní vývojové tendence v mexické antropologii od počátku 19. století do roku 1948. Kladu důraz zejména na postižení zásadního fenoménu, jenž se jako příslovečná červená nit vine mexickou antropologií dodnes. Je jím v průběhu času stále se měnící koncepce *indigenismu* (Kašpar 2005: 247–255). Dále přihlížím k důsledkům politických a společenských změn v mexické společnosti, jaké představovaly například mexické revoluce z let 1910–1917 ad.

Po vzniku Mexické republiky (1821) se začal rýsovat velký sociálněpolitický problém s výrazným etnickým podtextem, který výstižně charakterizoval význačný mexický historik Daniel Cosío Villegas (1955: 164): „*Obyčeje, zvyky, tradiční instituce, aktivita konglomerátu indiánských komunit představovaly obrovský problém. Republika nemohla žít a fungovat, pokud velká většina jejích obyvatel byla neschopna plnit svoji občanskou funkci.*“ Jazyková roztříštěnost představovala jednu ze základních překážek v komunikaci mezi indiánskými etniky a zbytkem společnosti, ale koneckonců bránila i kontaktům mezi nimi samotnými. Tato situace mající tehdy značné sociální, politické i ekonomické dopady se měnila jen zvolna a lze říci, že teprve koncem století se užívání španělštiny jako komunikačního jazyka poněkud zobecnilo. V roce 1864 jeden z pionýrů počínajících mexických antropologických bádání, spisovatel, akademik, lingvista a indigenista **Francisco Pimentel** (1832–1893),

jenž se podílel později i na založení *Mexické akademie jazyka* (*Academia Mexicana de la lengua*, 1875) rozdělval obyvatelstvo své země do dvou skupin. Podle jeho schematické klasifikace příslušníci první z nich užívali ve vzájemné komunikaci španělský nebo francouzský jazyk (pohybujeme se v období silného frankofonního vlivu za druhého mexického císařství v letech 1864–1867), druhí – tedy původní obyvatelé – pak více než stovku mnohdy naprosto rozdílných jazyků. Prvně jmenovaní, podle Pimentelovy denominace *běloši*, soustřeďovali ve svých rukou ekonomickou, politickou a vojenskou moc, druhí, tedy *Indiáni*, představovali, řečeno moderním termínem, vyloučené obyvatele: nikoliv pouze chudé, ale přímo ubohé (Pimentel 1864: 217–218). Na jednom území podle Pimentela koexistovaly dva naprosto rozdílné národy. Příznačné je, že etnicky a jazykově různorodé domorodé obyvatelstvo považovali mexičtí badatelé tohoto období za jeden celek.

Mladý mexický stát musel čelit celé řadě dalších konkrétních problémů, jejichž vznik úzce souvisel s existencí již zmíněného širokého spektra indiánských etnik. Indiánské komunity stály na samém okraji politického života země a jen málo jejich příslušníků bylo schopno se uplatnit v místním měřítku, o celonárodním ani nemluvě. Republika navíc v rámci unifikačních tendencí razantně útočila na autonomii, která jim do jisté míry zůstala zachována po celé období španělské vlády a postupně odbourávala základní formy jejich vlastní samosprávy, již předtím Španělé na druhou stranu dokázali velmi dovedně využívat ke svému prospěchu. Objevil se i silný tlak eliminovat to, co dnes sami mexičtí indiáni označují jako *tradición y costumbre* (tradice a zvyky) – jde o synkretický kulturní model, jenž se zrodil právě v období španělského místokrálovství (zejména v 16.–18. století) a k němuž se od té doby většina indiánských komunit dodnes hlásí (Mácha 2004: 9–25) jako k základní formě vlastní identity. Díky zmíněné politice vypukla na severu země a na poloostrově Yucatánu celá řada lokálních ozbrojených povstání indiánského obyvatelstva proti centrální vládě. To s sebou pochopitelně přinášelo celou řadu politických, ekonomických a společenských problémů. Vládní politika však byla nesmlouvavá, odpovídala tvrdými represemi – vězněním, násilnými deportacemi apod. V polovině 19. století byly např. stovky zajatých mayských povstalců prodány na Kubu, kde je čekaly plantáže cukrové třtiny, na nichž měli nahradit africké otroky (Le Riverend 1972;

Ortiz 1940). V jiných případech došlo k podobnému modelu, jaký byl uplatňován v případě severoamerických *rezervací*, kdy potomci původních obyvatel byli deportováni do nehostinných oblastí vlastní země (Tindall-Shi 1998: 380–384). V Mexiku je nejzřetelnějším příkladem tohoto postupu vládních orgánů násilná deportace Seriů v poslední dekádě 19. století do vyprahlé oblasti Valle Nacional v Oaxace (Sierra Carillo 1994: 18).

V tomto období byla etnická a jazyková pluralita vnímána jako velká překážka bránící možnosti vybudování národní celomexické identity. Byla pocítována velmi silná potřeba *pomexičtit* indiánská etnika tak, aby v co nejširším měřítku existoval pouze jeden komunikativní jazyk sloužící všem vrstvám společnosti a jediný kulturní model. A tak se poprvé začal rýsovat pod tlakem politickým základní úkol lokalizovat, spočítat, popsat a klasifikovat indiánské jazyky Mexika. Právě to měl být první krok na cestě rozbití kulturních bariér a vtažení domorodých etnik do nového společensko-politického a kulturního systému.

V letech 1862–1876 publikovali tři mexičtí badatelé své zásadní lingvistické práce. Kromě již zmíněného Franciska Pimentela to byli **Manuel Orozco y Berra** (1816–1881) a **Antonio García Cubas** (1832–1912). Vybaven vynikajícími znalostmi filologickými nabídl Francisco Pimentel popis, klasifikaci a srovnání živých indiánských jazyků Mexika té doby. V roce 1862 vydal první část svého obsáhlého díla pod titulem *Cuadro comparativo de las lenguas indígenas de México* (Srovnávací tabulka indiánských jazyků Mexika). O dva roky později (1864) se objevila druhá třísvalková verze (Pimentel 1903).

Manuel Orozco y Berra, původním povoláním inženýr-topograf a později také advokát se vyznačoval mimo jiné i velkým zájmem o dějiny a literaturu. V roce 1864 publikoval základní dílo *Carta de las lenguas y Carta etnográfica de México. Precedida de un ensayo de clasificación de las mismas lenguas y de apuntes para la inmigración de los tribus* (Zeměpis mexických jazyků a etnografická mapa Mexika), které rozdělil do tří částí: první nese název *Ensayo de clasificación de las lenguas de México* (Esej o klasifikaci mexických jazyků), druhá *Apuntes para inmigración de las tribus de México* (Poznámky k imigraci mexických kmenů) a třetí *Geografía de las lenguas de México* (Zeměpis mexických jazyků). Dílo Orozka y Berry představuje zajímavý produkt typicky kabinetního

vědce. Je totiž založeno především na detailní analýze starých slovníků a gramatik indiánských jazyků, které pořídili v 16.–18. století misionáři některých církevních řádů působících v oblasti – v prvním období zejména františkáni a v 17. a 18. století zvláště jezuité). Orozco y Berra se tudíž neopírá o vlastní výzkum v terénu, ale o výsledky interpretace údajů zjištěných v dílech svých předchůdců, což ovšem nijak nesnižuje jeho význam.

Antonio García Cubas, který nejdříve studoval na Akademii krásných umění San Carlos, ale nakonec po studiu hornictví získal titul inženýra, zastával během svého života celou řadu politických a správních funkcí. Podílel se mj. na vytyčování hranic mezi Mexikem a Guatemalou či Mexikem a USA. V historicko-geografickém a etnografickém bádání se také opíral spíše o práce svých předchůdců. Je autorem obsáhlého díla *Diccionario geográfico, histórico y biográfico de los Estados Unidos Mexicanos* (Geografický, historický a biografický slovník Spojených států mexických; García Cubas 1888–1891). Ačkoliv se tato práce vyznačuje celou řadou nepřesností a omylů, její dosah nelze v žádném případě podceňovat. Badatel také představil zahraničním čtenářům první obraz Mexika po skončení období druhého císařství a francouzské intervence v publikaci *The Republic of Mexico in 1876. A political and ethnographical division of the population, character, habits, customs and vocation of this inhabitants* (Mexická republika v roce 1876. Politické a etnografické rozdělení populace, charakter, zvyky, obyčeje a povolání jejích obyvatel – Sierra Carrillo 1994: 20).

Všechny uvedené práce směřovaly k jedinému, vcelku logickému závěru: žádný indiánský jazyk nemůže být stavěn na roveň španělštiny, tím méně ji nahradit v pozici jazyka národního, protože ani jeden z nich nemá dostatečně početnou základnu mluvčích, ale také proto, že není komunikativním prostředkem vlivných sociálních skupin. Tímto tvrzením se ospravedlňoval tlak směřující k nahrazení indiánských jazyků španělštinou a s ním paralelně postupující silná akulturace.

Výraznou roli v procesu formování moderní etnografie a antropologie v Mexiku sehráli zahraniční badatelé, pocházející zejména z univerzit různých evropských zemí a USA. Mnozí z nich podnikli řadu výprav, při nichž procestovali rozlehlé oblasti mexického území. Výsledkem těchto aktivit bylo nejen obohacení muzejních sbírek v jejich vlastech (dnes namnoze vnímané poněkud problematicky), ale hlavně řada publikovaných studií sou-

středěných zejména na oblast kultury materiální (obydlí, oděv, strava apod.) a duchovní (náboženství, slovesné a hudební projevy aj.). Z mnohých připomeňme např. francouzského etnologa **Leóna Digueta** (1859–1927), který podnikl dvě velké vědecké výpravy do Mexika v roce 1893 a 1913. Procestoval podstatnou část Dolní Kalifornie a Sierry Nayarit, kde prováděl výzkum zejména mezi etniky Corů a Huicholů. Výsledky svých bádání pak publikoval v roce 1899 v Paříži (Diguet 1899; Darling 2000: 181–185).

Jiným významným zahraničním badatelem byl **Carl Lumholtz** (1851–1922), norský přírodovědec, který přišel v roce 1890 do USA a následně byl vyslán Americkým muzeem přírodních věd do Mexika. Zde realizoval v letech 1890–1899 čtyři výzkumné cesty, během nichž pobýval u různých indiánských komunit (zejména v oblasti Sierry Madre Occidental), kde žil mezi Papagy, Tepehuanci, Tarahumary, Cory a Huicholy. V průběhu třetí expedice, trvající tři a půl roku (1894–1897), se věnoval jen studiu Tarahumarů a jejich kultury, téměř rok pak strávil u Huicholů. Cílem jeho výzkumů bylo vnést světlo do problematiky vztahů a podobností mezi starými kulty Mexického údolí a indiánskými etniky jihozápadu USA (*Boletín del Museo Nacional de Arqueología, Historia y Etnografía* 1903; Lumholtz 1904). Lumholtz se zabýval také studiem mexické fauny a flóry. V roce 1903 proslovil v londýnské Královské geografické společnosti shrnující přednášku s názvem *Veinte años de exploraciones en México* (Dvacet let výzkumů v Mexiku; Sierra Carrillo 1994: 21). Na výpravě uskutečněné v roce 1898 doprovázel Lumholtze americký antropolog českého původu **Aleš Hrdlička** (1869–1943), mj. autor teorie o původním osídlení Ameriky tzv. severní cestou. Hrdlička z pobytu vytěžil několik studií, mezi nimi například významný text o sonorských indiánských etnikách (Hrdlička 1904: 51–89).

Klíčový význam v procesu formování etnografického a antropologického výzkumu v Mexiku mělo *Národní muzeum (Museo Nacional)*, založené v Ciudad de México roku 1825. V posledních dvou desetiletích 19. a na počátku století 20. došlo v muzeu k velkým změnám, jedním z jejich výsledků bylo v roce ustavení *Etnografické sekce* v roce 1877. Ta se později změnila na *Etnografické oddělení*. Hlavním úkolem tohoto pracoviště bylo „shromažďovat, konzervovat a vystavovat artefakty spjaté s archeologií, historií a etnografií Mexika a stejně tak je i studovat“ (Castillo Serra 1994: 68–70). Výstav-

ní etnografickou sekci muzea tvořily zpočátku čtyři sály, z nichž první soustřeďoval objekty obecné etnografie, zbývající tři se pak zaměřovaly na etnografika pocházející od indiánských etnik obývajících Mexiko.

U příležitosti oslav čtyřstého výročí „objevení“ Ameriky v roce 1892 byly v Mexiku realizovány první – v pravém slova smyslu – terénní výzkumy, jejichž cílem se stalo získání etnografického a antropologického materiálu. Belgický jezuita **Aquiles Gerste** (kolem pol. 19. století – 1920), který přijel do země v roce 1885 a působil jako misionář v oblasti Tarahumary, se naučil jazykům náhuatl a tarahumara. V Evropě pak publikoval dvě zajímavá díla z archeologie a etnobotaniky. V Bruselu vydal roku 1888 studii *Archeologie et Bibliographie Méxicaine* (Mexická archeologie a bibliografie; Carreño, Alberto 2004: 220–221) a v Římě v roce 1910 knihu *Notes sur Medicine et Botanique des Ancients Mexicains* (Poznámky o medicíně a botanice starých Mexičanů; León-Portilla 2004: 222). **Manuel Villeda** pracoval v San Luis Potosí a **Manuel Tico** v Santiago de Tlatelolco (Comas 1948: 202–203).

V roce 1895 bylo v souvislosti s konáním 11. Mezinárodního amerikanistického kongresu, jenž se sešel v mexickém hlavním městě, reorganizováno Etnografické oddělení Národního muzea a poprvé představilo ucelenou výstavu vybudovanou na základě bohatých muzejních fondů zahrnujících jak etnografické objekty domácí, tak i zahraniční provenience (*Boletín del Museo Nacional de Arqueología, Historia y Etnografía* 1912: 254).

Další muzejní odborné periodikum – *Anales del Museo Nacional de México* – zavedlo v roce 1903 nové rubriky, z nichž jedna byla věnována lingvistice a druhá etnografii. V obou se pak následně objevila celá řada příspěvků zveřejňujících výsledky odpovídajících výzkumů realizovaných v komunitách Tarasků, Popolků, Otomíjů a ostatních indiánských etnik. O rok později byl na základě dekretu ministra veřejného vzdělávání, významného literáta Justa Sierry Mendéze (1848–1912), v muzeu zřízen první etnologický seminář. Jako profesori v něm působili **Nicolás León Calderón** (1859–1929) a **Andrés Molina Enríquez** (1865–1940). Tímto aktem učinila mexická etnologie první krůčky v oblasti tak důležité, jako je výuka oboru. Současně s tím byla zorganizována celá řada terénních akcí s jediným cílem: získat etnografické artefakty všeho druhu (nejen od indiánského obyvatelstva) ze všech koutů země. Pro klasifikaci a ta-

ké lepší názornou prezentaci sbírkových objektů byla vypracována etnografická mapa země, jejímž autorem se stal Molina Enríquez. Celé území Mexika bylo rozděleno do devíti zón: 1. Severní vnitrozemská oblast, 2. Centrální oblast, 3. Severovýchodní přímořská oblast, 4. Jiho-východní přímořská oblast, 5. Severozápadní přímořská oblast, 6. Jihozápadní přímořská oblast, 7. Oblast šíje [Tehuantepecká šíje a okolí], 8. Poloostrovní oblast Dolní Kalifornie, 9. Poloostrovní oblast Yucatánu (Sierra Carillo 1994: 26; *Boletín del Museo Nacional de Arqueología, Historia y Etnografía* 1912: 254).

Je zapotřebí poznamenat že v – dodnes rozporuplně vnímaném – období diktatury Porfíria Díaze (1830–1915), trvajícím od roku 1876 do roku 1911, se dostalo Národnímu muzeu silné státní podpory. V průběhu posledních čtyř let před výbuchem revoluce dosáhla jmenovaná instituce největšího rozkvětu ve svém dosavadním vývoji. V této epoše byla etnografie vnímána jako antropologická disciplína úzce spjatá s fyzickou antropologií a archeologií, mnohdy ovšem stojící ještě v jejich stínu. To znamená, že badatelé tohoto období považovali za nejdůležitější archeologii, neboť všechny archeologické materiály dokazovaly slávu a velikost předkolumbovské minulosti země. Teprve za archeologií následovaly fyzická antropologie, lingvistika, etnografie a zárodečná sociální antropologie, z toho tři posledně jmenované obory tvořily hlavní bázi pro etnickou klasifikaci země. Základní výzkum v Národním muzeu zahájil již zmíněný Nicolás León Calderón, jenž publikoval většinu svých prací v *Análech Muzea* a *Bulletinu Muzea*. Mezi jeho první důležité a dodnes validní práce patří studie věnující se klasifikaci mexických etnik na základě jazykových rodin (León Calderón 1903a). Při jejím koncipování se autor mj. opíral o poznatky shromážděné dalšími domácími i zahraničními badateli, jako byli již dříve jmenovaní Orrozco y Berra, Pimentel a řada dalších. Informace získané v literatuře León Calderón podrobně analyzoval a doplnil je závěry vlastních výzkumů. V roce 1903 představil v muzejním bulletinu materiál věnovaný Matlazinům (León Calderón 1903b), o dva roky později referoval o výsledcích svého výzkumu u etnika Popolků (León Calderón 1905). Etnologické informace, které nabízí tato Leónova studie, jsou velmi detailní, týkají se především materiální kultury (tradiční oděv, keramika), v oblasti duchovní se zaměřují mj. na rituály spjaté s manželstvím, smrtí a vírou. Ve studii nechybí ani stručná lingvistická

analýza jazyka. Další výsledek Leónova bádání na poli etnohistorie, etnografie a zárodečné antropologie je uložen v jedné z jeho nejrozsáhlejších studií, která je věnována Taraskům (León Calderón 1906). Shromáždil zde obsáhlý materiál věnovaný předkolumbovskému a mískokrálovskému období vývoje tohoto etnika. Etnografické informace, které přináší, jsou mimořádně bohaté hlavně v oblasti zvykosloví a výroční obřadnosti. V textu najdeme i řadu zajímavých závěrů vycházejících z autorových vlastních zkušeností, jež získal v dětství a v mládí v michoakánské Quiroze, později pak na studiích v Pátzcuaru a v hlavním městě Michoacánu Morélii (dříve Valladolid de Mechuacán). Stát Michoacán je kolébkou i hlavní oblastí vývoje etnika Tarasků.

V období let 1900–1910 byly Národním muzeem realizovány další výzkumy, jejichž výstupy představovaly jednotlivé monografické studie. Jednou z těch nejvýznamnějších byla práce **Elfega Adána** (1883–1946), věnovaná tehdejší sociální struktuře indiánského etnika Zapoteků (Adán 1906). Studie, stejně jako všechny ostatní v té době, začíná popisem předkolumbovského období. Když Adán hovoří o kultuře tehdejších Zapoteků, vyslovuje myšlenku, že „úpadek indiánských skupin v tomto okamžiku je způsoben vlivem okolního prostředí“ (Adán 1906: 53).

Pokud se týká vymezení vztahu etnografie a antropologie, pokusil se jej definovat zhruba ve stejné době Carlos Macías: „...*etnologie je odvětvím obecné antropologie, jež se zabývá výzkumem národů. To znamená, že zatímco antropologie se zaměřuje na studium lidského rodu, etnologie upírá svou pozornost na charakteristické odlišnosti národů, studuje národy každý zvlášť a pak porovnává jedny s druhými.*“ (Macías 1909: 175) Ony odlišnosti dělil Macías do dvou kategorií, fyzické a intelektuální, a tvrdil, že slouží k postižení stupně civilizace jednotlivých etnik. Mezi hlavní parametry počítal zejména jazyk, dosaženou úroveň společenského vývoje, zvykosloví apod. (Macías 1909: 180 an.).

Pod vlivem politických událostí první dekády 20. století, jež nakonec vyústily v mexickou revoluci, byla tajemníkem Mexické společnosti pro geografii a statistiku **Juanem Franciskem Belmarem** (1859 – rok úmrtí není znám) založena v roce 1910 první *Mexická indigenistická společnost* (Álvarez a kol. 1987: 927). Hlavní cíle této organizace shrnul Belmar do pěti bodů: 1. komplexní studium indiánských etnik na území Mexika, jak v epoše

předkolumbovské, tak i v současnosti; 2. studium jednotlivých etnických prvků těchto etnik; 3. studium indiánských jazyků z čistě lingvistického hlediska a jejich vzájemná komparace a porovnávání s jazyky Starého světa; 4. snaha všemi prostředky rozšířit mezi indiány užívání španělštiny; 5. vydávat výchovný čtrnáctideník a šířit jej mezi indiánskými komunitami, aby se mj. podpořil nárůst znalosti čtení. Organizace se zavázala pracovat „*bez oddechu, aby zabránila zániku národů, které dnes tvoří mexickou společnost, neboť s jejich zmizením by zanikla i ona sama*“ (Comas 1948: 182–183, Sierra Carillo 1994: 35). Je to poněkud udivující, ale v případě mexických etnologických/antropologických studií v době revoluce se kupodivu nenaplnilo ono staré latinské přísloví o Múzách, které mlčí, když mluví zbraně: terénní výzkum pokračoval i době občanské války. **Carlos Macías** a **Alfonso Rodríguez** zveřejnili výsledky svého výzkumu u etnika Tuxpaneků ve státě Jalisco s tím, že „*poznání jejich obyčejů dodá užitečná data použitelná při studiu historie, etnografie a etnické evoluce našich ras*“ (Macías – Rodríguez 1910: 198). Jiný Macíasův terénní vědecký pobyt realizovaný o tři roky později byl věnován etnikům obývajícím Tehuantepeckou šíji (Macías 1913). Ve stejném období podnikl další dvě badatelské výpravy již zmíněný Elfego Adán. První z nich směřovala do Coatetelka ve státě Morelos, druhá do Chalmy ve státě Mexiko. Na prvním místě se badatel zabýval studiem místního tance (Adán 1910), na místě druhém specifickým rysy, které dodali katolickému náboženství indiánští katolíci (Adán 1912).

Opomenout nelze ani činnost **Pabla Henninga**, kurátora sbírek v Etnografickém oddělení Národního muzea, který realizoval řadu výzkumných pobytů u etnik Chatinů a Amuzgů ve státech Oaxaca a Guerrero. Navštívil také Pueblu, kde se zabýval Nahuy, a konečně s Baltasarem Riverou se vydal do Lermy ve státě Mexiko. Výsledky tohoto pobytu představuje studie věnující se etnografickým aspektům otomíjské kultury ve vymezené oblasti (Henning 1911). **Luz Islas**, rovněž člen Etnografického oddělení Národního muzea, publikoval zajímavou práci o hlavních charakteristikách obydlí u etnika Zapoteků, ale zaměřil se také na chod hospodářství a postavení žen v zapotecké společnosti (Islas 1912).

V období mexické revoluce, jakkoliv složitým a těžkým, došlo k dalšímu významnému počínu na poli organizace etnografických antropologických studií. V lednu

1911 byla založena *Mezinárodní škola americké archeologie a etnologie* (*Escuela Internacional de Arqueología y Etnología*). Badatelé soustředění v tomto vzdělávacím ústavu požadovali spolupráci a spojení sil všech institucí v oboru. Naléhali rovněž, aby bylo ustaveno koordinační centrum, v němž by se studenti mohli vzdělávat tím, co odborná literatura a sbírkové předměty shromážděné v muzeích nabízejí (Strug 1972: 211). Velký význam v organizačním řádu školy měly zejména dva paragrafy, z nichž první se týkal zejména hlavního cíle školy – posunu archeologických, etnologických a antropologických studií na novou, vyšší úroveň, a druhý pak konkretizoval podmínky, za jakých by se toho mělo dosáhnout – zejména výchovou kvalitních odborníků, realizací odpovídajících vědeckých výzkumů a průběžným publikováním jejich výsledků (Comas 1948: 204–205). Na počátku stál v čele školy význačný německý badatel **Eduard Seller** (1849–1922). Díky němu se začalo v Mexiku se systematickou výchovou terénních etnografů a antropologů, schopných nejen realizovat základní výzkum, ale také formulovat z něho vycházející teoretické postuláty. Po něm se vedení ujal americký antropolog německého původu **Franz Boas** (1858–1942), jehož přínos je mexickými badateli všeobecně velmi oceňován (Lameiras 1979: 126).

Sellerem a Boasem byl značně ovlivněn **Manuel Gamio** (1883–1960), který je považován za zakladatele moderní mexické antropologie. Už v mládí se na rodinném ranči od domorodých peónů naučil jazyku náhuatl, vystudoval etnografii v Národním muzeu a byl také studentem již zmíněné Mezinárodní školy americké archeologie a etnologie. Později, již jako vědecký pracovník jmenovaného muzea, v letech 1909–1911 pod vedením Franze Boase paralelně přednášel archeologii a antropologii v Mexiku a na Kolumbijské univerzitě v USA. Gamio je považován za prvního profesionálního mexického antropologa ovlivněného akademickou a v neposlední řadě také politickou institucionalizací mexické antropologie (Vázquez 2014: 153). Svoje krédo ve vztahu k původním obyvatelům Mexika Gamio jasně vysvětluje ve studii věnované předsudkům v archeologii a etnologii. Podle jeho názoru „*současná civilizace se nedokázala prosadit v naší [mexické] indiánské populaci za prvé proto, že zmíněná populace se přirozeně brání změně své kultury, a za druhé proto, že neznáme přesné příčiny tohoto odporu*“ (Gamio 1913: 24). Jeho slova jsou svým způsobem aktuální dodnes.

V roce 1917 byla z Gamiova podnětu založena *Antropologická správa*, podléhající poněkud nelogicky Ministerstvu zemědělství a rozvoje průmyslu. O dva roky později změnila tato instituce svůj status a měla se vůbec poprvé v dějinách Mexika zabývat systematicky a důsledně řešením sociálně čistě antropologických problémů mexické společnosti. Antropologie byla samotným Gamiem klasifikována jako věda zabývající se třemi základními aspekty člověka: jeho fyzickou stránkou, jazykem a konečně kulturou (Gamio 1916: 126).

Důležité je ovšem zdůraznit, že zmíněná vědní disciplína se ve 20. letech 20. století zaměřuje na tři, z hlediska chronologického po sobě následující základní období vývoje společnosti v Mexiku: předšpanělské (nebo jinak řečeno předkolumbovské), místokrálovské a současné. Výsledky posledně jmenovaného, nazývaného také někdy moderní, měly sloužit ke zlepšení života indiánského obyvatelstva i dalších sociálně vyloučených skupin. Tady se znovu objevuje onen rozdíl mezi mexickou antropologií a tehdejší *službou* kolonialismu některých již zmíněných antropologií zkoumajících kontrapozici zjednodušeně vyjádřenou termíny *my* a *oni*. Tato idea byla hlavní osou Gamiovy doktorské práce obhájené na Kolumbijské univerzitě v roce 1921 a publikované o rok později (Gamio 1922).

Mexická antropologie první poloviny 30. let byla – a to ve smyslu pozitivním – silně ovlivněna tzv. *cardenismem* – ekonomicko-politickou ideologií, jež je spjata se jménem generála a také prezidenta Lázara Cardenase (1895–1970), výrazné postavy mexických dějin. Cardenas (sám indiánského původu) během svého prezidentského období (1934–1940) provedl rozsáhlou pozemkovou reformu, znárodnil železnice a vyvlastnil zahraniční ropné společnosti. Do oblasti aplikované antropologie lze svým způsobem zařadit Cardenasovu nejdůležitější reformu, a to snahu zavést systém tzv. *ejidos* – zemědělských družstev inspirovaných předkolumbovskými indiánskými občinami (u Aztéků zvaných *calpulli*) na straně jedné a poněkud paradoxně vlivem myšlenky sovětských kolchozů na straně druhé (Vázquez 1981: 8–17; Krauze 1987). Celý projekt od počátku narážel na celou řadu problémů (neochota bank půjčovat družstvům peníze na nákup zemědělských strojů, laxní až negativní přístup státní administrativy apod). Nicméně řada *ejid* fungovala až do roku 1991, kdy v rámci přistoupení

Mexika k ekonomické dohodě NAFTA prezident Carlos Salinas Gortari, stojící v čele země v letech 1988–1994, tento systém zrušil a v podstatě dokončil pozemkovou reformu (Peramond 2008: 354–371).

Důležitého impulsu se dostalo mexické antropologii ve 30. letech 20. století ze zahraničí, když se v důsledku španělské občanské války (1936–1939) v Mexiku objevila celá řada republikánských emigrantů, prchajících nejen před válečnými událostmi, ale zejména kvůli v roce 1938 nastolené diktatuře Franciska Franka y Bahamonde (1892–1975). Někteří z nich, popř. jejich potomci vyrůstající již v nové vlasti, rozšířili řady mexických antropologů. Patřil k nim např. **Juan Comas** (1900–1979), **Santiago Genovés** (1923–2013), **Ángel Palerm** (1917–1980) (Matos Moctezuma 2001: 42).

Na sklonku 30. let byly založeny dvě důležité instituce: *Mexická antropologická společnost (Sociedad Mexicana de Antropología)* a *Národní institut antropologie a historie (Instituto Nacional de Antropología e Historia)*. Na vzniku první z nich (1937) se podílel zejména význačný mayolog **Alfonso Caso** (1896–1970) a dále badatelé jako např. **Wigberto Jiménez Moreno** (1909–1985) či **Miguel Othón de Mendizábal** (1890–1945). Tiskovým orgánem společnosti se stala revue *Revista Mexicana de Estudio Antropológicos* (Dávalos Hurtado 1954: 143–146; Matos Moctezuma 2001: 42). Je třeba přiznat, že obsah pojmu *antropologie* s postupem doby ztrácel onen komplexní charakter, kterým jej definoval Gamio, jeho jednotlivé, dříve vymezené oblasti se postupem doby proměňovaly a jedna od druhé se čím dál více lišily. Pochopitelně tento proces potlačoval původní přínos Mexika antropologii světové. Ten spočíval právě ve sjednocující vizi aplikované antropologie směřující ke studiu sociálních problémů a konkrétním návrhům adekvátních způsobů jejich řešení. I když byly realizovány velmi kvalitní studie, analýzy vykazovaly stále menší příklon k řešení závažných sociálněantropologických problémů a mexická antropologie se jako vědecká disciplína postupně dostala na úroveň jedné ze součástí archeologie.

POZNÁMKY:

1. Označení *takzvaný* ve spojitosti s termínem *koloniální* má u španělských zámořských území své opodstatnění. Zjednodušeně lze říci, že na rozdíl od francouzských, anglických, nizozemských aj. koloniálních mocností španělská Koruna vnímala (alespoň právně) zámoř-

V roce 1940 se konal v mexickém Pátzcuaru První interamerický indigenistický kongres (*Primer Congreso Indigenista Interamericano*), v jehož závěrečné deklaraci zazněl požadavek zakládání „meziamerických indigenistických institutů“ v jednotlivých amerických zemích. Mexiko tak učinilo ještě téhož roku, kdy byl ustaven *Národní indigenistický institut (Instituto Indigenista Interamericano)* a osm let nato byl dekretem prezidenta Miguela Alemána (1900–1983) založen *Národní indigenistický institut (Instituto Nacional Indigenista)*, jenž v zásadě funguje dodnes. Tímto krokem otevřela mexická antropologie novou kapitolu svého vývoje, kterému se budeme věnovat v další plánované studii.

Závěrem

Máme-li dospět alespoň k stručnému shrnujícímu závěru historického procesu dlouhodobého vývoje jedné společenskovední disciplíny v zemi s tak bohatými a mnohovrstevnatými dějinami i složitou současnou situací, je velmi těžké je shrnout do několika vět. Přesto se o to pokusíme. Počátky mexické etnografie, etnologie a antropologie spadají do samého období velkého střetu civilizací, jímž tzv. objevení Nového světa bylo. Španělské na novou a zcela neznámou situaci zareagovali jiným způsobem než později Angličané, Francouzi a jiní. Domorodec v jejich državách se nestal tak brutálně kolonizovaným (pomineme-li počáteční genocidní stádium dobývání) člověkem, ale byl přijat (hypoteticky, praxe přece jen byla poněkud odlišná od teorie) jako každý jiný poddaný španělského krále. Mohlo docházet – a dokonce to bylo považováno za žádoucí – ke smíšeným sňatkům. Potomci jedinců z vysoce postavených domorodých vrstev a Španělů se stávali automaticky španělskými šlechtici, ostatní stáli na úrovni poloostrovních peónů. Systém vcelku fungoval až do vzniku mexické republiky, kdy skončila do jisté míry ochranná politika španělské Koruny. Nicméně nový stát se od samého počátku snažil včlenit původní obyvatelstvo do svého nového systému. Zrodil se indigenismus a proměnlivá indigenistická politika svým způsobem přežívá namnoze dodnes.

ská území jako součást monarchie, nikoliv jako kolonie. Jejich obyvatelé byli přímými poddanými španělského krále, což je (byť spíše v rovině teoretické) chránilo před nejhoršími excesy typu eliminace původních obyvatel Severní Ameriky britskými kolonizátory.

LITERATURA:

Encyklopedie, přehledné práce a slovníky:

- Álvarez, José Rogelio a kol. 1987–1988: *Encyclopedia de México*. Vol. 1-14. México: Secretaría de Educación Pública.
- Arizpe, Lourdes et al. 1993: *Antropología breve de México*. México: Academia de la Investigación Científica.
- Bonfil Batalla, Guillermo 1982: *América Latina: etnodesarrollo y etnocidio*. San José (Kostarika): Facultad de Ciencias Sociales.
- Dávalos Hurtado, Eusebio 1962: *La antropología de México*. México: Fondo de Cultura Económica.
- Fau, Mauricio Enrique 2013: *Diccionario básico de antropología*. Toledo: Bisagra Editorial.
- García Mora, Carlos 1987: *La antropología en México. Panorama histórico*. México: UNAM.
- García Cubas, Antonio 1888–1891: *Diccionario geográfico, histórico y biográfico de los Estados Unidos Mexicanos*. México: Las Escalerías.
- Hubinger, Václav – Honzák, František – Polišínský Jiří 1985: *Národy celého světa*. Praha: Mladá fronta.
- Hunter, Philipp – Watten, David E. 1981: *Enciclopedia de antropología*. Barcelona: Ediciones Bellaterra.
- Kol. autorů 2014: *Enciclopedia Castelera. Antropología i sociología*. Vals (Španělsko): Editorial Cossetana.
- Olivé Negrete, Julio César 1980: *Antropología y marxismo*. México: INAH.
- Olivé Negrete, Julio César 1981: *La antropología mexicana*. México: Colegio mexicano de antropólogos.
- Sierra Carillo, Dora 1994: *Cien años de Etnografía en el Museo*. México: Museo Nacional.
- Sills, Edward – Cervera, Tomas 1979: *Enciclopedia de las ciencias sociales: Antropología...* New York: French and European Publication Incorporated.
- Tindall, George B. – Shi, David. E. 1998: *Dějiny Spojených států amerických*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Vázquez, Luis León 2014: *Historia de etnología. La antropología*. México: Primer Círculo.
- Adán, Elfego 1906: La organización actual de los zapotecos. *Anales del Museo Nacional de México* 3/2, s. 53–64.
- Adán, Elfego 1912: Excursión a Chalma. *Boletín del Museo Nacional de Arqueología, Historia y Etnología* 2/3, s. 40–44.
- Alvarez, Carlos a kol. 1987: *La antropología en México. Panorama histórico*. México: INAH.
- Barjau Martínez, Luis 2002: La etnohistoria: reflexiones y acotaciones en torno a su definición. *Ciencia. Revista de la Academia Mexicana de Ciencias* 53, č. 4, s. 40–53.
- Carreño, Alberto María: 2004: Aquiles Gerste S. J. In: Martínez, José Luis (ed.): *Semblanza de Académicos*. México: Fondo de Cultura Económica, s. 220–221.
- Comas, Juan 1948: La antropología en México. *Universidad* (Panamá) 28, s. 67–102.
- Cosío Villegas, Daniel 1955: *La república restaurada. Vida Política*. México: UNAM.
- Darling, J. A. 2000: Diguett's Studies of West Mexico. *Journal of Southwest* (University of Arizona) 42, č. 1, s. 181–185.
- Dávalos Hurtado, Eusebio 1954: La Sociedad Mexicana de Antropología. *Boletín Bibliográfico de Antropología* 17, č. 1, s. 143–146.
- Dávalos Hurtado, Eusebio 1961: La Antropología Mexicana. In: *México y la cultura*. México: Secretaría de Educación pública, s. 569–583.
- Devalle, Susana B. C. 1983: Antropología, ideología, colonialismo. *Estudios de Asia y Africa* (México) 18, č. 3 (57), s. 337–368.
- Diguett, León 1899: Contribution à l'Étude Ethnographique des Races Primitives du Mexique. La Sierra de Nayarit et ses Indigènes. *Nouvelles Archives des missions scientifiques et littéraires* 9, s. 571–630.
- Díaz Pino, Fermín 1991: Antropología, colonialismo y minorías culturales. *Antropología. Revista de Pensamiento Antropológico y Estudios Etnográficos* č. 1, s. 5–26.
- Gamio, Manuel 1913: Los prejuicios en arqueología y etnología. *Anales del Museo Nacional de México* 3, č. 5, s. 41–49.
- Gamio, Manuel 1916: *Forjando Patria*. México: Editorial Porrúa.
- Gamio, Manuel 1922: *La población del Valle de Teotihuacán*. México: Secretaría de Agricultura y Fomento.
- Gamio, Manuel 1948: Franz Boas en México. *Boletín Biográfico de Antropología Americana* 6, s. 35–42.
- Gilly, Adolfo 1994: *El cardenismo una utopía mexicana*. México: Cal y Arena.
- Gutiérrez Chong, Natividad 2001: *Mitos nacionalistas e identidades étnicas: los intelectuales indígenas y el estado mexicano*. México: Conaculta.
- Guzmán Betancourt, Ignacio 2002: Lingüística antropológica en México. *Ciencia. Revista de la Academia Mexicana de Ciencias* 53, č. 4, s. 24–33.
- Henning, Pablo 1911: Los Otomíes, México. *Anales del Museo Nacional* 1/2, s. 42–74.
- Hewitt, Cynthia 1988: *Imágenes del campo. La interpretación antropológica del México rural*. México: El Colegio de México.
- Hrdlička, Aleš 1904: *Notes on the Indians of Sonora*. Seattle: Literary Licensing Books.
- Islas, Luis 1912: El hogar del indio zapoteco. *Boletín del Museo Nacional de Arqueología, Historia y Etnología* 2/3, s. 4–10.
- Kašpar, Oldřich 1980: *Nový svět v české a evropské literatuře 16.–19. století*. Praha: Univerzita Karlova.
- Kašpar, Oldřich 2005: Počátky organizovaného studia etnografie a antropologie v Mexiku. *Český lid* 3, s. 243–258.
- Kašpar, Oldřich 2010: Acerca de las actividades de los jesuitas Bohémicos en las misiones de Baja California (siglos XVII y XVIII). *Theatrum Historiae* 6, s. 23–48.
- Kašpar, Oldřich 2016: K devadesátinám Miguela Leóna-Portilly a ještě k jednomu výročí. *Strážnice. Národopisná revue* 26, č. 4, s. 344–345.
- Kašpar, Oldřich 2020: *Historické panorama mexické antropologie. Preformativní období*. Nepublikovaný rukopis.
- Kolektiv autorů 1979: *Museo Nacional de antropología de México*. México: Ediciones Daimon de México.
- Krauze, Enrique 1987: *Lázaro Cardenas: general misionero*. México: Fondo de Cultura Económica.
- Lameiras, José 1979: La antropología en México. Panorama de su desarrollo lo que va el siglo. In: *Ciencias sociales en México. Desarrollo y perspectiva*. México: UNAM, s. 107–180.

- Laguna, David – Sánchez Vázquez, Sergio (eds.) 2010: *Antropología social en el estado de Hidalgo*. Pachuca: Universidad Autónoma del Estado Hidalgo.
- Le Riverend, Julio 1972: *Historia económica de Cuba*. La Habana: Ed. Nacional de Cuba.
- León Calderón, Nicolas 1903a: Familias lingüísticas de México. *Anales del Museo Nacional de México* 1/7, s. 179–285.
- León Calderón, Nicolas 1903b: Los matlazincas y Catálogo de las matlazincas. *Anales del Museo Nacional de México* 1/2, s. 67–80.
- León Calderón, Nicolas 1905: Los popolocas. *Anales del Museo Nacional de México* 2/11, s. 103–120.
- León Calderón, Nicolas 1906: Los tarascos. *Anales del Museo Nacional de México* 2/3, s. 298–478.
- León-Portilla, Miguel 2004: Aquiles Gerste S. J. In: Martínez, José Luis (ed.): *Semblanza de Académicos*. Mexico: Fondo de Cultura Económica.
- León y Gama, Antonio 1792: *Descripción histórica y cronológica de las piedras con ocasión de nuevo empedrado que está formando en la Plaza Principal de México se hallaron en ella en el año de 1790*. México: Imprenta de Don. F. de Zuñivera Yontiveras.
- Lumholtz, Carl 1904: *El México desconocido. Cinco años de exploración entre las tribus de la Sierra Madre occidental; en la tierra caliente de Tepic y Jalisco, y entre los tarascos de Michoacán*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Macías, Carlos 1909: Caracteres étnicos en general. *Anales del Museo Nacional de México* 2/4, s. 170–183.
- Macías, Carlos 1913: Los Tehuantepecanos actuales. *Boletín del Museo Nacional de Arqueología, Historia e Etnografía* 2/2, s. 22–44.
- Macías, Carlos – Rodríguez, Alfonso 1910: Estudio etnográfico de los actuales indios tuxpanecas del Estado de Jalisco. *Anales del Museo Nacional de México* 2/3, s. 195–219.
- Mácha, Přemysl 2004: *Indiáni a volební demokracie. Politické proměny indiánských obcí Mexika*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Matos Moctezuma, Eduardo 1972: *Manuel Gamio: arqueología e indigenismo*. México: SepSetentos.
- Matos Moctezuma, Eduardo 2001: La antropología en México. *Ciencia. Revista de la Academia Mexicana de Ciencias* 52, č. 3, s. 36–43.
- Messmacher, Miguel 1967: *Cholula. Reporte preliminar*. México: Editorial Nueva antropología.
- Metchild, Rutsch 2007: *Entre campo y el gabinete: nacionales y extranjeros de la antropología mexicana*. México. INAH.
- Nicholson, H. B. 1973: Eduard Seller (1849–1922). In: *Handbook of Middle American Indians*. Vol. 13. Austin: Texas University Press, s. 348–369.
- Nolasco Armas, Margarita 2002: La etnología: la ciencia de cultura. *Ciencia. Revista de la Academia Mexicana de Ciencias* 53, č. 4, s. 54–62.
- Orozco y Berra, Manuel 1864: *Carta de las lenguas y Carta etnográfica de México. Precedida de un ensayo de clasificación de las mismas lenguas y de apuntes para la inmigración de los tribus*. México: Imprenta de J. M. Andrade y F. Escalante.
- Ortiz, Fernando 1940: *Contrapunteo cubano del tabaco y el azúcar*. La Habana: Universidad de la Habana.
- Peramond, Eric P. 2008: The Rise, Fall, and Reconfiguration of the Mexican Ejido. *Geographical Review* 98, č. 2, s. 356–371.
- Pernes, Jiří 1979: *Maxmilián I. Mexický císař z rodu Habsburků*. Praha: Brána.
- Pimentel, Francisco 1864: *Memoria sobre las causas que han originado situación actual de la raza indígena de Mexico, y medios de remediarla*. México: Imprenta de Andrade y Escalante.
- Pimentel, Francisco 1902–1904. *Obras completas...* Ed. Jacinto Pimentel y Fagoaga – Fernando Pimentel y Fagoaga – Francisco Sosa. México: Tipografía Económica.
- Rodríguez, María de Jesús 2002: Los humanos, sus grupos y cultura. La antropología social. *Ciencia. Revista de la Academia Mexicana de Ciencias* 53, č. 4, s. 63–70.
- Strug, David 1972: Manuel Gamio, La Escuela Internacional y el origen de las excavaciones estratigráficas en las Américas. In: Gamio, Manuel: *Arqueología e Indigenismo*. Ed. Eduardo Matos Moctezuma. México: Secretaría de Educación Pública, s. 207–233.
- Trujillo y Trujillo, John 2010: Antropología en México y España: Industria, trabajo y organizaciones. *Antropología social (México)* 12, s. 197–226.
- Vázquez, Luis León 1981: La práctica de la antropología social durante el cardenismo. *Cuicuilco (México)* 15, s. 8–17.
- Warman, Arturo – Bonfil, Guillermo – Olivera, Mercedes – Nolasco, Margarita – Valencia, Enrique 1970: *De eso que llaman antropología mexicana*. México: Nuestro Tiempo.
- Woitsch, Jiří 2019: Vlastní cestou. Švýcarská etnologie v 19. a první polovině 20. století. *Národopisná revue* 29, s. 15–29.

Summary

An Outline of the Development of the Mexican Anthropology from the early 19th Century until 1948

This overview study seeks to capture basic features of the development of the Mexican anthropology from its “formative” beginnings at the very outset of the 19th century until the founding of the National Indigenist Institute in 1948. Emphasis is placed on the historical roots of the latter scientific discipline, the contribution of foreign scholars to the development of the discipline in the 19th and the first half of the 20th centuries, and the variable evolution of a constant in the Mexican ethnographic and anthropological research, namely the pervasive question of indigenism. The description and analysis of the activities of the basic museum and academic institutions, as well as of the first professional periodicals have not been left out either. The work also analyses the impact that various turning points in the Mexican history of the defined period had on the development of the discipline (the Second Mexican Empire in the 19th century, the dictatorship of Porfirio Díaz, the last two decades of the 19th and the first decade of the 20th centuries, the Mexican Revolution of 1910–1917, the later period of ‘cardenismo’, etc.). The author has based his text on the study of archival documents, contemporary Mexican ethnographic and museum literature, and contemporary scholarly works, especially those written by Mexican and American anthropologists.

Key words: History of anthropology; Mexican anthropology and ethnography; indigenism; Indian communities in Mexico.

FOLKLORISTICKÉ TERÉNNÍ VÝZKUMY V SRBSKU: HISTORICKÝ PŘEHLED A PERSPEKTIVY DALŠÍHO VÝVOJE

Sonja Petrović (*Filologická fakulta Bělehradské univerzity*)

Srbská folkloristika se vyvíjela za specifických okolností, které jsou na jedné straně spojené s konkrétním historickým a společenským kontextem, na straně druhé pak s převládajícím vědeckým a společenským diskurzem, v němž se křížily nejrůznější myšlenky o folkloru a kritické tendence výzkumu. Počínaje 19. stoletím se folkloristika v Srbsku formovala v oblasti, ve které se křížily filologie a etnografie/etnologie a časem se počet přístupů významně zvýšil v souladu s rozšířením pole výzkumu. Během těchto procesů zůstal terénní výzkum (nebo terénní folkloristika, jak se této oblasti v Srbsku někdy říká) jedním z nejdůležitějších prvků disciplíny, neboť terénní práce představovala jak specifickou metodiku výzkumu, tak i způsob, jak zajistit předmět zkoumání, tj. samotný folklorní materiál. Neustálý kontakt s folklorní tradicí umožňuje badatelům sledovat dynamiku folklorního procesu a v souladu s tím přizpůsobovat a aktualizovat svou metodiku. Bezprostřední sledování folklorních procesů v kontextu a účast badatelů v nich umožňuje zkoumat folklor komplexněji, jako součást kulturní a společenské praxe. Spolu s dokumentováním folklorních projevů a jejich forem představuje terénní výzkum základ folkloristiky a současně i spojovací článek ke všem dalším humanitním disciplínám, které sbírají a zkoumají folklorní a etnografický materiál, takže se na něj může pohlížet jako na pole křížení a výměny s jinými příbuznými disciplínami. Proto má terénní výzkum významnou, ne-li přímo klíčovou roli v procesu sjednocování různých folkloristických subdisciplín, což v konečném důsledku přispívá jeho snahám, aby se prosadil jako syntetická a eklektická společensko-humanitní věda, jež se věnuje zkoumání nejrůznějších forem folklorní produkce jako procesů a druhů kultury.

Na folkloristické terénní výzkumy v Srbsku se podíváme z perspektivy vlastní kompetence, kterou je lidová slovesnost. O dějinách sběru a výzkumu folkloru v Srbsku, jakož i o digitalizaci folklorního materiálu existuje několik syntetizujících prací (např. Milošević-Đorđević 1994, 2008; Samardžija 2011; Petrović 2012), takže na tomto místě jen stručně připomeneme nejdůležitější okamžiky vývoje.

Už v období trvání srbského středověkého státu, od konce 12. do konce 15. století, se vyskytuje řada údajů o existenci písňových a prozaických folklorních žánrů a o kontextu jejich prezentace v nejrůznějších společenských vrstvách a skupinách. Staré slovanské náboženské zvyky se už záhy začaly měnit pod vlivem křesťanství, což se projevuje nejprve v obřadech životního cyklu a vlivech na démonologické pověry. Církev ve větší či menší míře pronikala i do oslav svátků a prezentací zvyků, které souvisely s kultem předků, agrární magií, vytvářením duchovní pospolitosti, s lidovým léčitelstvím. Spolu s křesťanstvím byl folklorní proces ovlivňován i rozvojem srbského středověkého státu a vladařské ideologie, kulturními kontakty a rozvojem písemnictví, obzvláště pak vytvářením srbské středověké originální i překladové literatury. Folklorní žánry se doplňovaly s literárními, aby uspokojily různé kulturní potřeby, a středověkým bavičům, pěvcům a hercům připadala role zprostředkovatelů (Pantić 1982; Bojanin 2005).

S osmanským obsazováním starého srbského státu došlo k zásadním politickým, demografickým, společenským a kulturním změnám, což se odrazilo i na změně v systému folklorních žánrů. Tuto dobu charakterizují prodloužená období válek, nestabilita, šíření hajductví¹ a uskockých² bojůvek, zpomalená modernizace, upevňování patriarchálních pořádků a rodinné zádruchy.³ Časté jsou migrace a přesídlování obyvatelstva, vzájemné ovlivňování a mísení nejrůznějších etnických skupin a kultur. U Srbů v Osmanské říši byl zpomalen vývoj původní domácí literatury, což otevřelo prostor pro šíření funkcí folklorních žánrů. Historické a společenské okolnosti obzvláště přejí vývoji junácké epiky a historických vyprávění, které přebírají úlohu ústní lidové kroniky. Tento druh ústní tradice sumarizuje a ctí minulé dějinné události (především ty z období srbského středověkého státu) a podává svědectví o novějších i současných událostech, které procházejí sítí odpovídajících poetických a žánrových vzorců, a tímto způsobem se zapojuje do formování veřejné paměti a budování vědomí o minulosti a etnické identitě.

Od konce 15. do poloviny 18. století byly na území Dubrovníku, Perastu a Boky Kotorské zaznamenány

bugarštica, tzv. písně dlouhého verše (Bogišić 1878; Pantić 1986, 1993).⁴ V *bugaršticích* se zpívá především o srbských hrdinech a bitvách ve 14. a 15. století, vzpomínají se v nich též někteří bosenští a chorvatští junáci, zatímco menší část těchto písní opěvuje vojenské šarvátky v Perastu a Kotoru v 17. století. Tyto perastské a kotorské záznamy se paralelně vyskytují jak ve verši *bugarštic*, tak i v tzv. *deseterci*, což znamená, že i epika v krátkém verši (především desetislabičném, ale i osmi-slabičném – *osmerci*) měla za sebou dlouhý vývoj a že vytvořila úspěšné poetické a stylové formy a vzorce. *Bugarštica* z živé ústní praxe postupně vymizely ve druhé polovině 18. století, kdežto písně v *deseterci* zažívaly rozmach. Největší sbírka takových písní, *Erlangenský rukopis* (kolem 1720), obsahuje tematicky různorodé písně – epické, lyrické i balady, sesbírané na území Vojenské hranice (Gezeman 1925). Během 18. století, ale také v první polovině 19. století jsou srbské epické a lyrické (především milostné, nábožensko-moralistické a vlastenecké) lidové písně zaznamenávané též v mnohých měšťanských zpěvnících na území dnešní Vojvodiny, Slavonie a Baranje (Bekić 1988; Kleut 1995), kde se mísily s umělými písněmi a písněmi vytvořenými pod vlivem lidové poezie, které se blížily poetice psané literatury. V oblasti Vojenské hranice se zachovaly též sbírky hraničářské epiky s tzv. epickými kronikami (Maticki 1974). Od druhé poloviny 18. století byly lidové písně stále více zaznamenávány, a přibližují se tak sféře psané kultury v tom smyslu, že se již nepřenášejí pouze ústní cestou, ale též kombinovaně – přepisováním a přetiskováním (Karanović 2018). Objevují se též umělé autorské písně a zpěvy, které vznikají podle vzoru poetiky lidových písní.

Systematické sbírání ústní tradice v Srbsku začíná počátkem 19. století a je spojeno s národně buditelskou činností Vuka Karadžiće (1787–1864). Svým všestranným působením na poli sběru a publikování folklorních projevů, ale též na poli filologickém, etnografickém a historickém Karadžić položil základy srbské folkloristiky, současně byl rovněž „prostředníkem mezi Evropou a Balkánem“ (Stojančević 2014: 71). Karadžićova sběratelská práce probíhala na širokém prostoru jak osobně, tak i prostřednictvím rozsáhlé sítě spolupracovníků. Zahrnovala lidové písně, slovesný folklor, ale také zvykosloví a věrské představy. Dbal na přesnost a úplnost záznamu, údaje shromažďoval nejen s důrazem na úplnost textu, ale i na celkový kontext a způsob prezentace, uváděl jména zpěváků a vypravěčů, o těch nejvýznamnějších

zanechal biografické a kulturněhistorické údaje. Kromě vlastní sběratelské práce mají značný význam i Karadžićovy předmluvy k jednotlivým sbírkám lidových písní a povídek a také další texty, jež obsahují řadu vzácných postřehů a údajů k folklorním žánrům, jejich povaze a poetice, k procesům ústní tvorby, vzniku a přenosu variant, rozšíření lidových písní, formám a stáří ústní tradice, kultury, zvykosloví, věrským představám, ale i k dějinným událostem, kterých byl svědkem. Tyto postřehy jsou o to důležitější, že byly zaznamenány na základě empirického pozorování a důkladného poznání srbské lidové kultury, ale též na základě kritického uvažování o různých folkloristických otázkách (Milošević-Đorđević 2002, 2015).

Práce V. Karadžiće při sběru ústní tradice vzbudila velký zájem o srbský folklor a kulturu, což je patrné na řadě překladů srbských lidových písní a vyprávění do evropských jazyků⁵ a v esejích a studiích o srbské lidové tvorbě a kultuře. Konečným vítězstvím Karadžićových myšlenek, jeho jazykové reformy a rozhodnutí se pro lidový jazyk se v Srbsku postupně potvrzuje status lidové kultury jako báze, na níž se buduje – v kontrastu s dosavadními zahraničními vlivy – svébytná národní kultura. Během druhé poloviny 19. století získává srbská ústní tradice stále pevnější místo ve veřejném životě a stává se součástí ideového budování srbského národa. Jeden aspekt tohoto procesu v sobě nese odhalování mytologických vrstev, jež – spolu s dějinami – participují na vytváření obrazu národní minulosti, čímž přispívají k formování srbské kultury 19. století (Makuljević 2006: 76). Pokračuje započatá sběratelská práce, objevují se také první odborné práce zaměřené na různé folkloristické otázky (Milošević-Đorđević 2008). Lidová slovesnost se postupně začíná zavádět do vzdělávacího systému, nachází své místo jako specifická vývojová etapa v dějinách literatury, v antologiích a školních učebnicích, ale také ve vědecké oblasti (filologie, etnografie).

Intenzivní sběr ústní tradice zahájený Karadžićem pokračoval až do první světové války a rovněž později, v rámci Jugoslávského království. V tom období byl shromážděn bohatý folklorní a etnografický materiál jak z území Srbska, tak i mimo ně, v prostředí obývaném Srby – ve Vojvodině, v Chorvatsku, Bosně a Hercegovině, v Kosovu a Metochiji, v Makedonii. Vznikly hodnotné sbírky lidových písní, vyprávění, přísloví, hádanek a jiných projevů lidové slovesnosti (viz např. Milaković 1919; Samardžija 2006). V souvislosti s ranou etapou sběratelství je třeba vyzdvihnout jména jako Sima Milutinović

Sarajlija (1791–1847), Petar II. Petrović Njegoš (1813–1851), Milica Stojadinović Srpkinja (1828–1878), Vuk Vrčević (1811–1882), Bogoljub Petranović (1830–1887), Đorđe Kojanov Stefanović (1818–1883) ad. Vedle samostatných sbírek byly projevy lidové slovesnosti během 19. a počátkem 20. století zveřejňovány i v periodickém tisku – např. *Srpski narodni list*, *Podunavka*, *Javor*, *Licejka*, *Letopis Matice srpske*, *Novakovićova Vila*, *Bosanska vila*, *Srpsko-dalmatinski magazin*, *Danica*, *Matica*, *Carigradski glasnik*, *Kića* (Maticki 2005). Větší část rané sběratelské činnosti byla amatérská, motivovaná romantickými nebo vlasteneckými idejemi, někteří sběratelé vyjadřovali své literární ambice a přání „opravovat“ záznamy tak, že je stylizovali a redigovali. Existovala též korektně připravená vydání, v nichž se sběratelé snažili ctít Karadžičovo heslo o „věrném, čistém a nepokaženém“ sbírání a zveřejňovali také údaje o nositelích tradice, někdy i o kontextu provádění záznamu.

Současně s publikováním bezprostředně sebraného materiálu začíná velice záhy i jeho přetiskování, přepisování a přepracování, resp. imitování lidové tvorby. Písňe jsou nejčastěji přetiskované v populárních levných vydáních, tzv. lidových knížkách [kramářské tisky – pozn. redakce], které jsou prodávány na nejrůznějších trzích a lidových shromážděních. Např. novosadský knihkupec a vydavatel Konstantin Kaulicija už v roce 1836 v Budíně přetiskl písňe o Marku králevici z Karadžičovy sbírky, bez povolení a s chybami. Přestože ho kvůli tomu Karadžić v roce 1844 kritizoval v časopisu *Srpski narodni list*, Kaulicija do roku 1857 vydal tyto písňe dokonce osmkrát, aniž by vyřčenou kritiku vzal vůbec na vědomí. Podobným způsobem jsou přetiskovány i různé společenské zpěvníky (např. *Srbska lira, ili varoške vesele, ljubavne i junačke pesme* [Srbská lyra neboli městské rozverné, milostné a junácké písňe], 1847), v nichž jsou vydávány oblíbené písňe, nezřídka lidové a umělé společně v jednom svazku. Přetiskováním do cyrilice a přepisováním jsou šířeny písňe z knihy *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* [Příjemný rozhovor lidu slovanského] (1756, 1759) Andriji Kačiće Miošice, které se z tištěných nebo rukopisných předloh opětovně vracely do repertoárů lidových zpěváků. Jednotlivá autorská díla se silnou folklorní vrstvou, jako např. *Priče o boju kosovskom* [Pověsti o boji kosovském] neboli *Povesti od žitja kneza Lazara* [Pověsti z života knížete Lazara] (Novaković 1878), *Pjesne o slučajnom vozmuščeniji va Srbiji* [Písňe o nastalém povstání v Srbsku] (1804) a *Sraženija*

na polju Kosovu [Střety na poli Kosovském] (1805) Gavriila Kovačeviče (Petrović 2000), byla rovněž přepisována, přetiskována a přizpůsobována poetice lidové tvorby.

Kromě folklorního materiálu bezprostředně sebraného v terénu jsou vydávány i písňe z rukopisných sbírek – *bugarštice* a písňe v *deseterci* z přímořských rukopisů uspořádal Valtazar Bogišić (1878), písňe v desetislabičném a osmislabičném verši z Vojenské hranice Gerhard Gesemann (Gezeman 1925). Obě uvedená vydání rozšířila dosavadní horizonty posuzování srbské a jihoslovanské ústní tradice a podnítila řadu debat o původu, rozšíření, verši, stáří a povaze lidových písni. Během poslední dekády 19. století se objevují kritická vydání sbírek písňového a slovesného folkloru Vuka Karadžiče v tzv. státním vydání, do něhož byla zařazena i jedna část do té doby nepublikovaných textů z jeho rukopisné pozůstalosti, které redigovali Ljubomir Stojanović a Đorđe S. Đorđević.⁶ Proces vydávání záznamů lidových písni z Karadžičovy pozůstalosti byl ukončen v letech 1973–1974 pod redakcí Živomira Mladenoviće a Vladana Nediće (Mladenović 2004).

Lidovou slovesnost zaznamenávali také etnografové (národopisci), kteří ji začleňovali do různých popisů zvykosloví a věrských představ nebo antropogeografických studií o původu obyvatelstva a osídlení (Drobnjaković 1948). Tyto etnografické popisy byly někdy literárně stylizované, a tak se v řadě nejrůznějších autobiografických, cestopisných a dokumentárních žánrů objevují různorodé postřehy o folkloru a tradičním každodenním životě, záznamy lidové tvorby, životních příběhů, anekdot (charakteristickými žánry jsou např. deníky, cestopisy, „dopisy z venkova“). Jednotliví národopisci výrazně přispěli do oblasti sběru folklorního a kulturněhistorického materiálu. Např. Milan Đ. Miličević v některých svých monografiích (*Život Srba seljaka* [Život Srbů venkovanů], 1867, 1894, *Kneževina Srbija* [Knížectví srbské], 1876, *Kraljevina Srbija* [Království srbské], 1884) vydával lidové písňe a tradiční lidová vyprávění, zveřejňoval anekdoty o osobnostech, folklorní materiál spojený s toponomastikou, vyprávění o různých historických událostech a původu urozených rodů, zároveň s etnografickým a beletristickým popisem různých forem života srbského lidu, jeho zvyků a obyčejů. Třebaže je v dějinách etnologie Miličevićův přístup vnímán jako deskriptivní, bez odborného výkladu a hodnocení, podařilo se tomuto badateli shromáždit velké množství materiálu a podnítit ke sběru řadu dalších (Vlahović 1987).

Na přelomu 19. a 20. století dochází k institucionalizaci folkloristických a etnologických bádání a terénního výzkumu (Naumović 2008): došlo k napojení na tehdejší akademicko-vědecká centra, především na Etnografické muzeum, Bělehradskou univerzitu a Srbskou královskou akademii. Vyčleněním Etnografického oddělení z rámce Národního muzea bylo založeno Etnografické muzeum v Bělehradu (1901) a jeho ředitel Sima Trojanović (1862–1935) zahájil terénní výzkumy. Totéž prováděl Jovan Erdeljanović (1874–1944) a Tihomir Đorđević (1868–1944), profesori Katedry etnologie Bělehradské univerzity (1906), kteří uplatnili nové vědecké metody a své studie založí na terénním výzkumu.

Srbská královská akademie podnítila etnologickou a folkloristickou činnost založením *Srbského etnografického sborníku*⁷ (1894) a Etnografického oddělení (1898) na návrh Stojana Novakoviće (1842–1915). Ten v Akademii v roce 1892 nastolil otázku zkoumání národa a národní (lidové) kultury a zasazoval se o vznik oborového periodika a archivu, v němž by byl veškerý materiál o národu shromážděn.⁸ Měl za to, že Akademie musí ve svých sbornících publikovat kromě jiného i netištěnou lidovou tvorbu (neupravené terénní zápisy) a že tato vydání musí být vzorem jiným sběratelům v metodologickém i praktickém smyslu (Novaković 1892: 77). Jedním z úkolů Etnografického oddělení bylo podněcování sběru a odkupování sbírek s etnografickým a folklorním materiálem, jejich následné kritické zhodnocení, selekce a publikování vybraného materiálu právě v *Srbském etnografickém sborníku*.⁹ Práci Etnografického oddělení doprovázely i potíže (nedostatek peněz, pracovníků, kontinuity) a nastolovaly se též vědecké a metodologické otázky, které bylo nutno systémově řešit: neexistence účelových dotazníků pro shromažďování lidové slovesnosti, neodborné zaznamenávání, nesoulad v kritériích hodnotitelů, podceňování významu sběru lidové slovesnosti vzhledem ke sběru etnografického a antropogeografického materiálu. Při řešení těchto otázek se postupně vyvíjely současné metody výzkumu.

Tihomir Đorđević, když v roce 1909 hovořil o dosavadním popisu lidového zvykosloví, konstatoval, že je „neúplný z hlediska komplexnosti zvyků jednotlivých oblastí, z nichž je materiál sbírán“, že mnohé obyčeje zůstaly nezaznamenány nebo jen fragmentárně popsány a že ani jedna oblast není popsána v úplnosti a že popisy, které existují ve vydáních Srbské královské akade-

mie, nejsou jednotné (Đorđević 1909: XXII–XXIII). Jedna z důležitých podmínek toho, aby se terénní výzkum a závěry z něj plynoucí postavily na vědecký základ a staly se tím spolehlivými, bylo zdokonalení metodiky a tvorba dotazníků. Dotazníky byly používány už od druhé poloviny 19. století, např. *Pokyny k popisu právních zvyků, které žijí v národu* Valtazara Bogišiće (1866, 1867), *Otázky pro sběratele lidového léčitelství* Vladana Đorđeviće (1872), *Otázky pro výzkum národa* Friedricha Krause (1887), *Pokyny pro sbírání etnologických a archeologických artefaktů* Simeho Trojanoviće (1893), *Pokyny pro výzkum venkova* Jovana Cvijiće (1896), doplňované a přizpůsobované v pozdějších vydáních až do roku 1922,¹⁰ *Pokyny pro výzkum srbských lidových zvyků* Tihomira Đorđeviće (1909),¹¹ *Pokyny pro výzkum lidu a lidového života* Jovana Erdeljanoviće (1910) atd.

Uvedené dotazníky zcela jistě přispěly k pokroku v terénním výzkumu, ale primárně představovaly etnologické dotazování. Sběru folklorního materiálu věnovaly jen málo pozornosti. Např. podle Erdeljanovićových *Pokynů pro výzkum lidu a lidového života* tak musí tazatelé zjistit způsob zpěvu v jejich oblasti, zaznamenat lidový název každé písně, označit, od koho písně zaznamenali a zda je dotyčná píseň odněkud přinesená, nebo zda si na ni lidé pamatují, že se zpívala i dříve apod. Obdobné dotazy Erdeljanović kladl také ohledně pohádek a pověstí, bajek, přísloví a hádanek, přičemž tazatele naváděl, aby se ptali na lidové názvy prozaických druhů, na podmínky, za kterých se nejvíce vypráví, na vypravěče a jejich repertoár, na způsob vzniku tradičních forem lidového vyprávění, na změny ve vyprávění v minulosti a v době výzkumu. Ohledně písní a tradičních forem lidového vyprávění Erdeljanović doporučoval zaznamenávat co nejvíce variant, obzvláště těch, „o nichž se ví, že jsou velmi staré, a dále těch, které se vyprávějí často“, a přitom si dávat pozor, aby se věrně zaznamenal jazyk (Erdeljanović 1910: 467–468). Jak bylo ale už uvedeno, lidová slovesnost byla pro etnology „pouze jedním z projevů lidového života“. Jejich široký badatelský program neponechával čas na pokládání otázek, které by v první řadě zajímaly badatele-folkloristy (Mladenović 2005: 427). Proto jsou záznamy projevů lidové kultury, které vznikly podle uvedených pokynů a byly uveřejněny v edici „Život a lidové zvyky“ v *Srbském etnografickém sborníku*, velmi selektivní. Jak zdůrazňuje Miljana Radovanović, zaznamenáváno je „pouze to, co je nejrozšířenější, nejtypič-

těšší jak mezi různými druhy lidové poezie, tak i prózy. Přesto ale to, kolik bude písní, pohádek, pověstí atd. sebráno, závisí od působení badatelů v terénu, od sběratelů materiálu. Proto jsou v některých monografiích (např. z Lužnice a Nišavy, Leskovacké Moravy, o „horách“ na Frušské Goře, Kragujevacké Jasenici, o Kučích) publikovány stovky písní, přísloví, desítky tradičních lidových vyprávění a vyprávění o životě; v jiných naproti tomu nalezneme jen několik příkladů lidové slovesnosti“ (Radovanović 1971: 284).

Tíhnutí spíše k etnologické a antropogeografické než folkloristické práci, dělení folklorního materiálu mezi nej-různější periodika Srbské královské akademie a široká koncepce série *Srbského etnografického sborníku*, která zahrnovala různé vědecké oblasti, upozadily prvotní Novakovićovu myšlenku o systematizaci a plánovaném sběru folklorního materiálu. Ve snaze přesměrovat vědeckou pozornost k této nezbytné činnosti se Tihomir Đorđević zasazoval za založení společnosti, „která bude shromažďovat, zkoumat, vydávat a zachraňovat před zničením projevy srbského lidového života, čímž poslouží jak srbskému národu, tak i Srbské královské akademii a jejímu Sborníku, který správně musí zůstat na akademické úrovni“ (Đorđević 1898: 4, 1898a: 300, 1900: 41), avšak tento návrh nezískal potřebnou podporu. Đorđević, jenž zůstal věrný své myšlence, neboť si byl vědom její důležitosti, založil první srbský folkloristický časopis *Karadžić* a podařilo se mu zredigovat čtyři ročníky (1899–1901, 1903). Význam tohoto periodika pro srbskou folkloristiku je obrovský, a to nejen kvůli publikovanému folklornímu materiálu, odborným příspěvkům a recenzím tuzemských i zahraničních publikací z oblasti folkloru, ale také proto, že rozvinul síť spolupracovníků, podněcoval terénní práci a přišel s řadou specializovaných terénních dotazníků.

Ačkoliv v Srbsku neexistovala žádná společnost ani instituce, která by aktivně zastřešovala a sjednocovala bádání v oblasti folkloru, bezprostředně před první světovou válkou a pak i v období mezi dvěma světovými válkami bylo učiněno mnohé jak v oblasti publikování materiálu, tak i v plánu rozvoje folkloristické metodologie (Milošević-Đorđević 2008). Terénní folkloristická a etnomuzikologická činnost dostala nový impuls především na poli zaznamenávání hrdinské epiky. Matija Murko, který už v roce 1909 a pak v letech 1912–1913 zkoumal lidovou kulturu a stále ještě živé epické písně

v Bosně a Hercegovině, pokračoval ve svých expedicích i později – v roce 1924 v Novopazarském sandžaku a v letech 1930–1932 v horských oblastech Srbska, Bosny, Černé Hory a Dalmácie (Murko 1951), svými studiemi a přednáškami zaujal mnohé evropské odborníky a přispěl k tomu, že srbskou a jihoslovenskou epickou píseň podruhé „objevili“ zahraniční badatelé, především Milman Parry a Albert Lord. Oba homéologové často trávili svůj čas v jihoslovenském terénu (1933–1935, 1937, Lord pak při pěti expedicích v 50. a 60. letech). Tam se bezprostředně, v „živé laboratoři“, seznámili s procesem epické tvorby a shromáždili přibližně 12 000 záznamů lidových písní a rozhovorů se zpěváky, na základě kterých vybudovali povědomí o vzorech a ústním komponování.¹²

Významnou platformou folkloristických bádání a terénních výzkumů byl odborný časopis *Příspěvky k výzkumu lidové poezie (Prilozi proučavanju narodne poezije)*, Bělehrad, 1934–1939), který redigovali Radoslav Medenica a Alojz Šmaus. Kolem periodika se shromáždil značný počet srbských, jugoslávských a zahraničních badatelů, kteří vedle toho, že se zabývali dějinami, teorií a komparativním výzkumem lidové slovesnosti, přinášeli též podrobné zprávy o stávající situaci v terénu v různých oblastech Jugoslávie, o rozšířenosti témat, o zpěvácích a jejich repertoáru, způsobu tvorby, kontextu prezentace, použití instrumentů atd. (Maticki 1979). Shromážděný terénní materiál byl podrobně zkoumán z různých metodických východisek, analyzován je nejen text, ale též kontext a prezentace. Zdokonalená technika záznamu zvuku umožnila kvalitnější a masovější zaznamenávání než dříve, ale též možnost experimentování (výzkumníci např. zpěvákům pouštěli záznamy zpěvu a oni na základě toho, co slyšeli, zpívali nové písně, viz Lord 1990). Zatímco dřívější sběratelé se snažili především najít dosud nepublikované a hodnotné texty, které by mohli představit širokému čtenářstvu, mladší generace badatelů se snažila o pochopení folklorního procesu a na tomto základě pak o odhalení teoretických a poetických činitelů a kulturního a sociálního kontextu folklorní tvorby a přenosu.

Po druhé světové válce dochází k postupné specializaci vědeckých disciplín spojených s jednotlivými oblastmi folkloru (literární věda, jazykověda, etnologie a antropologie, etnomuzikologie) a současně, především v novější době, mizí hranice mezi nimi, což působí i na vědu o folkloru a terénní folkloristiku. Zatímco

v některých tehdejších jugoslávských republikách jsou založeny samostatné folkloristické ústavy (Chorvatsko, Makedonie) nebo oddělení pro výzkum folkloru v rámci etnografických institutů nebo muzeí (Slovinsko, Bosna a Hercegovina), v Srbsku k tomu nedošlo. Byla zmařena možnost folkloristy a etnology těsněji provázat pod křídly stejné instituce (jako např. v Chorvatsku nebo Bulharsku) a založit jediný archiv etnografického a folklorního materiálu. Tyto okolnosti poznamenaly vývoj folkloristiky a terénních výzkumů. V Srbské akademii věd bylo v roce 1957 založeno Oddělení pro vydávání korpusu lidových písní jako určitý druh pokračovatele Etnografického oddělení, ale brzy se rozpadlo. Vystřídalo ho Oddělení lidové tvořivosti (1962), v rámci kterého díky práci a iniciativě Živomira Mladenoviće pokračoval výkup rukopisných sbírek (Mladenović 2005: 461–496).

V 50. letech 20. století došlo k obnovení terénních expedic při Etnografickém ústavu Srbské akademie věd a umění (SAVU), kde existovalo Oddělení pro folklor. Přestože byly tehdejší terénní výzkumy zaměřeny převážně etnologicky a byly prováděny v souladu s dotazníky vypracovanými pro *Etnologický atlas Jugoslávie* (1963) (Zečević 1981; Čertić 1981), pozornost výzkumníků tehdy upoutala živá lidová tvorba spojená s antifašistickým bojem a socialistickou obnovou a budováním, zatímco folklor, který se vztahoval ke starším obdobím, byl opomíjený (Mladenović 2005: 428–442). V letech 1949–1953 byla realizovaná široce koncipovaná anketa, takže do 60. let disponovalo Oddělení pro folklor Etnografického ústavu materiálem čítajícím „více než 20 000 lidových písní zaznamenaných na tehdejších masových mládežnických stavbách magistrály v Novém Bělehradu a rovněž v jednotlivých charakteristických oblastech, ohniscích revoluce a osvobozenického boje (v Bosenské Krajině, v okolí Titova Užice, Črné Travy, v Sandžaku, Durmitoru aj.)“ (Antonijević 1964: 30).

Svaz folkloristických sdružení Jugoslávie (1955–1991), jenž zastřešoval republiková folkloristická sdružení, neprováděl terénní výzkumy, ale zprávy z terénu a materiál z terénu nepravidelně publikoval ve svém časopisu *Lidová tvořivost – Folklor* (*Narodno stvaralaštvo – Folklor*, 1962–1988) (Karanović – Vujnović 2013) a ve sbornících z konferencí Svazu (Lajić Mihajlović – Dumnić 2015).

V poválečném období zůstávaly v Srbsku aktivity spjaté s terénním výzkumem, archivováním a studiem folkloru i nadále spojeny s nejrůznějšími institucemi,

které ovšem byly vždy nějak specializované a pracovaly víceméně partikularisticky, v rámci svých domén. Byla tak promarněna možnost vytvořit společný vědecký program, který by umožnil zpracovat základní přehled materiálu, ten systematizovat, popsat, vytvořit atlasy a katalogy, bibliografie apod. Terénní výzkum folkloru byl prováděn v rámci pravidelných činností jednotlivých institucí, které měly tento druh aktivit v popisu práce (ústavy, muzea). Tam, kde systematická podpora neexistovala (vysoké školy), se opíral o osobní iniciativu. K zaznamenávání folkloru po druhé světové válce výrazně přispěli sběratelé regionálního a nářečního materiálu, z nich především Dragutin Đorđević, Sergije Dimitrijević (Leskovac, Črna Trava), Tatomir Vukanović, Vladimir Bovan (Kosovo a Metohija), Momčilo Zlatanović (Vranje), Radoslav Poznanović (oblast kolem Užice), Ljubiša Rajković Koželjac (Timok), Novica Živković, Dragoljub Zlatković (oblast kolem Pirotu), ale také amatérští sběratelé, kteří zaznamenávali kulturní dědictví svého rodného kraje. Sbíráni a studium folkloru obzvláště podporoval časopis *Raskovnik* (Bělehrad, 1968–2000), který měl pravidelnou rubriku o záznamech z terénu, do níž přispívali spolupracovníci tohoto periodika.

Po rozpadu Jugoslávie a válkách v bývalých jugoslávských republikách došlo k řadě politických a společenských změn, migrací a vytváření nových hranic, což vedlo mj. i k přehodnocování a upevňování rámce jednotlivých disciplín, kromě jiných též etnologie a antropologie (Radojičić – Gavrilović 2005). V tomto procesu nemohla stát stranou ani srbská folkloristika. Od počátku nového milénia je v jejím rámci patrná značná metodologická různorodost a snaha o specializované výzkumy, která poukazuje na těsné kontakty folkloristiky s různými humanitními vědami. Významný vliv na tyto kontakty měly procesy budování současné etnologie a antropologie, ale také různá odvětví společenských a humanitních věd. Uvnitř vzpomínaných disciplín se jako zvláštní doména výzkumu vyčleňuje antropologická folkloristika (Antonijević 2008). Otevírání folkloristiky směrem k antropologii přispěly též etnolingvistika a antropolingvistika, které uplatnily antropologické metody při zkoumání jazyka folkloru a tradiční kultury (Sikimić 2005; Ilić – Đurić-Milovanović 2013).

Při přehodnocování hranic disciplín zůstal terénní výzkum společným prvkem, místem kontaktu s „jinými“ i místem spolupráce a křížení různých věd (Radojičić

– Ivanović-Barišić 2012). Obracení se k práci v terénu v srbské folkloristice znamenalo nejen shromažďování nového materiálu a soustředění se na aktuální, synchronní procesy, kontext a způsob prezentace, ale také na kritické posuzování řady činitelů, které jsou důležité pro pochopení folklorního procesu jako součásti kultury. Zaměření na terénní výzkum kromě jiného přesunulo pozornost z textu/předmětu na folklorní proces a spolu s dalšími činiteli přispělo ke změně paradigmatu ve folkloristice (Đorđević 2011) a přehodnocení metodiky terénní práce (Rakočević 2015). Vzrůst zájmu o terénní práci je ale také spojen s aktuálními otázkami ochrany, zachování a revitalizace nehmotného kulturního dědictví a s činnostmi, které zahrnují rozpoznání, popis a registraci prvků nehmotného kulturního dědictví pro národní seznam nehmotného kulturního dědictví i na seznam světového dědictví UNESCO.¹³ Vedle etnologů jsou do aktivit pěstování, zachovávání a prezentace prvků nehmotného kulturního dědictví zapojeni i etnomuzikologové a folkloristé (Zakić 2015).

Klíčovým podnětem pro rozvoj současné folkloristiky v Srbsku, a tím i terénní folkloristiky, bylo založení Sdružení folkloristů Srbska v roce 2014, které svým časopisem *Folkloristika* (od 2016) a sérií vědeckých konferencí a sborníků pod názvem *Současná srbská folkloristika* (dosud vyšlo devět svazků), jakož i svými četnými činnostmi vedoucími ke spojování folkloristů a podněcováním multidisciplinarity přispívá k budování současné srbské folkloristiky (Suvajdžić 2013, 2016).

Současné folkloristické terénní výzkumy v Srbsku se v posledních dvou dekádách realizovaly v rámci jednotlivých vědeckých projektů při různých ústavech a pravidelných činnostech na univerzitách a v rámci letních škol. Jako příklad multidisciplinárně organizovaných výzkumných týmů, v jejichž řadách byli i folkloristé, lze uvést projekty Balkanologického institutu Srbské akademie věd a umění, jejichž řešitelkou byla Biljana Sikimić. Shromážděný materiál je uložen v Digitálním archivu Balkanologického institutu SAVU (Sikimić 2012; Ilić – Đurić-Milovanović 2013). Terénní folkloristické výzkumy byly organizovány v rámci letních škol, např. školy Tradiční kultura Srbů, která se v roce 2013 konala v knjaževackém kraji na téma „Byliny v srbském folkloru a lidové slovesnosti“ pod vedením Zoji Karanović. Letní

škola s terénními aktivitami účastníků byla organizovaná v rámci folkloristického semináře Kulturně-vzdělávacího centra Vuka Karadžiće v Tršići (Lajić Mihajlović 2019). Z významných projektů lze zmínit současné terénní výzkumy ústní tradice Zaplaní (srb. Zaplanje) pod vedením Danijely Popović Nikolić (2018).¹⁴

Třebaže nejsou podporována grantovými projekty ani financována, o to více jsou důležitá folkloristická a etnomuzikologická terénní bádání, která probíhají v rámci univerzitních a vysokoškolských institucí v Srbsku. Studenti se v rámci řádné výuky orientují na terénní výzkum a školí se v práci v terénu, nabyté znalosti pak uplatňují v praxi při sběru materiálu. Např. v rámci předmětu „Lidová slovesnost“ na katedře srbské literatury Filologické fakulty Bělehradské univerzity vznikají od 60. let 20. století studentské terénní sbírky, z nichž některé byly zveřejněny ve výboru nebo samostatně.¹⁵ Během uplynulé dekády byl terénní výzkum vydělen jako samostatný předmět, v jehož rámci studenti kontinuálně provádějí sběr materiálu v terénu (Petrović 2010, 2012). Studentské terénní výzkumy se provádějí i v rámci dalších srbských univerzit – v Niši, Novém Sadu, Kragujevci a dále mezi Srby v Kosovu a Metohiji (Pitulić 2013) a v Republice srbské (Pandurević 2013), kde folklorní materiál z terénu slouží jako základ závěrečných magisterských a doktorských prací,¹⁶ což přispívá k vědeckému omlazování v oblasti folkloristických studií.

Srbští badatelé se během realizace terénních výzkumů střetávají s mnohými obtížemi. Na prvním místě jsou problémy finančního a organizačního charakteru. Jejich překonání by zajistilo systematický a plánovaný kontinuální výzkum, svědomité uchovávání materiálu, katalogizaci, systematizaci a také těsnější sepětí různých badatelských institucí a disciplín, zkoumání a ochranu folkloru a nehmotného kulturního dědictví. Kvůli minimálním výdajům ze státního rozpočtu na vědu a kulturu a nerozpracované kulturní strategie bohužel nejsou mnohé dobře připravené projekty, které zahrnují terénní výzkum, digitalizaci, systematizaci a archivování folklorního a etnografického materiálu, finančně podporovány. Navzdory nepříznivým, ba dokonce odrazujícím okolnostem společenství folkloristů v Srbsku prokázalo entuziasmus a vytrvalost ve svých snahách přispět ke konstituování srbské folkloristiky jako autonomní vědecké disciplíny.

POZNÁMKY:

- [Hajductví byla specifická forma odporu zejména proti osmanské moci. Od 16. století se v lesích a horách Balkánu začaly objevovat skupiny vzbouřenců, kteří napadali zejména osmanské obchodní karavany a menší vojenské oddíly. V jejich čele stál harambaša. Pokud byli hajduci dopadeni, obvykle je čekala smrt naražením na kůl. Činy hajduků, z nichž mnozí byli spíše prostými loupežníky než bojovníky za nějakou ideu, byly oslavovány v junáckých písních, které prezentovali guslaři, často slepí hudebníci hrající gusle, jednostrunný, zdobený nástroj potažený v ozvučné části kozí kůží. Junácké písně byly skládány v tradičním jihoslovanském *deseterci*, desetislabičném verši s césurou po čtvrté slabice. Junácké písně v *deseterci* nebyly rýmované – vysvětlující pozn. Václav Štěpánek.]
- [Uskoci byli křesťanští bojovníci, kteří zběhli („uskočili“) z osmanského území buď do hraničních oblastí habsburské monarchie, nebo na území benátského státu, kde se sdružovali do ozbrojených skupin, s nimiž pak vpadali na osmanské území a prováděli tam záškodnickou činnost. Často ovšem byli problémem i pro „hostitelské“ křesťanské státy – vysvětlující pozn. Václav Štěpánek.]
- Rodinná (patriarchální) zádruha neboli smíšená domácnost je druh širší, třígenerační rodiny, která mohla čítat až padesát členů. Charakteristická byla mezi rolníky, jejichž statky byly rozdrobeny do malých parcel. Zmizela se zesilováním procesu industrializace a monopolizace.
- Bugarštica* představují starší vrstvu lidového jihoslovanského epického zpěvu. Strukturálně jde o skladby s patnácti až šestnáctislabičným veršem, s césurou za sedmým nebo osmým veršem. Nejstarší doklad pochází z roku 1497 (text písně *Orao se vijaše nad gradom Smederevom* [Letěl orel nad městem Smederevem]) je obsažen v díle *Balzino* italského básníka Rogeri de Pacienza), první melografické záznamy pak pocházejí z let 1555–1556: jde o *bugarštica* Marko Kraljević i brat mu Andrijaša a Radosav Siverinski i Vlatko Udinski, které známý dalmatský básník Petar Hektorović zahrnul do svého díla *Ribanje i ribarsko prigovaranje* [Rybářství a rybářské rozhovory] (Benátky 1568). První sbírky *bugarštica* vznikly na konci 17. a v první polovině 18. století a jsou spojeny se jmény Đuro Matiješević (1670–1728) a Jozo Betondić (1709–1764) – oba z Dubrovníku – Nikola Burović (1655–1737), Julije Balović (1672–1727) a Nikola Mazarović (1760–1851) – básníci z Perastu – a dále s několika neznámými sběrateli z Kotorského zálivu (viz Pantić 1986, 1993). Ještě v polovině 18. století existovaly *bugarštica* v ústní tradici paralelně s písněmi v *deseterci*, v pozdějším období zanikly.
- O prekladech srbské lidové slovesnosti do češtiny a o spolupráci Vuka Karadžiće s českými filology Dobrovským, Hankou, Čelakovským a dalšími viz Đorđević 1985.
- Karadžić, Vuk Stefanović 1891–1902: *Srpske narodne pjesme*. Kniha I–IX. Beograd: Državno izdanje, 1891 (I); 1895 (II); 1894 (III); 1896 (IV); 1898 (V); 1899 (VI); 1900 (VII); 1900 (VIII), 1902 (IX). Karadžić, Vuk Stefanović 1897: *Srpske narodne pripovijetke*. Beograd: Državno izdanje.
- Srbský etnografický sborník*, série monografií, se větil do čtyř sekcí (Sídla, Život a zvyky, Lidová tvořivost, Články a materiál), v jejichž rámci zaujímala folkloristika důležité místo. Široce koncipovaný sborník obsáhl téměř všechny sféry lidové kultury – žánry ústní tvorby, obřadně-zvykový folklor, hudební a taneční folklor, lidové formy náboženství a mytologie, lidové léčitelství a zvěroléčitelství a rovněž stravu, řemesla a technologie (Radovanović 1971: 281).
- Novaković se zasazoval o sbírání a výzkum materiálu o národu na širokém základu už v roce 1867 jako redaktor listu *Vila*, když spolu s několika spolupracovníky navrhl ve Vědecko-vlastenecké výzvě založení Spolku pro archeologii a etnografii Balkánského poloostrova. Úkolem spolku bylo probouzet vědomí o národních starožitnostech (lidové kultuře), sbírat, třídit a zkoumat různé archeologické a etnologické artefakty, projevy lidové tvořivosti, resp. lidové kultury.
- Podrobný přehled práce Etnografického oddělení do roku 1927 viz Mladenović 2005: 418–427.
- Jovan Cvijić vytvořil *Pokyny pro výzkum venkova v Srbsku a dalších srbských zemích* (Bělehrad 1896), dále *Pokyny pro výzkum venkova v Bosně a Hercegovině* (Sarajevo 1898; Sremski Karlovci, 1904), *Pokyny pro výzkum venkova ve Starém Srbsku a Makedonii* (Bělehrad 1898), *Pokyny pro zkoumání sídel a psychických vlastností* (Bělehrad 1911) a *Pokyny pro výzkum původu obyvatel a psychických vlastností* (Novi Sad 1922).
- Tihomir Đorđević k vydání připravil pokyny pro shromažďování materiálu o řemeslech a esnafech, o lidových krojích, lidových pověstech, pověrách a zvycích aj., viz Glišić – Milenković-Vuković 2018.
- Výbory z Parryho – Lordovy sbírky byly publikovány nejprve v originále 1953 (Parry – Lord 1953) a následujícího roku v překladu do angličtiny. Různí badatelé publikovali jednotlivé záznamy, ale největší část je stále nepublikovaná (viz katalog epických písní Parryho sbírky – Kay 1995). Sběrka je částečně dostupná na internetu (<https://mpc.chs.harvard.edu/>).
- Centrum nehmotného kulturního dědictví Srbska bylo založeno v roce 2012 při Etnografickém muzeu v Bělehradu. Dosud se na Seznamu nehmotného kulturního dědictví Srbské republiky nachází 53 kulturních statků (viz <http://nkns.rs/>).
- Terénní výzkum ústní tradice Zaplaní zahrnul značný počet obcí této oblasti a zvukové i obrazové záznamy, žánrově systematizované a obsahující údaje o respondentech a transkriptech, jsou přístupné na internetu (<https://projekti.filfak.ni.ac.rs/stiutz/>).
- Na Filologické fakultě Bělehradské univerzity podněcovali studenty ke sbírání folklorního terénního materiálu profesori Vido Latković, Vladan Nedić, Radmila Pešić a Nada Milošević-Đorđević (více o tom viz Nedić 1977), některé záznamy byly i publikovány v antologii (Pešić et al. 1974). Stejná praxe existovala také na Filozofické fakultě v Prištině, resp. v Kosovské Mitrovici, na základě čehož zveřejnil Vladimír Bovan tři sbírky studentských záznamů ústní tradice: *Obredne narodne pesme* [Obřadní lidové písně] (2000), *Lirske i epske pesme Kosova i Metohije* [Lyrické a epické písně Kosova a Metohije] (2001) a *Narodne pripovetke i govorne umotvorine sa Kosova i Metohije* [Lidové pověsti a ústní tvořivost z Kosova a Metohije] (2004).
- Některé z těchto závěrečných prací byly zveřejněny ve *Folkloristice*, časopisu Sdružení folkloristů Srbska. Periodikum jinak pravidelně publikuje folklorní a etnografický materiál v rubrice Výzkum a materiál (viz <http://www.folkloristika.org/>).

LITERATURA:

- Antonijević, Dragana 2005: Antropologija folklor – perspektive istraživanja. In: Radojičić, Dragana – Gavrilović, Ljiljana (eds.): *Etnologija i antropologija: stanje i perspektive*. Beograd: Etnografski institut SANU, s. 245–252.
- Antonijević, Dragoslav 1964: Vuk Karadžić i proučavanje savremenog folklor. *Anali Filološkog fakulteta* 4, s. 25–32.
- Bekić, Tomislav (ed.) 1988: *Srpsko građansko pesništvo: ogledi i studije*. Novi Sad: Matica srpska – Institut za jugoslovenske književnosti i opštu književnost Filozofskog fakulteta.
- Bogišić, Valtazar 1878: *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*. Biograd: Srpsko učeno društvo.
- Bojanin, Stanoje 2005: *Zabave i svetkovine u srednjovekovnoj Srbiji od kraja XII do kraja XV veka*. Beograd: Istorijski institut, Službeni glasnik.
- Čertić, Ljiljana 1981: Stručni arhiv u Etnografskom muzeju u Beogradu. *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu* 45, s. 33–37.
- Drobnjaković, Borivoje 1948: Srpska etnografija od Vuka Karadžića do danas. *Muzeji* 1, s. 26–39.
- Đorđević, Nada 1985: *Srpskohrvatska narodna književnost kod Čeha. Od Dobrovskog do Njemcove*. Novi Sad: Matica srpska.
- Đorđević, Smiljana 2011: Folklorista na terenu: promene metodoloških paradigmi terenskih istraživanja. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 40/2, s. 133–149.
- Đorđević, Tihomir R. 1898: Zašto se „Karadžić“ pokreće? *Karadžić* 1, sv. 1, s. 1–4.
- Đorđević, Tihomir R. 1898a: Jedna naša potreba. *Delo* 18, s. 295–300.
- Đorđević, Tihomir R. 1900: Srpski folklor. *Karadžić* 2, sv. 2–3, s. 25–42.
- Đorđević, Tihomir R. 1909: Uvod. In: Đorđević, Tihomir R. (ed.): *Srpski etnografski zbornik* XIV. *Običaji naroda srpskoga* 2. Beograd: Srpska kraljevska akademija, s. XV–XXX.
- Erdeljanović, Jovan 1910: Uputstva za ispitivanje naroda i narodnog života. In: *Srpski etnografski zbornik* XVI. *Život i običaji narodni* 9. Beograd: Srpska kraljevska akademija, s. 437–480.
- Gezeman, Gerhard [Gesemann, Gerhard] 1925: *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama*. Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija.
- Glišić, Sunčica – Milenković-Vuković, Biljana 2018: *Tihomir R. Đorđević – 150 godina od rođenja (virtuelna izložba)*. Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“, Beograd. Dostupné z: <http://www.unilib.rs/izlozbe/tihomir_djordjevic/index.html>.
- Ilić, Marija – Đurić-Milovanović, Aleksandra 2013: Kome treba antropološka lingvistika u Srbiji danas? Primer kreiranja Digitalnog zvučnog arhiva Balkanološkog instituta SANU. *Etnološko-antropološke sveske* 21/10 10, s. 73–89.
- Karanović, Zoja 2018: Folklor i književnost u srpskim rukopisnim pesmaricama XVIII i XIX veka. *Ruskij folklor* 37, s. 59–70.
- Karanović, Zoja – Vujnović, Tatjana 2013. Srpska folkloristika u publikaciji Narodno stvaralaštvo – Folklor. In: Karanović, Zoja – Jokić, Jasmina (eds.): *Savremena srpska folkloristika I*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, s. 151–180.
- Kay, Matthew W. 1995. *The Index of the Milman Parry Collection 1933–1935. Heroic Conversations and Stories*. New York & London: Garland Publishing Inc.
- Kleut, Marija 1995: *Narodne pesme u srpskim rukopisnim pesmaricama XVIII i XIX veka*. Novi Sad: Matica srpska; Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Lajić Mihajlović, Danka – Dumnić, Marija 2015: Udruženja folklorista kao podsticaj interdisciplinarnosti: Iskustva etnomuzikologije u okviru Saveza udruženja folklorista Jugoslavije. In: Đorđević Belić, Smilana et al.: *Savremena srpska folkloristika* 2. Beograd: Institut za književnost i umetnost et al., s. 109–128.
- Lajić Mihajlović, Danka 2019: Folkloristički seminar Obrazovno-kulturnog centra „Vuk Karadžić“ u Tršiću. *Folkloristika* 4, č. 2, s. 265–268.
- Lord, Albert B. 1990: *Pevač priča, I–II*. Preklad Slobodanka Glišić. Beograd: Idea.
- Makuljević, Nenad 2006: *Umetnost i nacionalna ideja u XIX veku: sistem evropske i srpske vizuelne kulture u službi nacije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Maticki, Miodrag 1974: *Srpskohrvatska graničarska epika*. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Maticki, Miodrag 1979: Prilozi proučavanju narodne poezije (1934–1939). In: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 9. Beograd: Filološki fakultet, Međunarodni slavistički centar, s. 361–368.
- Maticki, Miodrag 2005: Vukove narodne pesme u srpskoj periodici, hrestomatijama i udžbenicima do 1864. godine. *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* 53, s. 59–72.
- Milaković, Josip 1919: *Bibliografija hrvatske i srpske narodne pjesme: građa*. Sarajevo: Zemaljska štamparija.
- Milošević-Đorđević, Nada 1994: Narodna književnost. In: Ivić, Pavle (ed.): *Istorija srpske kulture*. Gornji Milanovac: Dečje novine; Beograd: Udruženje izdavača i knjižara Jugoslavije, s. 147–163.
- Milošević-Đorđević, Nada 2002: *Kazivati redom: prilozi proučavanju Vukove poetike usmenog stvaranja*. Beograd: Rad: KPZ Srbije.
- Milošević-Đorđević, Nada 2008: Srpski folklor i folkloristika na razmeđu dva milenijuma (osvrst na istoriju istraživanja). In: Radenković, Ljubinko (ed.): *Slovenski folklor i folkloristika na razmeđu dva milenijuma*. Beograd: SANU, Balkanološki institut, s. 89–109.
- Milošević-Đorđević, Nada (ed.) 2015: *Vuk Stefanović Karadžić (1787–1864–2014)*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Mladenović, Živomir 2004: *Neobjavljene pesme Vuka Karadžića*. Beograd: Čigoja štampa.
- Mladenović, Živomir 2005: *Na izvorima narodne pesme*. Beograd: Ž. Mladenović – Čigoja štampa.
- Murko, Matija 1951: *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike: putovanja u godinama 1930–1932. Knj. 1–2*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Naumović, Slobodan 2008: Brief Encounters, Dangerous Liaisons and Never-ending Stories: The Politics of Serbian Ethnology and Anthropology in the Interesting Times of Yugoslav Socialism. In: Mihăilescu, Vintilă – Iliev, Ilia – Naumović, Slobodan (eds.): *Studying Peoples in the People's Democracies*. 2. Berlin; Münster: Lit, s. 211–260.
- Nedić, Vladan 1977: *O usmenom pesništvu*. Beograd: Srpska književna zadruga, s. 240–257.
- Novaković, Stojan 1878: Narodna predaja o boju kosovskom pobliježe na prve pole XVIII. vijeka. *Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 10, s. 176–200.
- Novaković, Stojan 1892: Akademiji filozofskih nauka. In: *Godišnjak Srpske kraljevske akademije* 6. Beograd: Kraljevska srpska državna štamparija, s. 74–79.
- Pandurević, Jelenka 2013: Srpska folkloristika u Bosni i Hercegovini (kratak pregled i perspektive). In: Karanović, Zoja – Jokić, Jasmina (eds.): *Savremena srpska folkloristika I*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, s. 43–56.

- Pantić, Miroslav 1982: Usmeno pesništvo. In: Kalić, Jovanka (ed.): *Istorija srpskog naroda II*. Beograd: Srpska književna zadruga, s. 504–518.
- Pantić, Miroslav 1986: Narodno (usmeno) pesništvo. In: Gavrilović, Slavko (ed.): *Istorija srpskog naroda IV/2*. Beograd: Srpska književna zadruga, s. 107–164.
- Pantić, Miroslav 1993: Narodna ili usmena književnost. In: Samardžić, Radovan (ed.): *Istorija srpskog naroda III/2*. Beograd: Srpska književna zadruga, s. 256–326.
- Parry, Milman – Lord, Albert Bates 1953: *Srpskohrvatske junačke pjesme*. Knj. 2. Novi Pazar: Srpskohrvatski tekstovi; Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti; Kembriđ: Harvard University Press (SAD).
- Pešić, Radmila – Milošević-Dorđević, Nada – Nedić, Vladan – Bovan, Vladimir (eds.) 1974: *Novi zapisi narodnog pesništva*. Beograd: Međunarodni slavistički centar.
- Petrović, Sonja 2000: Sraženje Gavrila Kovačevića i usmena tradicija o Kosovskom boju. *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* 48, č. 1, s. 139–185; č. 2–3, s. 507–565.
- Petrović, Sonja 2010: Terensko istraživanje folkloru – perpetuirajući proces. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 58/2, s. 40–55.
- Petrović, Sonja 2012: Digitalizacija i zaštita folkloru u Srbiji – aktuelno stanje i problemi. In: Vraneš, Aleksandra – Marković, Ljiljana – Aleksander, Gwen (eds.): *Digitalizacija kulturne i naučne baštine, univerzitetski repozitorijumi i učenje na daljinu, 1. Digitalizacija kulturne i naučne baštine*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu et al., s. 147–159.
- Petrović, Sonja 2013: Terensko istraživanje folkloru u Srbiji: kratak osvrt, savremeno stanje i perspektive. In: Karanović, Zoja – Jokić, Jasmina (eds.): *Savremena srpska folkloristika I*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, s. 221–231.
- Pitulić, Valentina 2013: O beleženju narodnih umotvorina Srba na Kosovu i Metohiji. In: Karanović, Zoja – Jokić, Jasmina (eds.): *Savremena srpska folkloristika I*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, s. 31–42.
- Popović Nikolić, Danijela 2018: Terenska istraživanja usmenog stvaralaštva u Zaplanju. *Folkloristika* 3, č. 1, s. 173–183.
- Radojičić, Dragana – Gavrilović, Ljiljana (eds.) 2005: *Etnologija i antropologija: stanje i perspektive*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Radojičić, Dragana – Ivanović-Barišić, Milina (eds.) 2012: *Terenska istraživanja – poetika susreta*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Radovanović, Miljana 1971: Folkloristika u Srpskom etnografskom zborniku. Pitanja metodologije i klasifikacije. In: Rihtman, Cvjetko (ed.): *Rad XV-og Kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije, u Jajcu 12–16. septembra 1968*. Sarajevo: [b. v.], s. 279–285.
- Rakočević, Selenia 2015: Muzika, ples i pamćenje: ka preispitivanju metoda terenskog istraživanja plesa. *Muzikologija* 19, s. 51–64.
- Samardžija, Snežana 2006: *Od kazivanja do zbirke narodnih priča: prilog proučavanju istorije narodne književnosti*. Banja Luka: Književna zadruga.
- Samardžija, Snežana 2011: Usmena književnost srpskog naroda. *Književnost i jezik* 58, č. 3–4, s. 187–227.
- Sikimić, Biljana 2005: Izazov terenskog rada – etnolingvistika ili antropološka lingvistika? In: Radojičić, Dragana – Gavrilović, Ljiljana (eds.): *Etnologija i antropologija : stanje i perspektive*. Beograd: Etnografski institut SANU, 235–244.
- Sikimić, Biljana 2012: Timski terenski rad Balkanološkog instituta SANU. Razvoj istraživačkih ciljeva i metoda. In: Radojičić, Dragana – Ivanović-Barišić, Milina (eds.): *Terenska istraživanja – poetika susreta*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Stojančević, Vladimir 2014: *Vuk Karadžić: kultura i istorija. Vukovo delo o srpskom narodu i njegovoj kulturi*. Novi Sad: Prometej.
- Suvajdžić, Boško 2013: Savremena srpska folkloristika (pravci, ciljevi, ishodi). In: Karanović, Zoja – Jokić, Jasmina (eds.): *Savremena srpska folkloristika I*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, s. 11–22.
- Suvajdžić, Boško 2016: Udruženje folklorista Srbije (2014–2016). *Folkloristika* 1, č. 1, s. 275–279.
- Vlahović, Petar 1987: *Pisci naše etnologije i antropologije*. Beograd: Filozofski fakultet, Odeljenje za etnologiju.
- Zakić, Mirjana 2015: Delatnost srpskog etnomuzikološkog Društva na planu očuvanja i zaštite Muzičkog folkloru. In: Dorđević Belić, Smilana et al.: *Savremena srpska folkloristika 2*. Beograd: Institut za književnost i umetnost et al., s. 129–139.
- Zečević, Slobodan 1981: Ekipna regionalna i tematska istraživanja stručnjaka Etnografskog muzeja u Beogradu. *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu* 45, s. 27–31.

Summary

Field Research in Folklore Studies in Serbia: A Historical Overview and Development Perspectives

The paper offers an overview of the most relevant events in the history of collecting of the Serbian oral tradition, starting with the medieval mentions and records, through the recording of folk songs in the modern times in various regions inhabited by the Serbs, up to the systematic fieldwork collection conducted by Vuk Karadžić and the contemporary field research in folklore studies. The author indicates specific motivations of collectors in different periods, and the position and role of folklore in creating the image about the national past and in forming the national identity of the Serbs. Special attention was paid to the advances of fieldwork methodology which moved from the principles and recommendations of early ethnographers who designed field questionnaires, and later it grew and embraced contemporary interdisciplinary influences on the understanding of the field and the role of researchers. Contemporary forms and trends in the development of field research in folklore studies in Serbia are singled out and their significance for the development of Serbian folkloristics in the whole is emphasized.

Key words: Field research; Serbian folkloristics, Serbian folklore; Serbian oral tradition; history of science.

TŘICET LET SAMOSTATNÉ UKRAJINSKÉ ETNOMUZIKOLOGIE (1990–2020)

Iryna Dovhaljuk (Katedra ukrajinské folkloristiky Lvovské národní univerzity Ivana Franka)

Lina Dobrjanska (Katedra hudební folkloristiky Lvovské národní hudební akademie Mikoly Lysenka)

Ukrajinská etnomuzikologie má dlouholetou tradici a od počátku 20. století se rozvíjela v kontextu národního hnutí, jež probíhalo v Evropě. Její vznik se spjat se jmény jako Stanislav Ljudkevych (1879–1979), Klyment Kvitka (1880–1953), Filaret Kolessa (1871–1947) a Osyp Rozdolskyj (1872–1945). Tito badatelé položili pevné základy této disciplíny a jejich dílo se stalo zlatým fondem nejen ukrajinské, ale i evropské a světové etnomuzikologie.

Až do roku 1991 ovšem Ukrajina nebyla samostatným státem. Složitě historické a politické podmínky tak ne vždy prospívaly aktivnímu etnomuzikologickému bádání, zejména pak v letech sovětské okupace. Sovětská kulturní politika se agresivně snažila zaměnit folklor za folklorismus a badatelská pouť těch, kdo se snažili na poli ukrajinské etnomuzikologie čelit systému, například Volodymyra Hošovského¹ (1922–1996), byla složitá, ba přímo trnitá.

Období, jemuž je věnována tato přehledová studie, je v kontextu vývoje ukrajinské etnomuzikologie komplikované, nejednoznačné, nicméně velmi zajímavé. Nezávislostí Ukrajiny byly konečně vytvořeny příznivé podmínky pro rozvoj etnologického bádání, čehož okamžitě využili badatelé v oboru lidové hudby po celé Ukrajině, hladoví po takové práci. Činnost, jež byla po desetiletí záležitostí jednotlivých nadšenců a často byla prováděna v tichosti a bez velké publicity, získala zcela novou perspektivu.

Zdaleka ne všechny tehdejší počiny ovšem našly své pokračování. Mnoho iniciativ, které byly započaty, byly vzápětí ukončeny, a to v důsledku několika faktorů: ekonomického (chyběly finanční prostředky), politického (Ukrajina se od roku 1990 ekonomicky a politicky vyvíjela ve vlnách, přičemž politické priority se výrazně proměňovaly), v neposlední řadě také oborového (absence dostatečně odborného kolektivu). Přes všechny zmíněné problémy současná ukrajinská etnomuzikologie buduje vlastní svébytnou cestu a snaží se navrátit k proslulosti, kterou jí na počátku 20. století přinesli její zakladatelé.

Naše přehledová studie představuje zobecnění vývoje samostatné ukrajinské etnomuzikologie za posledních třicet let. Dosavadní vědecká pojednání současných ukrajinských vědců Anatolie Ivanického (1997), Iryny

Klymenko (Klymenko - Murzyna 2008), Oleny Murzyny (Murzina 2005), Iryny Dovhaljuk (Dovhaljuk 2000a; Dovhaljuk – Dobrjanska 2003, 2019), Liny Dobrjanské (2017, 2018, 2019), Volodymyra Paloného (1997), Oleny Ševčuk (2017), Mychajla Chaje (2010), Andrije Vovčaka (2007; 2017), Andrije Furdyčka (2017), Svitlany Protasové (2020) a dalších se dotýkají pouze některých aspektů historie oboru. Hlavním cílem tohoto textu je prezentace úspěchů ukrajinské etnomuzikologie za léta nezávislosti, tj. za období let 1990 až 2020. Neaspírujeme na úplnost analytického přehledu, nicméně pokusily jsme se mnohostranně charakterizovat ty procesy, jimiž prošla ukrajinská etnomuzikologie ve vymezeném období. K zásadním momentům, na něž jsme se při analýze vývoje a stavu ukrajinské etnomuzikologie za poslední tři desetiletí soustředily, patří určení ústředních a regionálních center bádání, poté následuje analýza nejdůležitějších směrů jejich činnosti: dokumentační (terénní i archivní výzkum lidové hudby), etnopedagogické, publikační a konferenční.

Etnomuzikologická centra

Ukrajinská etnomuzikologie se – podobně jako tomu bylo i v jiných evropských zemích – zrodila na přelomu 19. a 20. století. Byla to doba, kdy jednotlivé části území Ukrajiny patřily k různým státům (především k Rakousku-Uhersku a Rusku), což se do určité míry projevilo i na formování etnomuzikologických center v provinciích tehdejších impérií a ovlivnilo vědecké zájmy jejich představitelů. Hlavní centra se tehdy zformovala ve dvou nejdůležitějších městech Naddniprovske a Naddnistrovske Ukrajiny: v Kyjevě a ve Lvově. Od těch dob se situace nezměnila, Kyjev a Lvov stále představují dominantní centra ukrajinského etnomuzikologického bádání, přičemž vzájemně aktivně spolupracují, koordinují práci regionálních středisek, současně kolem sebe sdružují etnomuzikology, kteří bádají samostatně. Obě centra se věnují jak etnografickému výzkumu souvisejícímu s dokumentováním hudebního folkloru (zaznamenáváním, zpracováváním a archivací jednotlivých projevů – v posledních letech dokumentace digitální), tak i nejrozmanitější výzkumné a pedagogické práci.

Základním ukrajinským centrem etnomuzikologického bádání je *Institut uměnověd, folkloristiky a etnologie Národní akademie věd Ukrajiny Maksyma Rylského* (IUFÉ) v Kyjevě. Na počátku 90. let minulého století byli etnomuzikologové pracující v institutu soustředěni v jeho různých odděleních, v červnu 2009 pak bylo založeno specializované oddělení etnomuzikologie pod vedením Sofije Hrycy. Roku 2011 stanul v čele oddělení přední spolupracovník ústavu – Mychajl Chaj, avšak v důsledku další reorganizace IUFÉ vzniklo Oddělení hudební vědy a etnomuzikologie. Mezi jeho bývalými a nynějšími spolupracovníky jsou Anatolij Ivanyckyj, Ljudmyla Jefremova, Kateryna Čaplyk, Dmytro Ščyrycja, Marija Pylypčak, Valentyna Ponomarenko ad. Práci etnomuzikologů IUFÉ zajišťují rozsáhlé fotografické a rukopisné archivy, knihovna starých tisků i novějších publikací. Díky těsné spolupráci jednotlivých oddělení IUFÉ pracuje na řadě interdisciplinárních projektů a zásluhou systematického vydávání nejrůznějších antologií, učebnic a encyklopedických prací je ve své oblasti na špičce publikační činnosti na Ukrajině (Viddil muzikoznavstva...).

Jedno z centrálních kyjevských ukrajinských vědecko-výzkumných a pedagogických etnomuzikologických středisek se nachází také v *Národní hudební akademii Ukrajiny P. I. Čajkovského* (NHAU). V červnu 1991 byla na bázi dřívějšího Kabinetu lidové tvořivosti v rámci akademie založena Vědecko-výzkumná laboratoř pro problematiku etnomuzikologie (VVLPE). V posledních třiceti letech ji vedli Jevhen Jefremov (1985–1993), Mychajl Chaj (1993–2002) a Iryna Klymenko (od roku 2002). Při uskutečňování činnosti ve všech základních badatelských směrech VVLPE zvláště aktivně pracují badatelé z oblasti meloareologie a melogeografie a také specialisté zaměřeni na interpretační rekonstrukce lokálních hudebních tradic (Ševčuk 2017: 118).

V těsné spolupráci s laboratoří funguje Katedra hudební folkloristiky založená roku 1993 (v čele s Olenou Murzynou). Roku 2014 v důsledku optimalizace přestala katedra existovat jako samostatná struktura a k dnešnímu dni je součástí Katedry historie ukrajinské hudby a hudební folkloristiky jako samostatné oddělení. V různých letech zde působili či stále působí přední etnomuzikologové jako Anatolij Ivanyckyj, Sofija Hryca, Ihor Pjaskovskij, Olena Ševčuk, Marharyta Skaženyk, Rajisa Husak, Olexandr Tereščenko aj. (Klymenko – Murzyna 2008).

Etnomuzikologické centrum ve Lvově vzniklo na půdě *Lvovské národní hudební akademie Mikoly Lysenka* (LNHA) již na počátku 60. let. Sdružuje *Katedru hudební folkloristiky (KHF)* a *Vědecko-výzkumnou laboratoř pro problematiku hudební etnologie* (VVLPHE). Moderní dějiny vysokoškolské etnomuzikologie ve Lvově se začaly psát roku 1988, kdy se do čela zdejšího hudebněfolkloristického bádání postavil Bohdan Lukanjuk a nasměroval jej na rozpracování fundamentální problematiky lidové hudby a etnických dějin Haliče a Vladiměře. Díky jeho úsilí v dubnu 1990 vznikla na bázi dřívějšího Kabinetu lidové tvořivosti Vědecko-výzkumná laboratoř hudební etnografie a v prosinci 1992 pak VVLPHE. Jejimi vedoucími byli Ljubomyr Kušlyk (1974–1990/1991), Taras Brylinskij (1991–1999), Vasyl Koval (1999–2018), od roku 2018 stojí v čele Jurij Rybak. V prosinci 1992 B. Lukanjuk založil Katedru hudební folkloristiky (KHF), první ve východní Evropě, a stal se jejím vedoucím, roku 1993 pak na Fakultě hudební teorie a komponování založil první a k dnešnímu dni jediné samostatné oddělení etnomuzikologie na Ukrajině. Od roku 2017 katedru vede Iryna Dovhaljuk. V různých dobách na katedře a v laboratoři působili Nadija Suprun-Jaremko, Ihor Macijevskij, Taras Baran, Mychajlo Myšanyč, Lina Dobrjanska, Larysa Lukašenko, Viktorija Jarmola, spolupracovníky pak byli Iryna Fedun, Larysa Saban aj. (Brylinsky 1998; Dovhaljuk – Dobrjanska 2019).

Vedle etnomuzikologických center v Kyjevě a ve Lvově funguje také řada regionálních středisek při různých národopisných centrech, muzeích nebo vzdělávacích zařízeních, přičemž představují především pomocné struktury pro výukové cíle. V závislosti na tom, kde sídlí, a často i na zařízení, kde dosáhli hudebního vzdělání jejich čelní představitelé (zpravidla folklorističtí nadšenci, na nichž „stojí“ veškerá práce), spolupracují regionální střediska především s kyjevskými, nebo lvovskými centry.

Mezi nejstarší ukrajinská etnomuzikologická střediska náleží také Charkov, kde působí jednak Výuková laboratoř folkloru jako strukturální útvar *Charkovské národní univerzity umění Ivana Kotljarevského* (CHNUU), jednak Katedra estrádního a lidového zpěvu *Charkovské státní akademie kultury* (CHSAK). V čele výukové laboratoře CHNUU stál po dlouhou dobu Serhij Nikitin, v roce 2005 jej vystřídala Iryna Romaňuk, od roku 2018 je vedoucí Daryna Žaljejko. V různých letech zde také pracovaly Larysa Novykova, Iryna Prišňak, Hajane Vojtova (Výuková laboratoř). Na druhé charkovské vysoké škole

(CHSAK) roku 1991 otevřeli katedru ukrajinského lidového zpěvu (vedoucí Illja Polskij 1991–1993; O. Drobotaj 1993–2001; Vira Osadča 2001–2017; nyní stojí v čele Ljudmyla Kudryč), jež byla roku 2017 přeměněna na Katedru estrádního a lidového zpěvu (Katedra estrádního). Od roku 1992 v Charkově funguje ještě jedno středisko, a to *Laboratoř výzkumu nehmotného kulturního dědictví Oblastního organizačně-metodického centra kultury a umění* (Výzkumná laboratoř).

Hudebněfolkloristické středisko funguje také v rámci *Oděské národní hudební akademie Antoniny Neždanové* (ONHA). Počátky formování zdejších etnografických zájmů jsou spojeny se jménem etnomuzikologa Heorhije Viranovského, jednoho z iniciátorů přeměny Katedry historie hudby na Katedru historie hudby a hudební etnografie (v roce 1985), při níž dnes funguje Laboratoř folkloru a etnografie. Od roku 1987 až do současnosti je jejím čelným představitelem a vedoucím folkloristických studií v ONHA Serhij Taranec, docent katedry historie hudby a hudební etnografie, vyučující hudebněfolkloristických disciplín a vedoucí expediční praxe studentů.

Roku 1997 vznikla Katedra hudební folkloristiky v *Rovenském státním humanitním institutu* (RSHI). Zde byla za pomoci B. Lukanjuka počáteční koncepce přípravy interpretů folkloru a vedoucích folklorních souborů doplněna o prohloubené studium základních etnomuzikologických disciplín. Ve vedení nové katedry se vystřídali Bohdan Jaremko (1997–2000), Roman Dzvinka (2000–2017) a J. Rybak (2017–2018), od roku 2018 stojí v čele opět R. Dzvinka. Na pracovišti v různých letech působili také Stepan Ševčuk, Bohdan Stoljarčuk, Vjačeslava Lohvinova, Rajisa Capun, Ljudmyla Hapon, Viktorija Jarmola aj. Od roku 1998 při katedře na principu veřejné činnosti fungovala pod vedením J. Rybaka výuková Laboratoř hudební etnologie s významným fondem studentských audionahrávek (Rybak 2017).

Jedno z nejmladších etnomuzikologických středisek se v současnosti utváří na *Dnipropetrovské hudební akademii Michajla Glinky* (DHA). Roku 2016 zde byla otevřena Laboratoř folkloru a etnografie, jež těsně spolupracuje s Katedrou historie a teorie hudby a je její vědeckou a metodicko-praktickou základnou.

Regionální hudebněfolkloristické středisko vzniklo i v nejzápadnějším regionu Ukrajiny, ve městě Užhorod, s nímž jsou spojeny počátky činnosti významného etnomuzikologa Volodymyra Hošovského. Badatelskou a pe-

dagogickou práci v regionu při místní Zadorově hudební škole vede Vira Maďar-Novak s podporou výzkumníka zakarpatské etnomuzikologické tradice Viktora Šostaka a rozvíjí tak výsledky Hošovského práce. Podobná situace panuje i v Kropyvnyckém, kde se hudebním folklorem zabývá kolektiv badatelů kolem Olexandra Tereščenka, a to v těsné spolupráci s kyjevskou Národní hudební akademií Ukrajiny P. I. Čajkovského (Tereščenko 2005).

Obecně lze říci, že charakteristickou tendencí vývoje současných ukrajinských etnomuzikologických středisek je jejich bouřlivý vznik a rozvoj na počátku 90. let minulého století a omezování činnosti v posledních letech. Tato situace je vlastní především regionům, ačkoli podobné problémy se dotkly i centrálních institucí.

Etnopedagogika

Počátek 90. let je na Ukrajině spojen také s konstitováním vlastní ukrajinské etnomuzikologické pedagogiky. Pro vyučující hudebního folkloru byly organizovány speciální pedagogické konference (Kyjev, Lvov), metodické porady (Kyjev, Luck, Černovice, Čortkiv) a metodické semináře (Lvov), na nichž se projednávaly problémy výuky etnomuzikologických disciplín pro studenty hudebněvzdělávacích zařízení všech úrovní a specializací. Postupem času byla aktivní metodicko-konferenční práce poněkud zpomalena. Tento fakt lze vysvětlit tím, že se postupně začala rozbíhat výuka etnomuzikologických předmětů, objevili se mladí odborníci a začala se tisknout metodická, učebnicová literatura.

Dnes je lidová hudba na Ukrajině vyučována ve vzdělávacích zařízeních různých stupňů. S hudebním folklorem se děti na Ukrajině začínají seznamovat v hudební škole v rámci předmětu „hudební literatura“. Na střední úrovni, tedy v hudebních a pedagogických školách a učilištích, je lidová hudba zařazena jako jednosemestrální povinný předmět pro všechny obory. Pro studenty oboru hudební věda byl rovněž zaveden předmět „zápis a transkripce lidové hudby“.

Poněkud odlišná je situace na vysokých školách, jež mají větší samostatnost při tvorbě studijních plánů. Zde má význam specifikum vysoké školy a vlastní specializace samotných studentů. Na Ukrajině se tak do současnosti zformovaly dva základní směry přípravy odborníků zaměřených na lidovou hudbu – jsou to jednak etnomuzikologové-teoretici, jednak interpreti lidové hudby a vedoucí folklorních kolektivů.

Výchova etnomuzikologů-teoretiků probíhá v kyjevské a lvovské hudební akademii. Hlavní akcent je při studiu kladen na různorodou teoretickou přípravu etnomuzikologa, který by posléze „mohl zaujmout postavení vyučujícího hudebního folkloru, lektora, editora publikací z oblasti hudební folkloristiky, uspořadatele archivů lidové hudby“ (Klymenko – Murzyna 2008: 11). Vzdělání probíhá na úrovních bakalář – magistr – doktor filozofie – doktor věd. Studium etnomuzikologů probíhá v programu Fakulty teorie a komponování s výukou speciálních předmětů, jako jsou: Specializace, Úvod do etnomuzikologie, Hudební folklor (ukrajinský a světový), Analýza a systematika tradičních hudebních děl, Dějiny etnomuzikologie, Teorie etnomuzikologie, Nauka o tradičních hudebních nástrojích, Etnografie, Hudebněetnografická dokumentace, Metodika počítačového zpracování archivu, Programy hudební notace folkloru. Součástí výuky je také praxe folkloristická, lidověinterpretáční, pedagogická aj.

Příprava interpretů lidové hudby a vedoucích folklorních kolektivů probíhá na Národní kulturní univerzitě, Charkovské státní akademii kultury, na Rovenském státním humanitním institutu a rovněž na Kyjevské Ševčenkově národní univerzitě, kde byl na Filologické fakultě otevřen obor Etnomuzikologie. Zde se, kromě základních etnomuzikologických disciplín (ukrajinská hudební tvořivost, transkripce lidové hudby a etnosolfeggio), věnuje velká pozornost lidové hudební interpretaci a účasti studentů na činnosti folklorních souborů.

Na Ukrajině proběhl také pokus o zavedení ještě jednoho směru etnomuzikologického vzdělávání, a to přípravy etnomuzikologických antropologů. První kroky k tomu byly podniknuty na fakultě kultury a umění Lvovské národní univerzity Ivana Franka (LNU), kde byla otevřena specializace Etnomuzikolog. V současnosti je však tento studijní program zrušen.

Informativně, převážně jako výběrová přednáška pro bakaláře obecných oborů, je hudební folklor vyučován na různých vysokých školách: na Hudební akademii v Kyjevě, ve Lvově, v Oděse a Dnipru, na „klasických“ univerzitách (Lvovské a kyjevské) a na pedagogických univerzitách. Předměty zaměřené na lidovou hudbu jsou také součástí magisterského a doktorského studia. Jedná se např. o kurzy „Etnomuzikologie: teorie a praxe“, „Uspořádání materiálů z expedičních záznamů studentů akademie“ (DHA), „Teorie etnomuzikologie“ (LNHA), „Hudební folklor“ (CHSAK) aj.

V současnosti je vzdělávací proces zaopatřen odpovídající studijní a metodickou literaturou: učebnicí a čítankou ukrajinského hudebního folkloru A. Ivanyckého (1999; 2008), učebnicí Viry Osadči opírající se o regionální folklor (Osadča 2011), etnoorganologickými příručkami B. Jaremka (Jaremko 2003), metodickými příručkami a programy pro vzdělávací zařízení všech stupňů akreditace (B. Lukanjuk, J. Jefremov, O. Smoljak, I. Dovhaljuk, M. Myšanyč, M. Skaženyk, J. Rybak aj.).

Nehledě na celkově pozitivní dynamiku rozvoje etnomuzikologické pedagogiky existují v oblasti této platformy určité problémy. Obecně lze konstatovat, že ve srovnání s koncem 90. let, tj. obdobím jejího největšího rozmachu, dnes mnohé z toho, co bylo tehdy započato, skončilo: byla snížena dotace jak etnomuzikologických předmětů, tak i jejich výuka na všech fakultách vysokých škol. Kvůli nedostatku financí byly zrušeny dříve povinné studentské terénní výzkumy hudebního folkloru s následnou transkripcí zapsaného materiálu. Na zavedení do praxe stále ještě čeká nejnovější přístup k organizaci tří základních stupňů vzdělávacího procesu (základní škola – střední škola – vysoká škola) vypracovaný B. Lukanjukem, jenž by lépe zajistil postupné poznávání ukrajinské lidové hudební tradice (Lukanjuk 2009).

Dokumentace hudebního folkloru

Jedním z nejdůležitějších směrů činnosti prakticky všech ukrajinských etnomuzikologických středisek se s příchodem nezávislosti stala dokumentace hudebního folkloru, která dosáhla značné intenzity především na počátku 90. let 20. století. K oživení sběratelské práce přispěly nejen sociálně-politické změny, ale i uvědomění nevyhnutelnosti zániku aktivní fáze existence lidové hudby. Například v letech 1990–2005 došlo k bezprecedentně strmému nárůstu fondů Lvovské VVLPE o více než 50 000 záznamů (Dobranska 2018), o více než 30 000 jednotek byl doplněn také archiv kyjevské VVLPE (Klymenko – Murzyna 2008: CD). Úspěšnost terénních výzkumů byla z velké míry umožněna zásadním rozšířením personálního obsazení těchto dvou vědecko-vzdělávacích středisek po mnohaletém čistě „kabinetním“ období jejich fungování.

Kromě kyjevské a lvovské hudební akademie byla sběratelská práce realizována i v jiných vysokoškolských vzdělávacích zařízeních hudebního i nehumánistického zaměření – především těch, kde se konaly studentské terénní

praxe s využitím audiozáznamové techniky a kde působila vlastní malá vědecko-pedagogická střediska. Jednalo se zejména o tři charkovské vysoké školy – CHNUU (Výuková laboratoř folkloru), CHSAK a Charkovská národní pedagogická univerzita Grigorije Skovorody, dále vysokoškolská hudební zařízení v Oděse (Laboratoř folkloru a etnografie), Doněcku, Luhansku, Dnipro (Laboratoř folkloru a etnografie). Na západě Ukrajiny se dokumentací folkloru zabývali studenti univerzit, jako jsou Východoevropská národní univerzita Lesji Ukrajinky, LNU (Katedra ukrajinské folkloristiky a Laboratoř folkloristických výzkumů (Vovčák 2017)) a RSHI (Laboratoř hudební etnologie (Rybak 2017)). Obvyklou praxí se staly i společné expediční výjezdy zástupců různých vysokých škol. Značné zkušenosti se sběrem tradiční hudební tvorby získala i Užhorodská hudební škola, což je, obecně vzato, výjimkou u středního stupně hudebního školství.

Kromě vzdělávacích zařízení se zaznamenáváním tradiční hudby na Ukrajině zabývají vědecko-výzkumná centra folkloristického zaměření, především výše uvedená příslušná oddělení IUFE a jeho satelity, jež postupně nabyly samostatného postavení (Institut etnografie Národní akademie věd Ukrajiny ve Lvově a Volyňsko-poleské vědecko-výzkumné etnografické centrum (Davyduk 2002), Státní vědecké centrum ochrany kulturního dědictví před technogenními katastrofami (SVCOKDTK), jednotlivá regionální Vědecko-metodická centra lidové tvořivosti a muzea, např. Sektor hudebního folkloru Muzea umění města Kropyvnyckyj (Tereščenko 2005) či kyjevské Hončarovo muzeum.

Důležitou úlohu na poli zachování hudebního folkloru sehráli také mnozí sběratelští entuziasté, jejichž zápisy jsou zpravidla deponovány v archivech lidové hudby státních institucí (Dobryjanska 2017: 100; Klymenko – Murzyna 2008: 58).

Jednou z nejdůležitějších součástí dokumentace lidové hudby je její **archive**. Vzhledem k tomu, že na Ukrajině neexistují centralizované hudebněetnografické archivy, jejich funkce (shromažďování, řízení a poskytování přístupu) zastávají pracovníci zaměřeni na zpracování sbírek při výše uvedených střediscích. V souladu s moderní typologií audiovizuálních archivů (Edmondson 2004: 39–41) na Ukrajině funguje několik jejich typů. Roli národního hudebněetnografického archivu fakticky plní sbírka IUFE (fond 14–10) – jedna z nejstarších a největ-

ších na Ukrajině. Z dalších institucí, jež spravují etnomuzikologické sbírky, je třeba zmínit Muzeum a archiv lidové kultury Ukrajinského Polesí SVCOKDTK, Charkovské oblastní centrum lidové tvořivosti (Laboratoř výzkumů) aj.

Na Ukrajině jsou dnes nejpočetnější audiovizuální archivy univerzitního (akademického) vzoru. Jejich fondy jsou aktivně obohacovány převážně díky studentským folkloristickým expedicím a jsou aktivně využívány při výuce. Tyto archivy jsou dostupné v první řadě pro výzkumníky, vyučující i studenty. Přes roztroušenost stávajících etnomuzikologických fondů a různorodost metodik evidence lze vyjmenovat řadu významných archivních sbírek hudebního folkloru Ukrajiny. Prvenství co do obsahu si drží sbírky IUFE (2 000 archivních jednotek, téměř 6 000 hodin; viz Filatova 2011: 95), Lvovské VVLPH (více než 80 000 tradičních hudebních děl; viz Dobryjanska 2017: 81), Laboratoře folkloristických bádání a Katedry ukrajinské folkloristiky LNU (téměř 3 000 hodin; viz Vovčák 2017: 170). Dohromady téměř tisíc hodin nahrávek nashromáždily výše uvedené charkovské vysoké školy (Furdyčko 2017: 310–311), kolem pěti set hodin obsahuje soukromý archiv V. Kovalčuka deponovaný v Etnokulturním centru rovenského městského Paláce dětí a mládeže, několik desítek tisíc záznamů čítá sbírka RSHI, 188 hodin Laboratoř DHA, 6 000 záznamů bylo shromážděno v Muzeu umění města Kropyvnyckyj (Tereščenko 2005) ad.

Územní příslušnost nahrávek zákonitě souvisí se sídlem středisek, kdy každé z nich má neformálně přidělenou svou „zónu příslušnosti“ (ačkoli to samozřejmě nevylučuje shromažďování a uchovávání nahrávek i z dalších oblastí). Dominantní postavení, co se zaznamenaného materiálu týká, zaujímá ukrajinská vokální a instrumentální lidová hudba, v archivech jsou ale uloženy také zápisy polské, české, slovenské, bulharské, rumunské, maďarské, židovské a dalších folklorních tradic. Prakticky veškeré analogové sbírky existující k dnešnímu dni jsou od roku 2000 aktivně digitalizovány.

Od poloviny prvního desetiletí 21. století se na Ukrajině začaly objevovat internetové platformy s archivními nahrávkami hudebního folkloru – od jednotlivých stránek² až po plnohodnotné specializované stránky s různoformátovými údaji, jako například archivy Laboratoře folkloristických bádání³ (2776 děl) a Charkovského vědeckého a metodického centra⁴ (1526 děl).

Věda

Hmatatelným výsledkem mnohaleté práce ukrajinských etnomuzikologů jsou vědecké výzkumy, které charakterizuje široká rozmanitost zájmů, hloubka bádání i otevřenost vůči poznání světové etnomuzikologie. K nejdůležitějším badatelským směrům patří teorie etnomuzikologie, areálově-typologická bádání, historické studie, organologie, etnochoreologie, pramenná heuristika, etnokulturologie a sociologie, lidová hudební kultura etnických menšin na Ukrajině, profesionální hudba ústní tradice Orientu, studium akustiky ve spojení s lidovou hudbou. Různí se úspěchy, náplní i stupněm novátorství, avšak každý z nich je důležitým přínosem pro celoevropskou/světovou etnomuzikologii.

Teoretická zkoumání jsou na Ukrajině zastoupena především pracemi Bohdana Lukanjuka. Jde o metodologické a metodické práce, jejichž cílem je vybudování funkčního instrumentáře pro řešení etnomuzikologických problémů, zejména otázek týkajících se výzkumu rytmiky lidových písní, vědecké terminologie, etnografické regionální diference a dokumentace lidové hudby. Význačnými jsou zejména poslední monografie tohoto vědce *Rytmická variantnost v písňovém folkloru* (Lukanjuk 2016) a *Hudební kvantitativní rytmus* (Lukanjuk 2018). Řadu teoretických otázek ve svých publikacích vznesl Anatolij Ivanyckij – v práci *Historická syntaxe folkloru* (2009) se např. dotkl takových problémů, jako logika hudebního myšlení nebo původ lidové hudby. Problémy regionální etnografické diference a také analýzou lidové tvorby se ve svých studiích, a zejména v knize *Folklor v prostoru a čase* zabývá Sofija Hryca (2000).

Jedním z nejrozvinutějších vědeckých směrů na Ukrajině jsou **areálově-typologická studia**, jež zahrnují terénní, transkripční a analytickou práci, jež předpokládá určování hudebních typů na určitém území, vysledování jejich melogeografických a melogenetických projevů, s následným přechodem do problematiky etnogeneze a porovnání výsledků s údaji styčných věd (Lukanjuk 1994; Rybak 2007; Klymenko 2010b). Typologický směr představuje široký okruh vědců, jako jsou zejm. Iryna Klymenko⁵, Bohdan Lukanjuk, Jurij Rybak, Marharyta Skaženyk, Vasyl Koval, Larysa Lukašenko, Anna Pelina, Halyna Pšeničkina, Ljudmyla Jefremova, Oleksandr Tereščenko nebo Olena Hončarenko (Dobryjanska 2019: 18–25; Klymenko – Murzynova 2008: 16).

Řada výzkumů byla věnována jednotlivým žánrům určitých území, specifickým písňové melodiky, tónin, rytmiky, vícehlasu apod. Uvést lze zejména doktorské monografie *Jarní obřady západního Podolí v kontextu ukrajinské kultury* (Smoljak 2001, 2004), *Kubáňští Ukrajinci a jejich písně* (Suprun-Jaremko 2005), *Frekvenční katalog ukrajinského písňového folkloru* (Jefremova 2009–2011) a dále např. výzkumy Oleny Murzynové, Viry Osadči, Larysy Novikové.

Zvláštní místo mezi vědeckými zájmy ukrajinských vědců zaujímají **historické studie**. Základní směry jejich zájmů tvoří studium badatelského a vědeckého odkazu osobností ukrajinské etnomuzikologie (K. Kvitky, F. Kolesy, O. Rozdolského, T. von Steinheila, M. Berehovského, V. Hošovského), institucí (Kabinetu hudební etnografie Všeukrajinské akademie věd, KHF – VVLPE LNHA, VVLPE NHAU); obecné přehledy, studie zaměřené na různá témata spojená s historií ukrajinské etnomuzikologie (zejména vytvoření typologické školy, dějiny audiozáznamů lidové hudby) apod. Mezi základní práce na tomto úseku patří monografie *Ukrajinská hudební folkloristika* (Ivanyckij 1997), *Klyment Kvitka* (Storozuk 1998), *Osyp Rozdolskyj: hudebněetnografické dílo* (Dovhaljuk 2000b), *Fonografování lidové hudby na Ukrajině* (Dovhaljuk 2016), *Činnost Kabinetu hudební etnografie Všeukrajinské akademie věd* (Juzefčyk 2004), studie B. Lukanjuka, S. Hrycy, O. Murzynové, L. Dobryjanské, V. Paloného, V. Maďar-Novakové, Tetjany Šolochové, Volodymyra Pasičnyka aj.

Základní tematický okruh **organologických** zkoumání zahrnuje studium jednotlivých hudebních nástrojů nebo jejich skupin na určitém území, sólové a ansámblové interpretace, repertoáru atd. Mezi nejrozsáhlejší práce patří monografie *Hudebněinstrumentální kultura Ukrajinců* (Chaj 2011a) a *Ukrajinská instrumentální hudba ústní tradice* (Chaj 2011b), *Hudební nástroje Huculů* (Macijevskij 2012), *Houslová tradice Rovensko-Volyňského Polesí* (Jarmola 2014), *Hra na píšťalu Huculů* (Jaremko 2014), dále práce badatelů jako Taras Baran, Bohdan Voďanyj, Nadija Hanudelová, Bohdan Lukanjuk, Olena Bohdanová, Raisa Husak, Iryna Fedun, Ljubomyr Kušlyk, Larysa Saban aj. V rámci tohoto směru lze rovněž zmínit nauku o kobzarství. Zde aktivně pracuje Mychajl Chaj, Kost' Čeremskij (2002), Viktor Mišalov (2013), Iryna Zinkiv (2013) aj.

Jedním z druhů organologické práce je vytváření sbírek lidových hudebních nástrojů, resp. instrumentáře lidové hudby. Vlastníkem největší sbírky (více než 1000 hudebních nástrojů, z nichž převážná většina je ve funkčním stavu) je Ljubomyr Kušlyk. O něco menší sbírky vytvořili Raisa Husak (Kyjev), Viktor Šostak (Užhorod), Myron Bloščyščak (Lvov), Mychajlo Tymofijiv (Kolomyja).

Se studiem lidového hudebního instrumentáře těsně souvisí i studium lidového tance (ethnochoreologie), které ovšem na Ukrajině dosud patří k nejméně rozvinutým oblastem výzkumu lidové tradice. Vědecké studie v tomto směru máme především díky Laryse Saban (hlavně z území Haliče).

Důležitým zaměřením je také **heuristika** s jejími subdisciplínami – naukou o pramenech a archivnictvím. Tento badatelský blok se zabývá problematikou hodnověrnosti zdrojů a notografickými příručkami (Lukanjuk 2001; 2006), problematikou edic zvukových záznamů folkloru (Klymenko 2010a), popisy archivů F. Kolessy a O. Rozdolského (Dovhaljuk 2013; 1999), soukromých archivů (Myšanyč 1991; Saban 1994), sbírek fonografických válečků v ukrajinských archivech (Dovhaljuk 2016; 2017), západoukrajinských zápisů ve fondech IUFE (Kopyl 1992), materiálů varšavského archivu Mariana Sobieského (Lukanjuk 1997).

O něco skromnější jsou zastoupeny **etnokulturologické a etnosociologické studie**. Této problematiky, zejména pak sociologických výzkumů folkloru ukrajinských diaspor, otázek migrace, interpretace, charakteristiky nositelů tradic se ve svých pracích dotýkají Sofija Hryca, Ihor Macijevskij, Olena Murzyna, Bohdan Koťuk, Iryna Fedun, Nadija Suprun-Jaremko, Bohdan Jaremko.

Mezi „nejmladšími“ předměty zájmu ukrajinských badatelů patří **lidová hudební kultura etnických menšin na Ukrajině** (Bohdan Lukanjuk, Vjačeslava Lohvinova, Serhij Taranec, Olha Kolomyjec), **hudba ústní tradice Orientu** (Ihor Pjaskovskij, Olha Kolomyjec), problematika **lidové hudby a akustiky** (Serhij Taranec, Anastasija Mazurenko).

Problematicou ukrajinské tradiční hudby se zabývají také vědci ukrajinského původu žijící a pracující v zahraničí, zejména v USA – Ada Gelbig, Marija Sonevycka, Antonij Potočňak.

O profesním růstu ukrajinských etnomuzikologů svědčí mj. udělené vědecké tituly. Za posledních třicet let bylo obhájeno sedm prací v souvislosti s dosažením vě-

deckého titulu doktora věd (doktora uměnověd) – A. Ivanickij, O. Smoljak, N. Jaremko, M. Chaj, L. Jefremova, I. Dovhaljuk, I. Zinkiv, a více než třicet prací k dosažení titulu doktor filozofie (kandidát uměnověd).

Vydavatelská činnost

Vydavatelská činnost na poli etnomuzikologie se na Ukrajině mohla rozvinout až v období získání samostatnosti, kdy se vědci konečně zbavili bezpodmínečné cenzury politicky angažovaných vydavatelství sovětské éry. Vydavatelská činnost se stala důležitou záležitostí nejen pro samotné vědecké instituce, ale i pro vysoké školy. Právě díky úsilí pracovníků lvovské a kyjevské hudební akademie bylo na Ukrajině zahájeno vydávání dvou odborných ukrajinských etnomuzikologických ročenek – sborníků statí a materiálů *Problemy etnomuzikolohiji* (od r. 1998, vydavatelem je VVLPE NHAU) a *Etnomuzyka* (od roku 2006, vydavatel VVLPE a KHF LNHA). V rámci prvního jmenovaného sborníku bylo roku 2010 zahájeno publikování specializované série Slovánská melogeografie, jejíž vydání jsou doplněna zvláštním atlasem s mapami areálů rozšíření těch či oněch hudebně-folklorních projevů a rovněž DVD s bohatými doprovodnými informacemi. Jednotlivá čísla ročenky *Etnomuzyka* jsou pak vždy věnována určité významné události v dějinách hudební folkloristiky. Před vznikem tohoto periodika vycházely v VVLPE pouze sporadicky nevelké sbírky vědeckých studií především o hudebním folkloru různých západoukrajinských regionů (Dobrianska 2019: 36).

Kromě specializovaných vědeckých sborníků je řada etnomuzikologických prací publikována v různoprofilových, obvykle periodických nebo sériových vydáních. Z publikační činnosti IUFE lze zmínit např. ročenky *Materialy do ukrajins'koji etnolohiji* (od roku 1995) a *Ukrajins'ke mystectvoznavstvo* (Ukrajinská uměnověda, od roku 2004), čtvrtletník *Studiji mystectvoznavčij* (Uměnovědné studie, od roku 2002) a dále jediný někdejší ukrajinský tematický časopis *Narodna tvorčist' ta etnolohija* (Lidová tvořivost a etnologie, od r. 1925).

Řada studií z dějin a teorie hudební folkloristiky byla publikována v periodiku *Fol'klorystyčnij zošyt* (1996–2010), vydávaném Volyňsko-poleským národopisným střediskem (Luck), dále v dvouměsíčníku *Narodoznavčij zošyt* (Národopisné sešity, od roku 1995) Institutu národopisu (Lvov) a také v sérii sborníků *Etnokul'turna spadščyna Polissja* (Etnokulturní dědictví Polesí, 2001–

2006, připravených v Etnokulturním centru Vesňanka (Rovne).

V rámci vydavatelské činnosti vysokých škol jsou hudebněfolkloristické studie v největší šířce prezentovány ve dvou sériích Věstníků Lvovské univerzity – filologické a uměnovědné, které od poloviny prvního desetiletí 21. století věnují etnomuzikologům jednotlivé rubriky a někdy i celé publikace. Články z etnomuzikologie obsahují také dva objemné sborníky studií LNU věnované rodině Kolessových (2005, 2013), dále univerzitní časopis *Mifolohija i Folklor* (Mytologie a folklor). Sporadicky publikují etnomuzikologické studie také *Bichuku KHYKIM* (Věstníky Kyjevské národní univerzity kultury a umění, série uměnověda a hudební umění), *Naukovi zapysky TNPU* (Vědecké záznamy Ternopilské státní pedagogické univerzity Volodymyra Hnatuka, série hudební umění a uměnověda), *Naukovi zapysky RSHI „Ukrajins'ka kul'tura“* (Vědecké záznamy Rovenském státním humanitním institutu „Ukrajinská kultura“), publikace CHSAK „Kultura Ukrajiny“ aj.

Důležité postavení ve vydavatelské činnosti posledních tří desetiletí zaujímají publikace nebo reedice související s odkazem významných představitelů ukrajinské etnomuzikologie. Patří sem např. sborník *Muzyčnyj fol'klor z Polissja u zapysach F. Kolessy ta K. Mošynskoho* (SVCOKDTK a IUFE, 1995), *Ukrajinski narodni dumy* Kateryny Hruševské (IUFE, 2004), *Ukrajinski narodni melodiji (zbirnyk i komentar)* K. Kvitky (IUFE, 2005), *Narodni tanci ukrajinciv Karpat* (Lidové tance Ukrajinců z Karpat) Romana Harasymčuka (Institut národopisu, 2008); *Istoriya ukrajins'koji etnohrafiji* F. Kolessy (IUFE, 2005), sbírky *Narodni pisni Volyni* Jurije Cechmistruka (VVLPH, 2006) a *Ukrajins'ki pisni Zakarpattja* V. Hošovského (Lvovská národní vědecká knihovna, 2003), monografie Hnata Chotkevyče *Muzyčni instrumenty ukrajins'koho narodu* (Hudební nástroje ukrajinského lidu, 2012) a *Hucul'sčyna* (Huculský region) Volodymyra Šuchevyče (2018, obě – charkovský vydavatel O. Savčuk) atd.

Významné je dnes také množství sbírek věnovaných lidové hudbě. Vokální a instrumentální folklor různých ukrajinských regionů představují etnomuzikologické sborníky *Muzyka Bojkivščyny* (Hudba Bojkivského regionu, Kyjev 2002) a *Narodna instrumental'na muzyka Seredňoji Naddniprovanščyny* (Lidová instrumentální hudba centrálního Naddniprovského regionu, Kyjev 2019) M. Chaje, *Istoryčna Chotyňščyna* (Historický

Chotyňský region, Vinnycja 2007), *Ukrajins'kyj obrjadovyj fol'klor zachidnych zemel'* (Ukrajinský obřadní folklor západních krajů, Vinnycja 2012) a *Obrjadovyj muzyčnyj fol'klor Seredňoji Naddniprovanščyny* (Obřadní hudební folklor centrálního Naddniprovského regionu, Kyjev 2016) A. Ivanyckého, *Narodna pisennist' pid'vivs'koji Zvenyhorodščyny* (Lidové písně podlvovského okolí Zvenyhorodu, Lvov 2005) O. Charčyšynové a V. Kovalja, *Tradycijni pisni ukrajinciv Pivničného Pidljašša* (Tradiční písně Ukrajinců severního Podlesí, Lvov 2006) L. Lukašenkové, *Narodni pisni Bereznivščyny* (Lidové písně okolí Berezného, Rovne 2016) J. Rybaka, *Narodni pisni sučasnoji Dnipropetrovščyny* (Lidové písně dnešního okolí Dnipropetrovska, Dnipro 2019) Halyny Pšeničkinové a Anastasije Ljubymové, dvoudílný sborník *Narodna vokal'na tvorčist' L'vivščyny* (Lidová písňová tvorba okolí Lvova, Lvov 2017) v zápisech a transkripcích M. Myšanyče, *Narodna muzyka Rivnens'koho Polissja u zapysach V. Koval'čuka* (Lidová hudba rovenského Podlesí v záznamech V. Kovalčuka, Rovne 2018), *Čumac'ki pisni peredstepovoho Pravoberežžja* (Čumacké písně předstepního Pravobřeží, Kropyvnyckyj, 2019) O. Tereščenka, *Neobrjadovyj fol'klor zachidnych rehioniv Ukrajiny* (Kyjev 2020) S. Hrycy aj.

Písňový folklor spjatý s lidovým kalendářem reprezentují sborníky *Kalendarno-obrjadovi pisni Donec'koji ta sumižnych oblastej* (Kalendářní a obřadové písně Doněcké a sousedních oblastí, Doněck 2009) Oleny Ťurykové, *Hajivky* (Lvov 2015) B. Lukanjuka a O. Vozňakové, *Ukrajins'ki litni obrjady ta pisni* (Ukrajinské letní obřady a písně, Vinnycja 2008) Anatolije Zavalňuka; rodinný obřadní folklor je pak reprezentován sborníky A. Ivanyckého *Pisni z rodyn i chrestyn* (Písně z rodin a křtů, Vinnycja 2013, O. Ťurykové *Muzyčnyj fol'klor Donbasu: Vesil'ni pisni* (Hudební folklor Donbasu: svatební písně, Doněck 2006), *Pisni ukrajins'koho vesillja. Ekspedycijni zapysy M. Pylypčak* (Ukrajinské svatební písně. Zápisky z expedic M. Pylypčakové, Kyjev 2014) aj. Monografické studium specifického žánru pohřebních nářků (pláčů) reprezentuje publikace Iryny Koval-Fučylové *Holosinnja* (Kyjev 2012).

Konferenční aktivity

Podobně jako vydavatelská činnost, mohla se i ta konferenční široce rozvinout až v období nezávislosti, neboť v předchozím období měli ukrajinští vědci mizivé zkušee-

nosti s konáním seriózních vědeckých setkání. S ohledem na tento fakt se zásadní událostí staly *Konference vědců zabývajících se výzkumem lidové hudby Červené Rusi (halyčsko-vladimírských) a sousedních zemí* započaté B. Lukanjukem v roce 1990 (po určité přestávce se konají i v současnosti). Tato etnomuzikologická fóra soustředila ukrajinské i zahraniční vědce a měla určující vliv na další konferenční činnost na Ukrajině.

Sérii specializovaných mezinárodních vědeckých etnomuzikologických konferencí *Slovanská melogeografie* organizuje od roku 2011 také NHAU. Nehledě na ohlášenou problematiku slouží jednotlivá zasedání k prezentaci referátů i na jiná aktuální témata. V rámci konferencí je věnováno množství času také „živé“ lidové hudbě v provedení jak pozvaných autentických interpretů, tak i kyjevských folklorních souborů, tedy z oblasti tzv. druhé existence folkloru.

Další pravidelnou konferenční platformou by se mohlo stát i mezinárodní etnomuzikologické sympozium *Aktuální otázky východoevropské etnomuzikologie*, jež bylo již dvakrát (2018, 2020) uspořádáno pracovníky Laboratoře folkloru a etnografie DHA.

Z pravidelných vědeckých fór je nutno připomenout také *Kolessivská čtení*, poprvé konaná v září 2007 na počest F. Kolessy, jež pořádá Katedra ukrajinské folkloristiky LNU. Čtení sdružují vědce příbuzných odvětví: filologicky orientovaných folkloristů, etnomuzikologů, etnografů, historiků, uměnovědců. Podobné konference – *Vědecká čtení věnovaná Lidii Dunajevské* – pořádají také v KNU.

Jednotlivá vědecká setkání pak probíhají např. s cílem připomenout výrazné osobnosti z minulosti oboru (M. Lysenka: Kyjev 1992; K. Kvitky: Kyjev 2005; Rovno 2005, 2010; V. Hošovského, Užhorod 2002, 2007, 2017, Lvov 2012; J. Slyvynského: Lvov 2013; Oskara Kolberga: Rovno 2014; Zynovije Lyska: Lvov 2015) i jeho současnosti (S. Hrycy: Kyjev 2012; B. Lukanjuka: Lvov, 2007, 2017), dále u příležitosti významných výročí institucí (90. výročí vzniku IUFE: Kyjev 2011; 30. a 35. výročí katedry hudebního folkloru RSHI: Rovno 2009, 2014; 25. výročí VVLPH LNH: Lvov 2017) atd.

Z významných vědeckých setkání lze dále připomenout např. mezinárodní vědeckou konferenci *Ukrajinská odborná a etnická kultura: nové perspektivy výzkumu, integrace do světového civilizačního procesu* (Kyjev 2012), vědecko-praktická konference *Tradiční kultura v podmínkách globalizace* (Charkov 2006, 2008, 2009,

2014–2018), mezinárodní vědecko-praktické konference *Lidová tvorba Ukrajinců v prostoru a čase* (Luck 2010), *Výzkum a zachování tradiční kultury Polesí (1994–1914)* (Kyjev 2014), *Tradiční kultura Ukrajiny 21. století jako součást politiky: stav a perspektivy vývoje* (Kyjev 2020) aj. Konference jsou nezřídka také pravidelnou součástí programu různých festivalů lidové hudby – Berehyňa (Luck), Koljada (Rovne), Pokuť (Charkov) aj.

Své konferenční platformy mají také mladí výzkumníci. Od roku 2009 NHAU pořádá konferenci *Mladá etnomuzikologie*, v jejímž rámci probíhá také soutěž studentských a doktorandských prací, a roku 2018 zahájili každoroční pořádání *Konference mladých badatelů v oblasti lidové hudby* pro studenty středních a vysokých škol i v LNHA.

Referáty přednesené na konferencích jsou převážně publikovány, a to jak ve formátu konferenčních tezí a materiálů, tak i v podobě článků ve výše uvedených vědeckých sbornících.

Závěrem

Článek věnovaný nedlouhé moderní historii ukrajinské etnomuzikologie se soustředil především na prezentaci současného stavu ukrajinské etnomuzikologie a také dalších perspektiv vývoje této disciplíny. Jde samozřejmě pouze o stručný přehled základního směřování ukrajinských etnomuzikologů, kteří teprve se vznikem samostatné Ukrajiny dostali příležitost svobodně bádát.

Efektivní práci usnadnily především aktivity stávajících etnomuzikologických center v Kyjevě a Lvově, ale také činnost řady center nově zřízených v rámci univerzit a výzkumných ústavů od západního Užhorodu až po východní Dněpr. Významným mezníkem bylo ale především vytvoření kateder hudební folkloristiky v rámci kyjevské a lvovské hudební akademie, stejně jako vznik samostatné specializace – etnomuzikologie na lvovské hudební akademii.

Ruku v ruce s rozvojem práce jednotlivých center šlo o zintenzivnění sběratelské práce, jehož výsledkem byl významný nárůst rukopisných i zvukových archivů lidové hudby. Terénní sběratelské práce pokračují, i když s odchodem tzv. nositelů tradice je zaznamenávání hudebního folkloru stále obtížnější.

Tři desetiletí existence samostatné ukrajinské etnomuzikologie představují především rozvíjení tradičních badatelských směrů (areálově-typologických, historických,

organologických a etnochoreologických), ale i zavedení nových specializací – studia akustiky ve spojení s lidovou hudbou a výzkum hudebních tradic Orientu.

Poté, co se ukrajinští etnomuzikologové zbavili cenzury a státního monopolu na vydávání knih, které převládaly v době existence Sovětského svazu, dostalo se jim nersrovnatelně širších možností publikování: začaly vycházet desítky monografií, učebnic, sborníků a samozřejmě edic

lidové hudby. Ukrajinští vědci jsou účastníky mezinárodních konferencí, projektů, grantů i etnomuzikologických organizací (ICTM), těsně spolupracují s kolegy z jiných zemí. Ve svých výzkumech představují základní etnomuzikologické specializace, na ukrajinském hudebněfolklorním materiálu rozvíjejí úspěchy ukrajinské a světové vědy a tím přispívají k budování evropské a světové etnomuzikologie. Práce pokračují a plánů je celá řada.

POZNÁMKY:

1. Hošovskému bylo zakázáno vycestovat do zahraničí a kvůli své fascinaci „formalistickými“ metodami analýzy lidových písní (tzv. hudební kybernetikou) byl dokonce nucen rezignovat. [V češtině vyšla Hošovského práce *U pramenů lidové hudby. Studie z hudební slavistiky*. Praha: Editio Supraphon, 1976; pozn. redakce Národopisné revue.]
2. *Українська автентична музика. Мережа архівів культурної спадщини України* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: <<http://www.folk.org.ua/>>.

TIŠTĚNÉ PRAMENY A LITERATURA:

- Brylinsky, Taras 1998: The Scientific Laboratory of Musical Ethnology. *Bulletin of the International Council for Traditional Music* č. 92, April, s. 29–30.
- Čeremskyj, Kost' 2002. *Šljach zvučaju*. Charkiv: Hlas. (Черемський, Кость 2002: *Шлях звучая*. Харків: Глас).
- Davydjuk, Viktor 2002: Poliš'ko-Volyns'kyj narodoznavčyj centr: sim krokiv za desjat' rokiv. *Fol'klornytyčny zošyty*, seš. 5, s. 3–14. (Давидюк, Віктор 2002: Полісько-Волинський народознавчий центр: сім кроків за десять років. *Фольклористичні зошити*, вип. 5, сс. 3–14).
- Dobryjanska, Lina 2017: Istorija formuvannja Muzyčno-etnografičnoho archivu Problemnoji naukovy-doslidnoji laboratoriji muzyčnoji etnologiji. In: *Visnyk L'vivs'koho universytetu*, serija filohična, seš. 66. L'viv: LNU imeni Ivana Franka, s. 47–105. (Добрянська, Ліна 2017: Історія формування Музично-етнографічного архіву Проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнології. *Вісник Львівського університету*, серія філологічна, вип. 66. Львів, ЛНУ імені Івана Франка, сс. 47–105).
- Dobryjanska, Lina 2018: Innovacija dijāl'nist' PNDLME 1990-ch – počatku 2000-ch rokiv: realizacija peršoho etapu rozrobky fundamental'noji problemy „Narodna muzyka Halycyny ta Volodymyriji”. *Etnomuzyka*, č. 14, s. 9–46. (Добрянська, Ліна 2018: Інноваційна діяльність ПНДЛМЕ 1990-х – початку 2000-х років: реалізація першого етапу розробки фундаментальної проблеми „Народна музика Галичини та Володимирії”. *Етномузика*, число 14, сс. 9–46).
- Dobryjanska, Lina 2019: Innovacija etnomuzikolohična dijāl'nist' PNDLME ta KMF uprodovž 1990–2004 rokiv: naukovy studiji. *Etnomuzyka*, č. 15, s. 9–44. (Добрянська, Ліна 2019: Інноваційна етномузикологічна діяльність ПНДЛМЕ та КМФ упродовж 1990–2004 років: наукові студії. *Етномузика*, число 15, сс. 9–44).

3. *Електронний архів українського фольклору* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: <<https://folklore-archive.org.ua/>>.
 4. *Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: <<https://www.cultura.kh.ua/uk/folk/>>.
 5. Připomeňme zejmn. její monografii *Obřadní nápěvy Ukrajinců v kontextu slovansko-pobaltské ranětradiční melodiky: typologie a geografie* (Klymenko 2020).
- Dovhaljuk, Iryna 1999: Fonoarchiv Osypa Rozdol's'koho. In: *Visnyk L'vivs'koho universytetu*. L'viv: LNU imeni Ivana Franka, s. 165–170. (Довгальук, Ірина 1999: Фоноархів Осипа Роздольського. *Вісник Львівського університету*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, сс. 165–170).
- Dovhaljuk, Iryna 2000a: Do pytannja pro etnomuzykolohični specializaciji vyščoji školy. In: *Muzyčnyj fol'klor v systemi navčannja ta vychovannja molodi*. Ternopil': Aston, s. 80–85. (Довгальук, Ірина 2000a: До питання про етномузикологічні спеціалізації вищої школи. *Музичний фольклор в системі навчання та виховання молоді*. Тернопіль: Астон, сс. 80–85).
- Dovhaljuk, Iryna 2000b: *Osyp Rozdol's'kyj: muzyčno-etnografičnyj dorobok*. L'viv: TeRus. (Довгальук, Ірина 2000 б: *Осип Роздольський: музично-етнографічний доробок*. Львів ТеРус).
- Dovhaljuk, Iryna 2006a: Fonografyčeskye zapysy narodnoj muzyky v archyvach L'vova. *Tradycja ir dabartis / Tradition & Contemporarity* (Klaipėda), č. 11, s. 181–198. (Довгальук, Ірина 2006a: Фонографіческие записи народной музыки в архивах Львова).
- Dovhaljuk, Iryna 2013: Archiv Filareta Kolessy u L'vovi. In: *Rodyna Kolessiv – spadkojemnist' naukovy-mystec'kych tradycij (z nahody 140-riččja vid dnja narodžennja akademika Filareta Kolessy)*. L'viv: LNU imeni Ivana Franka, s. 14–32. (Довгальук, Ірина, 2013. Архів Філарета Колесси у Львові. *Родина Колессів – спадкоємність науково-мистецьких традицій (з нагоди 140-річчя від дня народження академіка Філарета Колесси)*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, сс. 14–32).
- Dovhaljuk, Iryna 2016: *Fonohrafuvannja narodnoji muzyky v Ukraini: istorija, metodolohija, tendenciji*. L'viv: LNU imeni Ivana Franka. (Довгальук, Ірина 2016: *Фонографування народної музики в Україні: історія, методологія, тенденції*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка).

- Dovhaljuk, Iryna 2017: Fonohrafičeskye zapysy narodnoj muzyky v archyvach Kyeva. *Tradycja i dabartis / Tradition & Contemporarity: Scientific works* (Klaipėda), s. 301–316. (Довгалюк, Ірина 2017: Фонографічні записи народної музики в архівах Києва).
- Dovhaljuk, Iryna – Dobrjanska, Lina 2003: Kafedra muzyčnoji fol'klorystyky. *Storinky L'vivs'koji deržavnoji muzyčnoji akademiji im. M. V. Lysenka*. L'viv: SPOLOM, s. 169–178. (Довгалюк, Ірина – Добрянська, Ліна 2003: Кафедра музичної фольклористики. *Сторінки Львівської державної музичної академії ім. М. В. Лисенка*. Львів: СПОЛОМ, сс. 169–178).
- Dovhaljuk, Iryna – Dobrjanska, Lina 2019: L'vivs'ka etnomuzykologija vid džerel do s'ohodennja. In: Dovhaljuk, Iryna (ed.): *25-littja l'vivs'koji Kafedry muzyčnoji fol'klorystyky ta Problemnoji naukoivo-doslidnoji laboratoriji muzyčnoji etnologiji: istorija – personaliji – dorobok*. L'viv: LNMА імені М. В. Лисенка, s. 5–22. (Довгалюк, Ірина – Добрянська, Ліна 2019: Львівська етномузикологія від джерел до сьогодення. In: Довгалюк, Ірина (упоряд.): *25-ліття львівської Кафедри музичної фольклористики та Проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнології: історія – персоналії – дорожок*. Львів: ЛНМА імені М. В. Лисенка, сс. 5–22).
- Edmondson, Rej 2004: „Audiovizual'noje archivirovanije: filosofija i principy.“ / Эдмондсон, Рей 2004: „Аудиовизуальное архивирование: философия и принципы.“ *UNESCO* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupne z: <<http://old.unesco.kz/publications/ci/moscow/audiovisual-archives.pdf>>.
- Filatova, Anastasija 2011: Istorija doslidžennja ta muzyčni osoblyvosti liryčnych pisen' Čyhyrynščyny. *Narodna tvorčist' ta etnografija*, č. 4 (331), s. 94–104. (Філатова, Анастасія 2011: Історія дослідження та музичні особливості ліричних пісень Чигиринщини. *Народна творчість та етнологія*, № 4 (331), сс. 94–104).
- Furdyčko, Andrij 2017: Sučasnyj stan zberihannja muzyčnoji fol'klornoji spadščyny Ukrajinu (1881–2017 rr.). In: *Mystectvoznavčij zapysky*, seš. 32. Kyjiv: Milenium, s. 304–315. (Фурдичко, Андрій 2017: Сучасний стан зберігання музичної фольклорної спадщини України /1881–2017 рр./ *Мистецтвознавчі записки*, вип. 32. Київ: Міленіум, сс. 304–315).
- Hryca, Sofija 2000. *Fol'klor u prostori ta časi*. Ternopil': Aston. (Грица, Софія 2000: *Фольклор у просторі та часі*. Тернопіль: Астон).
- Chaj, Mychajlo 2010: Reformuvannja roboty z fiksacijo, zberežennja ta naukoivo-vikonavs'koji rekonstrukciji tradycijnoji muzyčnoji kul'tury ukrajinčiv. *Materialy do ukrajin'skoji etnologiji*, seš. 9 (12), s. 50–55. (Хай, Михайло 2010: Реформування роботи з фіксації, збереження та науково-виконавської реконструкції традиційної музичної культури українців. *Матеріали до української етнології*, вип. 9 (12), сс. 50–55).
- Chaj, Mychajlo 2011a: *Muzyčno-instrumental'na kul'tura ukrajinčiv (folklorna tradycja)*. Drohobyč: Kolo. (Хай, Михайло 2011a: *Музично-інструментальна культура українців (фольклорна традиція)*. Дрогобич: Коло).
- Chaj, Mychajlo 2011b: *Ukrajin's'ka instrumental'na muzyka usnoji tradyciji*. Kyjiv: NAN Ukrajinu; Drohobyč: IMFE імені М. Т. Рильського). (Хай, Михайло 2011b: *Українська інструментальна музика усної традиції*. Київ: НАН України; Дрогобич: ІМФЕ імені М. Т. Рильського).
- Ivanyckyj, Anatolij 1997: *Ukrajin's'ka muzyčna fol'klorystyka*. Kyjiv: Zarpvit. (Іваницький, Анатолій 1997: *Українська музична фольклористика*. Київ: Заповіт).
- Ivanyckyj, Anatolij 1999: *Ukrajin's'ka narodna muzyčna tvorčist'*. Kyjiv: Muzyčna Ukrajinu. (Іваницький, Анатолій 1999: *Українська народна музична творчість*. Київ: Музична Україна).
- Ivanyckyj, Anatolij 2008: *Chrestomatija z ukrajin's'kocho muzyčnoho fol'kloru*. Vinnyca: NOVA KNYHA. (Іваницький, Анатолій 2008: *Хрестоматія з українського музичного фольклору*. Вінниця: НОВА КНИГА).
- Ivanyckyj, Anatolij 2009: *Istoryčnyj syntaksys fol'kloru*. Vinnyca: NOVA KNYHA. (Іваницький, Анатолій 2009: *Історичний синтаксис фольклору*. Вінниця: НОВА КНИГА).
- Jaremko, Bohdan 2003: *Etnoinstrumentoznavstvo*. Rivne: RDHU. (Яремко, Богдан 2003: *Етноінструментознавство*. Рівне: РДГУ).
- Jaremko, Bohdan 2014: *Sopil'kova muzyka husuliv*. L'viv: SPOLOM. (Яремко, Богдан 2014: *Сопілкова музика гуцулів*. Львів: СПОЛОМ).
- Jarmola, Viktorija 2014: *Skryp'kova tradycja Rivnens'ko-Volyn's'kocho Polissja*. L'viv: SPOLOM. (Ярмола, Вікторія 2014: *Скрипкова традиція Рівненсько-Волинського Полісся*. Львів: СПОЛОМ).
- Jeftremova, Ljudmyla 2009–2011: *Častotnyj kataloh ukrajin's'kocho pisen'noho fol'kloru*, 1–3. Kyjiv: Naukova dumka. (Єфремова, Людмила 2009–2011: *Частотний каталог українського пісенного фольклору*, у 3х ч. Київ: Наукова думка).
- Juzefčyk, Oksana 2004: *Dijal'nist' Kabinetu muzyčnoji etnografiji VUAN u konteksti rozvytku ukrajin's'kocho muzyčnoji fol'klorystyky kincja XIX – peršoji tretyny XX st.* Kyjiv: NAN Ukrajinu, IMFE імені М. Т. Рильського). (Юзефчик, Оксана 2004: *Діяльність Кабінету музичної етнології ВУАН у контексті розвитку української музичної фольклористики кінця XIX – першої третини XX ст.* Київ: НАН України, ІМФЕ імені М. Т. Рильського).
- Klymenko, Iryna 2010a: *Dyskohrafija ukrajin's'kocho etnomuzyky (avtentyčne vykonannja). 1908–2010*. Kyjiv: NMAU імені П. І. Чайковського). (Клименко, Ірина 2010a: *Дискографія української етномузики (автентичне виконання). 1908–2010*. Київ: НМАУ імені П. І. Чайковського).
- Klymenko, Iryna 2010b: *Metodyčni problemy sučasnoji meloarealogiji: z praktičnoho dosvidu dokumental'noho kartohrafuvannja*. In: *Problemy etnomuzykologiji*, seš. 5 (Slov'jans'ka meloehografija, seš. 1). Kyjiv: NMAU імені П. І. Чайковського). (Клименко, Ірина 2010b: *Методичні проблеми сучасної мелоареалогії: з практичного досвіду документального картографування. Проблеми етномузикології*, вип. 5. Слов'янська мелогеографія, вип. 1. Київ: НМАУ імені П. І. Чайковського).
- Klymenko, Iryna 2020: *Obrjadovi melodiji ukrajinčiv u konteksti slov'jano-balts'kocho rann'otradycijnoho melomasyyu: typologija i heografija*. T. 1: Monohrafija. T. 2: Atlas. + DVD. Kyjiv: NMAU імені П. І. Чайковського). (Клименко, Ірина 2020: *Обрядові мелодії українців у контексті слов'яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву: типологія і географія*. Т. 1: Монографія. Т. 2: Атлас. + DVD. Київ: НМАУ імені П. І. Чайковського).
- Klymenko, Iryna – Murzyna, Olena 2008: *Kyjiv's'ka laboratorija etnomuzykologiji. 1992–2008*. In: *Problemy etnomuzykologiji*, seš. 3. Kyjiv: NMAU імені П. І. Чайковського). (Клименко, Ірина – Мурзина, Олена 2008: *Київська лабораторія етномузикології. 1992–2008. Проблеми етномузикології*, вип. 3. Київ: НМАУ імені П. І. Чайковського).
- Konferenciji doslidnykiv narodnoji muzyky červonorus'kich (halys'ko-volodymyr's'kich) ta sumižnych zemel' 1990–1997, 2010, 2017.

- L'viv: LDK/VDMI/LNMA imeni M. V. Lysenka. (*Конференції дослідників народної музики червононоруських (галицько-володимирських) та суміжних земель 1990–1997*, 2010, 2017. Львів: ЛДК/ВДМІ/ЛНМА імені М. В. Лисенка).
- Kopyl, Svitlana 1992: Fol'klor Zachidnoji Ukrajinu u fonofondach IMFE im. M. T. Ryl's'koho (m. Kyjiv). Tretja konferencija doslidnykiv narodnoji muzyky červonorus'kych (halyč'ko-volodymyrs'kych) ta sumižnych zemel'. L'viv: LDK imeni M. V. Lysenka, 1997, s. 84–100. (Копил, Світлана 1992: Фольклор Західної України у фонфондах ІМФЕ ім. М. Т. Рильського (м. Київ). Третя конференція дослідників народної музики червононоруських (галицько-володимирських) та суміжних земель. Львів: ЛДК імені М. В. Лисенка, 1997, сс. 84–100).
- Lukaniuk, Bohdan 1994: S. Ludkevych and Lviv school of ethnomusicology. *Typological Classification of Tunes. Advanced Systems for Arranging Folklore Stoks*. Vilnius: Lithuanian Academy of Music, s. 6–7.
- Lukanjuk, Bohdan 1997: Ekspedycijni materialy fonohrafičného archivu im. M. Sobjeskoho. In: *Vos'ma konferencija doslidnykiv narodnoji muzyky červonorus'kych (halyč'ko-volodymyrs'kych) ta sumižnych zemel'*. L'viv: VDMI imeni M. V. Lysenka, s. 49–59. (Луканюк, Богдан 1997: Експедиційні матеріали фонографічного архіву ім. М. Собєського. Восьма конференція дослідників народної музики червононоруських (галицько-володимирських) та суміжних земель. Львів: ВДМІ імені М. В. Лисенка, 1997, сс. 49–59).
- Lukanjuk, Bohdan 2001: *Narodna muzyka Halyčyny ta Volodymyriji: Materialy do notohrafiji (1790–1950)*. L'viv: TeRus. (Луканюк, Богдан 2001: Народна музика Галичини та Володимирії: Матеріали до нотографії (1790–1950). Львів: ТеРус).
- Lukanjuk, Bohdan 2006: *Materialy do bibliohrafiji pol's'koji etnomuzykologiji XIX–XX st.* L'viv: SPOLOM. (Луканюк, Богдан 2006: Матеріали до бібліографії польської етномузикології XIX–XX ст. Львів: СПОЛОМ).
- Lukanjuk, Bohdan 2009: Konceptija vykladannja muzyčno-etnohraficznych dyscyplin v systemi „škola – učylyšče – vyšča”. *Etnomuzyka*, č. 5, s. 106–158. (Луканюк, Богдан 2009: Концепція викладання музично-етнографічних дисциплін в системі „школа – училище – вища”. *Етномузика*, число 5, сс. 106–158).
- Lukanjuk, Bohdan 2016: *Rytmična variacijnist' u pisennomu fol'klori*. L'viv: LNMA imeni M. V. Lysenka. (Луканюк, Богдан 2016: Ритмічна варіаційність у пісенному фольклорі. Львів: ЛНМА імені М. В. Лисенка).
- Lukanjuk, Bohdan 2018: *Muzyčnyj časokil'kisnyj rytm*. L'viv: LNMA imeni M. V. Lysenka. (Луканюк, Богдан 2018: Музичний часоکیلісний ритм. Львів: ЛНМА імені М. В. Лисенка).
- Macijevskij, Ihor 2012: *Muzyčni instrumenty husuliv*. Vinnycja: NOVA KNYHA. (Мацієвський, Ігор 2012: Музичні інструменти гуцулів. Вінниця: НОВА КНИГА).
- Mišalov, Viktor 2013: *Charkivs'ka bandura*. Charkiv: Vydavec' Savčuk O. O. (Мішалов, Віктор 2013: Харківська бандура. Харків: Видавець Савчук О. О.).
- Murzina, Olena – Gerasimova-Persydska, Nina 1998: On the Current Status of Traditional Music in Ukraine (Report of Liaison Officer: Ukraine). *Bulletin of the International Council for Traditional Music*, č. 93, October, s. 30–33.
- Murzina, Olena 2005: Report of Liaison officer: Ukraine. *Bulletin of the International Council for Traditional Music*, č. 107, October, s. 66–68.
- Myšanyč, Mychajlo 1991: Moja zbyrac'ka robota na L'vivščyni v 70-ych rokach. In: *Druha konferencija doslidnykiv narodnoji muzyky červonorus'kych (halyč'ko-volodymyrs'kych) zemel': pol'ovi doslidžennja*. L'viv: LDK imeni M. V. Lysenka, s. 7–14. (Мишанич, Михайло 1991. Моя збирацька робота на Львівщині в 70-х роках. Друга конференція дослідників народної музики червононоруських (галицько-володимирських) земель: польові дослідження. Львів: ЛДК імені М. В. Лисенка, 1997, сс. 7–14).
- Osadča, Vira 2011: *Obrjadova pisennist' Slobožanščyny: navčal'nyj posibnyk*. Charkiv: Vydavec' Savčuk O. O. (Осадча, Віра 2011: Обрядова пісенність Слобожанщини: навчальний посібник. Харків: Видавець Савчук О. О.).
- Palonyj Volodymyr, 1997: *Istoria ukrajins'koji muzyčnoji fol'klorystyky (1960 – 90-ti roky)*. Kyjiv: KDIK. (Пальоний Володимир, 1997: Історія української музичної фольклористики (1960 – 90-ті роки). Київ: КДІК).
- Protasova, Svitlana 2020: Doslidnyč'ki tendenciji v robotach ukrajins'kych etnomuzykologiv (2008–2018). *Problemy etnomuzykologiji*, seš. 15. Kyjiv: NMAU imeni P. I. Čajkovs'koho, s. 54–67. (Протасова, Світлана 2020: Дослідницькі тенденції в роботах українських етномузикологів (2008 – 2018). *Проблеми етномузикології*, вип. 15. Київ: НМАУ імені П. І. Чайковського, сс. 54–67).
- Rybak, Jurij 2017: Fol'klorni materialy u fondach kafedry muzyčného fol'kloru Rivnens'koho deržavnoho humanitarnoho universytetu. In: *Visnyk L'vivs'koho universytetu*, serija filoholična, seš. 66. L'viv: LNU imeni Ivana Franka, s. 106–114. (Рибак, Юрій 2017: Фольклорні матеріали у фондах кафедри музичного фольклору Рівненського державного гуманітарного університету. *Вісник Львівського університету*, серія філологічна, вип. 66. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, сс. 106–114).
- Rybak, Jurij 2007: Metodyka areal'no-typologičnych doslidžen' v etnomuzykologiji. Dosvid l'vivs'koji školy. *Etnomuzyka*, č. 3, s. 9–22 (Рибак, Юрій 2007: Методика ареально-типологічних досліджень в етномузикології. Досвід львівської школи. *Етномузика*, число 3, сс. 9–22).
- Saban, Larysa 1994: Muzyčno-etnohrafičnyj archiv: Bojkivščyna. In: *P'jata konferencija doslidnykiv narodnoji muzyky červonorus'kych (halyč'ko-volodymyrs'kych) ta sumižnych zemel'*. L'viv: VDMI imeni M. V. Lysenka, 1997, s. 52–60. (Сабан, Лариса 1994: Музично-етнографічний архів: Бойківщина. П'ята конференція дослідників народної музики червононоруських (галицько-володимирських) та суміжних земель. Львів: ВДМІ імені М. В. Лисенка, 1997, s. 52–60).
- Smoljak, Oleh 2001, 2004: *Vesnjana obrjadovist' Zachidnoho Podillja v konteksti ukrajins'koji kul'tury*. Ternopil': Aston. (Смоляк, Олег 2001, 2004: Весняна обрядовість Західного Поділля в контексті української культури. Тернопіль: Астон).
- Storožuk, Anastasija 1998: *Klyment Kvitka (ljudyňa – pedahoh – včenyj)*. Kyjiv: Feniks (Сторожук, Анастасія 1998: *Климент Квітка (людина – педагог – вчений)*. Київ: Фенікс).
- Suprun-Jaremk, Nadija 2005: *Ukrajinci Kubani ta jichni pisni*. Kyjiv: Muzyčna Ukrajin. (Супрун-Яремко, Надія 2005: *Українці Кубані та їхні пісні*. Київ: Музична Україна).
- Šamonin, Heorhyj 2016: Fond audyomateryalov muzeja-archyva narodnoj kul'tury ukrajns'koho Poles'ja: specyfika formyrovanyja. *Tradicija ir dabartis* 11, s. 210–219. (Шамонін, Георгій 2016: Фонд

- аудиоматериалов музею-архіву народної культури українсько-го Полесся: специфіка формування).
- Ševčuk, Olena 2017: Sučasnyj centr ukrajins'koji etnomuzykolohiji (do 25-riččja dijal'nosti Laboratoriji etnomuzykolohiji NMAU imeni P. I. Čajkovs'koho). *Problemy etnomuzykolohiji*, seš. 12. Kyjiv: NMAU imeni P. I. Čajkovs'koho, s. 117–121. (Шевчук, Олена 2017: Сучасний центр української етномузикології (до 25-річчя діяльності Лабораторії етномузикології НМАУ імені П. І. Чайковського). *Проблеми етномузикології*, вип. 12. Київ: НМАУ імені П. І. Чайковського, сс. 117–121).
- ELEKTRONICKÉ ZDROJE:**
- Cyťrovnyj archiv fol'kloru Slobožanščyny ta Poltavščyny / Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: <<https://www.cultura.kh.ua/uk/folk>>.
- Elektronnyj archiv ukrajins'koho fol'kloru / Електронний архів українського фольклору* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: <<https://folklore-archive.org.ua/>>.
- „Fol'klornyj archiv Kafedry ukrajins'koji fol'klorystyky.“ *Laboratorija fol'klorystyčnych doslidžen' / „Фольклорний архів Кафедри української фольклористики.“ Лабораторія фольклористичних досліджень* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: <<https://labs.lnu.edu.ua/folklore-studies/folklornyj-arhiv/>>.
- Etnomuzyka / Етномузика* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: <<http://ethnomusic.com.ua/>>.
- „Istorija kafedry istoriji muzyky ta muzyčnoji etnohrafiji.“ *ONMA imeni A. Neždanovoji / „Історія кафедри історії музики та музичної етнографії.“ ОНМА імені А. Нежданової* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: <<http://odma.edu.ua/about/history/ethnography>>.
- „Kafedra estradnoho ta narodnoho spivu.“ *CHDAK / „Кафедра естрадного та народного співу.“ ХДАК* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: <<https://ic.ac.kharkov.ua/navchannya/mm/ens/ens.html>>.
- „Laboratorija doslidžen' nematerial'noji kul'turnoji spadščyny.“ *Obl. orh.-met. centr kul'tury i mystectva / „Лабораторія досліджень нематеріальної культурної спадщини.“ Обл. орг.-мет. центр культу-*
- Vovčak, Andrij 2017: Dokumentuvannja ukrajins'koho fol'kloru u L'viv-s'komu universyteti imeni Ivana Franka. Visnyk L'vivs'koho universytetu. L'viv: LNU imeni Ivana Franka, s. 150–194. (Вовчак, Андрій 2017: Документування українського фольклору у Львівському університеті імені Івана Франка. Вісник Львівського університету. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, сс. 150–194).*
- Zinkiv, Iryna 2013: Bandura jak istoryčnyj fenomen. Kyjiv: IMFE im. M. T. Ryl's'koho NAN Ukrajinu. (Зінків, Ірина 2013: Бандура як історичний феномен. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України).
- pu i mystectva* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: <<https://www.cultura.kh.ua/uk/activities/folklore-research-laboratory/about>>.
- „Navčal'na laboratorija fol'kloru.“ *CHNUM im. I. P. Kotljarevs'koho / Навчальна лабораторія фольклору. ХНУМ ім. І. П. Котляревського* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: <<http://num.kharkiv.ua/1005-navchalna-laboratoriya-folkloru>>.
- Problemy etnomuzykolohiji / Проблеми етномузикології* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: <<http://ethnomusicology.com.ua/>>.
- Tereščenko, Oleksandr 2005: „Fol'klornyj naprjam dijal'nosti muzeju im. K. Šymanovs'koho.“ / *Muzej mystectv / Терещенко, Олександр 2005: Фольклорний напрям діяльності музею ім. К. Шимановського. Музей мистецтв* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: <<https://artmuzeum.kr.ua/pro-muzej/konferenczii/oblasnij-seminar-osoblivosti-funkcionuvannya-muzeiv-xudozhnogo-profilu/tereshhenko-o.-a.-folklornij-napryam-diyalnosti-muzeju-im.-k.-shimanovskogo.html>>.
- Ukrajins'ka avtentyčna muzyka. Mereža archiviv kul'turnoji spadščyny Ukrajinu / Українська автентична музика. Мережа архівів культурної спадщини України* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: <<http://www.folk.org.ua/>>.
- „Viddil muzykoznavstva ta etnomuzykolohiji.“ *IMFE im. M. T. Ryl's'koho / „Відділ музикознавства та етномузикології.“ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського* [online] [cit. 5. 1. 2021]. Dostupné z: <http://www.etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=15&Itemid=87>.

Summary

Thirty Years of Independent Ukrainian Ethnomusicology (1990–2020)

The article presents an overview of Ukrainian ethnomusicology in 1990–2020. This period is characterized by the comprehensive development of science mostly due to the obtaining of Ukrainian Independence. The study focuses on the main issues in many ethnomusicological directions. First of all, the attention is focused on the activity of the leading modern Ukrainian ethnomusicological scientific and scientific-pedagogical institutions as well as smaller regional centers. The most important directions of activities of these centers such as documentation of musical folklore (ethnographic and archival), ethnomusical pedagogy, conferences, publications etc. are also analyzed. In addition, scientific achievements in such important areas as theoretical and methodological, areal and typological, historical, ethnoorganological, ethnochoreological, source studies, etc. are considered. As a result, the article comprehensively presents the state of Ukrainian ethnomusicology today and outlines prospects for the future.

Key words: Ukrainian ethnomusicology; Ukrainian ethnomusicological centers; ethnopädagogie; documentation of musical folklore; conference activity; ethnomusicological publications.

RIEGER, NEBO GRIMM? ROMANTICKÝ A PRAGMATICKÝ PŘÍSTUP K ETNOLOGICKÉMU ZKOUMÁNÍ PRÁVA

Tomáš Ledvinka (*Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy*)

Mnohé právní praktiky, artefakty, instituce a místa, které jsou dnes obvykle považovány za středověké, mají v okrajových oblastech Evropy dodnes sílu práva. Právní význam svatebního dortu, který byl nedávno zaznamenán v některých vesnicích Estonska (Luts – Siimets-Gross 2002), je toho příznačným příkladem. Čím hlouběji se vracíme do minulosti, tím méně lze hovořit jen o marginálních oblastech. V textu o právních jevech z let 1937–1939 je francouzský sociální antropolog Marcel Mauss překvapen tím, že „velké úseky francouzského práva jsou stále pouze obyčejové“ (Mauss 2007: 109). V německých zemích mnohé právní zvyklosti zanikly v důsledku uskutečňování osvícenské myšlenky přirozenoprávní kodifikace¹. Mnohé jiné svérázné právní systémy však přetrvávaly až do přijetí celoněmeckých zákoníků v období *fin de siècle* (Weinacht 2002). Ostatně některé přetrvávají dosud: např. středověké jutské právo artikulované v dolnoněmeckém nářečí bylo uplatněno ještě v 21. století při řešení sporu o mořské pobřeží (Burmester 2000; Friedland 2006).

Můžeme takové fenomény řadit mezi projevy právní, nebo tradiční duchovní/sociální kultury, respektive folkloru? Pojem „právní folklor“ není v českém etnologickém diskurzu používán. V tomto článku provizorně označuje předmět zkoumání či badatelských zájmů, neboť je žádoucí odlišit předmět od jeho různých pojmových vymezení. Jak totiž uvidíme, v rámci historickoprávní školy 19. století, na níž se v tomto textu zaměřuji, se kategorizace tohoto objektu studia pozoruhodně vyvíjela: jednou byl označován jako „právní starožitnosti“, jindy např. jako „stará právní řeč“. V dalším případě byla mezi teritoriem právní vědy a národopisu vystavěna nepřekročitelná dělící příčka a předmět zkoumání zdánlivě zmizel. Ostatně i původ pojmů jako „zvykové právo“, které se dnes v domácím právním dějepisectví a etnologii vžily, lze stopovat ke konkrétním autorům historickoprávní školy. Jsou od svého vzniku ovlivněny zvláštními dobovými významy a bez dostatečné reflexe to může dopadat i na současný výzkum. Právě postupným pojmovým vymežováním právního folkloru v rámci historickoprávní školy v 19. století se proto zabývá tento článek.²

V Evropě se studium právního folkloru rozvíjelo v různých národních podmínkách i ve 20. století pod souhrnným označením „evropská právní etnologie.“ Od svých nejzazších počátků v 19. století se však toto zaměření vždy potýkalo s „tendencí etnologů nerozpoznávat ve folkloru právní významy a s nechutí právníků vzít na vědomí kromě státního práva ještě jinou právní sféru“ (Tárkány Szűcs 1967: 195). Ve svém přehledu výsledků evropské právní etnologie z roku 1967 Tárkány Szűcs jmenuje snad každý národ Evropy, v jehož rámci se tento obor rozvíjel. Pouze v českých zemích, jak uvádí Tárkány Szűcs s odkazem na sdělení českého právního dějepisce Horny, se nikdo těmito problémy soustavně nezabýval (tamtéž: 206). Naopak v německé jazykové oblasti a zejména v Německu sám zaznamenal tentýž autor nejrozsáhlejší a nejrozmanitější právněetnologickou literaturu (Tárkány Szűcs 1967: 200). Tento obor je dodnes v české odborné komunitě poněkud zapomenutou oblastí. Nebýt Alison Dundes Rentelnové a Alana Dundese, zůstal by ostatně neznámým i v anglickém jazykovém prostředí (Renteln – Dundes 2020).

I když je britská právní antropologie někdy zařazována mezi národní odrůdy evropské právní etnologie (Tárkány-Szűcs 1967: 210), ztotožnění evropských výzkumů právního folkloru s antropologií práva není příliš obvyklé. Genealogie pojmosloví, metodologie a odborných zájmů o právní folklor v 18. a 19. století ale ve skutečnosti připravila půdu jak pro vznik antropologie práva, tak i evropské právní etnologie. Obě tato odborná zaměření se totiž zformovala zhruba ve stejné době a vymezila se, byť každé svým vlastním způsobem, vůči témuž, tj. starým právněkomparatistickým a právněsběratelským představám o odborném výzkumu (Malinowski 1926: 1–3). Právě díky těmto pokusům historickoprávní školy o artikulaci vyhraněného pojmosloví a metodologie studia neobvyklých forem práva však nemusela ani právní antropologie, ani evropská právní etnologie začínat na zelené louce.

Každá z disciplín však navázala na jiné aspekty studií právního folkloru 19. století. Evropská právní etnologie především zajistila budoucnost své autonomní oborové existence přimknutím se k právnímu děje-

sectví (Künßberg 1925: 69; 1936). Udržovala lokalizaci předmětu svého výzkumu v evropských národních domovech a byla tak záměrně koncipována jako regionální či areálová disciplína soustřeďující se převážně na historiografické otázky (Baltl 1968: 146). Antropologie práva navazovala naopak na filologické zarámování výzkumů německého právního jazyka do srovnávacího rámce indoevropských jazyků (Grimm 1828). Právně-filologické aspekty díla Jacoba Grimma (1785–1845) představovaly nepopíratelnou inspiraci pro pozdější výzkum indické právní tradice Henryho Maineho (1822–1888) (Kuper 1985: 275), hlavního předchůdce právní antropologie v anglickém jazykovém prostředí (Maine 1861). Avšak nejspíše kvůli Grimmovu zaměření především na německy mluvící oblasti bylo jeho dílo v pozdějším chápání poněkud nespravedlivě vykázáno z dějin oboru zkoumajícího především mimoevropský svět, zatímco Maine byl naopak povýšen na piedestal otce zakladatele či významného předchůdce právní antropologie.

Zřetelně odlišné (evropské a mimoevropské) situování předmětu výzkumu obou autorů (Grimma a Maineho) nemůže však zakrýt skutečnost, že se jedná o díla souměřitelná především ve svém komparativním zaměření (Ledvinka 2020b: 213). Jejich odlišná pozdější recepce svědčí spíše o vzájemném oddálení antropologie práva a evropské právní etnologie. V tomto procesu sehrál roli zejména antiněmecký sentiment, který se vzedmul kolem obou světových válek a zakryl společný zdrojový kód obou oborů po téměř celé 20. století (Woodard 1991: 226). Neméně významný byl i sklon evropské právní etnologie zaštitit upřednostňování bádání v evropských národních rámcích etnocentrismem. Zejména hledání vazeb mezi právem a etnickým původem (Kramer 1962: 50) a zdůrazňování kvalitativní odlišnosti státnosti evropských a „přírodních“ národů užívalo orientalistickou terminologii „vysokých civilizací“ (Tárkány Szűcs 1967: 195–196). I tento faktor přispěl ke zdrženlivosti antropologie práva, která „studuje společnosti komparativně, bez ohledu na to, zda jsou ‚primitivní‘, nebo ‚civilizované‘, a jako pravidlo [zdůrazněno autorem] nerozlišuje kvalitativně ve prospěch jednoho druhu lidské společnosti oproti druhé“ (Pospíšil 1971: IX–X), vůči sblížování s evropskou právní etnologií.

V jiných ohledech však k sobě mají oba obory poměrně blízko. V postupné artikulaci právní antropologie sehrálo například důležitou roli překonání konceptu práva jako autonomního sociálního útvaru stojícího nad

empirickou realitou dané kultury a společnosti. Právní antropologové se totiž, domněle průlomově, snažili porozumět právu jako „integrální součásti sociokulturní matrice“ (Pospíšil 1997: 113). Podle tradičního narativu se představa o právu a kultuře jako oddělených společenských oblastech objevila v osvícenských a romantických diskurzích a přetrvává od té doby v moderní představivosti (Coombe 2000: 21). Pouze antropologie práva toto velké rozdělení překonala na základě série etnografických výzkumů uskutečněných na odlehklých místech světa (Malinowski 1926; Pospíšil 1958; Llewellyn – Hoebel 1961; Ledvinka 2020a). Ve skutečnosti však bylo právě propletení práva a kultury, resp. jejich dobových ekvivalentů, pro část starších folkloristických a národopisných představ 18. a 19. století příznačné.

Dějiny právní antropologie zůstávají v tomto ohledu dosud závažně neúplné. Jejich revize však na sebe jistě nenechá dlouho čekat. Mnozí etnologové, etnografové a antropologové znovu objevují právní principy, praktiky a artefakty jako součást lidové slovesnosti (pohádek, pověstí...) či tradiční obyčejové a obřadní kultury (např. ve spojitosti se stavitelstvím a vinařstvím – Kovářů 2002; Rychlíková 2002). Právo „naruby“, majálesový soudce či *právo* jako artefakt rychtářské pravomoci jsou ostatně dosti známými skutečnostmi (Beneš 2002; Večerková 2002; Tarcalová 2002). Poohlížení se po starém evropském právním národopisu tak již započalo. I pozornost antropologie práva se obrací k oborovému před-vývoji v 19. století např. díky finskému právnímu dějepisci Kaiu Tuorimu, ježmu se podařilo začlenit historickoprávní školu do příběhu formování světové právní antropologie (Tuori 2015).

Počátky: právní folklor jako živoucí minulost

Proč studia právního folkloru našla své epicentrum právě v první polovině 19. století v německé jazykové oblasti střední Evropy? Důvod lze spatřovat v souhře několika faktorů. Tato oblast se především výrazně – téměř o jedno století – zpozdila s právní modernizací. První moderní právní kodifikace se staly součástí platného práva ve Francii již v roce 1804 a v předlitavské části Rakouska v roce 1811, zatímco přijetí celoněmeckých zákoníků je spojeno až s *fin de siècle* (1899). V některých německých zemích sice proběhlo modernizační přeskupení právních institucí poměrně brzy, ale až do vytvoření německého národního státu (1871) přetrvávala právní segmentace. Ve střední Evropě tak vedle sebe stanuly

dva právní světy spojené, jak se pokusím ukázat, s odlišnou ontologií vztahu práva a kultury.

Souběžně v post-osvícenské střední Evropě působily nové impulzy: objev indoevropských jazyků, rozvinutí historické lingvistiky, Kantův kriticismus a romantická touha po sebeurčení. Ty významně pomohly odbornému vymezení se vůči osvícenské doktríně přirozeného práva. Aspektem této romantické „vzpourey proti otcům ve jménu praotců“ (Toews 2004: 322) se stalo zkoumání svěbytných právních tradic Evropy, které byly v duchu nacionalismu uměle očišťovány od vzájemné provázanosti. Úsilí etablovat právní tradice jednotlivých evropských národů jako rovnocennou alternativu k románsko-biblickému dědictví vedlo potom k ustavení odborného zájmu o právní folklor a právní minulost Evropy. V tomto prameni vyklíčil svazek srovnávacího filologického zaměření a historickoprávní školy, jež dlouhodobě směřoval do světa, k neznámým právním tradicím a kulturám. Jako jeden z prvních si to uvědomil německý právní antropolog Albert Post (1839–1895): právě zkoumání právního folkloru podle něho „připravila cestu pro etnologickou jurisprudenci. Induktivní metoda byla společná oběma. [...] Jen odvaha scházela, aby se zorný úhel otevřel pro právní systémy všech národů světa místo toho, aby byl, tak jako dříve, omezen na dosti úzké hranice“ (Post 1891: 32).

Již v nejranějším formativním období se zároveň prosadily i základní principy odborné práce, které dnes chápou právní antropologové jako samozřejmé: respektování svěbytnosti právních kultur a obezřetnost vůči vlivu moderního státoprávního pojetí na jejich správné pochopení. Podobnost mezi odbornými etnologickými imperativy a některými starými právními zásadami svědčí o tom, že pomalu se rodící odborný zájem byl hlavně formován tím, co zkoumal, a tím, na co navazoval. Ponechme přitom stranou, že metody archivního výzkumu středověkých právněhistorických objektů a sběratelství soudobého folkloru jsou dnes na jiné úrovni, a že idea uchování staré právní kultury Evropy – na počátku 19. století rychle mizějící pod nápojem právní modernity – v soudobém folklorním materiálu se zpětně může jevit jako mýtus.

Snahy umístit jednotlivé evropské „národní“ právní tradice do širšího srovnávacího rámce filologie indoevropských národů byly výsledkem rozvinutí některých aspektů díla Johanna Gottfrieda Herdera (Ledvinka 2020b: 217) a jejich spojení se staršími právními badáními 18. století, souhrnně označovanými jako *antiquitates*

iuris germanici, tedy „německé právní starožitnosti.“ Tato badání se již v 18. století zabývala po dobovém archeologickém způsobu objevováním prastarých právních rukopisů (Schürmann 2011; Renner 2012: 80). Provedla mnohé přípravné práce a zpřístupnila pro současnost nejvýznamnější památky evropské právní minulosti. Herder přispěl do tohoto kontextu novou představou o roli básníků a řečníků při uplatňování a ožívání biblických kodexů (Herder 1782/1833: 278). Na základě studia biblických pramenů v původních jazycích, aramejštině a hebrejštině, přehodnotil význam vztahu písma a mluveného slova. Strukturální podobnosti mezi právem a jazykem přestal vnímat jako podobnost mezi dvěma odlišnými oblastmi kultury a zdůraznil naopak jejich semknutí ke stejnému společenskému účelu, tj. tradování práva (Würtenberger 1957: 137). Poezie se mu zkrátka stala, byť to nevyjadřoval tímto způsobem, účinným symbolickým výrazivem právních formulí v době, kdy právo nebylo ještě ani zcela převážně písemné (Bauman – Briggs 2003: 178).

Právní vědy a filologie tak od sebe nebyly na začátku 19. století v německých odborných kruzích odlišovány. Naplňovaly totiž stejný odborný program: zrovnoprávnění partikulární germánské a univerzální (římsko-biblické) právní tradice (Schmidt-Wiegand 1997; Renner 2009; 2012: 75). Především Jacob Grimm – za pomoci filologických a zvláště pak etymologických postupů – uspořádal z relativně fragmentárních pozůstatků právních formulí z různých míst a časů určitý diskurz ve formě monumentální sbírky (Grimm 1828: 3). Ta implikovala statický popis práva jako jazyka trvale existujícího v čase. Měla však podchytit podobnou vývojovou dynamiku jako – v tomto ohledu propracovanější – dějiny německého jazyka (Grimm 1848/1880). Představovala tak významný příspěvek ke zkoumání podob práva v ne-literární společnosti, jež ostatně v Evropě převládala až do pozdního 13. století (Le Goff 1997: 30).

Přesvědčivost poetické formy původního práva indoevropských národů vyjádřil Grimm tezí, že „právo a poezie vstávají ze stejného lůžka“ (Grimm 1815: 25–26). Pozdější právněantropologické výzkumy nám dnes mohou pomoci pochopit jasněji její význam: podobně jako v kultuře psaného práva, v níž má právo specifickou formu odlišující text platného zákona od jakéhokoliv jiného literárního textu, existuje i v kultuře nepsaného práva obdoba tohoto jevu, totiž poetická forma řeči spojená s určitým symbolismem, materialitou, temporalitou a umístěním, která

dodává slovům autoritu zákona. Veřejné rozšíření právní poezie omezovalo přitom někdejší právní autority podobným způsobem, jako je v moderní době omezen soudce ve svém rozhodování všeobecnou přístupností zákonických textů (Grimm 1815: 30, 42–43). Jak na to poukázal Kaspar Renner (2009: 175, 179), Grimmův argument byl v podstatě etymologický – původ práva i poezie spočívá v jazyce, proto není náhoda, že jak soudci, tak básníci (*Dichter*) slovy přetvářejí věci, *Dinge* (tj. právní záležitosti) (Renner 2009: 175).

Mýty, pohádky a příběhy zachycené ve fragmentárních písemných pramenech pak v Grimmově pojetí zakonzervovaly ritualizovaně vyřčené právní nároky či připomínky právních principů. Příkladem budiž Grimmova interpretace některých částí eposu *Béowulf* jako záznamů formálních přednesů žalob a právních formulí recitovaných během soudních procesů (Jurasinski 2006: 19, 23). Již v „Oběžníku o sbírání lidové poezie“ (*Circular wegen Aufsammlung der Volkspoesie*) z roku 1815 (Grimm 1815/1999) Grimm začlenil starodávné právní zvyklosti mezi ostatní sbírané reálie lidové moudrosti. Snad nejlépe vystihuje historizující intelektuální atmosféru, v níž se ustavoval zájem o právní folklor, jeho nostalgický povzdech: „Místo barevných symbolů máme dnes stohy spisů, místo soudů pod širým nebem zakouřené kanceláře“ (Grimm 1828: XV–XVI).

Od různorodého vzhledu práva k velkému rozdělení práva a kultury

Jak bylo uvedeno, právní etnologii 19. století lze dnes považovat buď za jedno z důležitých vývojových stádií při formování světové právní antropologie, nebo za zvláštní odvětví regionálního evropského právního dějepisectví, zejména německého. Je však jisté, že obě zaměření vycházela ze společného pozadí. Dobové ekvivalenty pojmů „právo“ a „kultura“ v nich přitom byly již v první polovině 19. století dalekosáhle provázány. Zejména v díle Jacoba Grimma je „stará řeč práva“ (Grimm 1828: 45) chápána jako nedílná součást „celého písemného zachycení minulosti, od vyrytých runových nápisů a právních kodexů až po lidové příběhy a ‚poesii‘ či literaturu“ (Eckehard 1990: 18; Ledvinka 2020b: 208). Abychom však tomuto aspektu dobového uvažování správně porozuměli, musíme jej odstínit od dobového oddělování práva a folkloru do dvou samostatných příhrádek.

Právní folklor se totiž v 19. století zapletl do různých programů sebeurčení nově se formujících evropských národů. Regionální a národní projekty sběru, uspořádávání a vydávání folkloru měly všude v Evropě výrazné politické implikace. V německé jazykové oblasti představoval folklor dokonce hlavní oblast, jejímž prostřednictvím se vyjadřovaly alternativní představy o státu a společnosti (Linke 1990: 121). Formování německého národního státu, k němuž bylo zapotřebí sjednotit jednotlivé rozdrobené právní oblasti, proto probíhalo nejen v rovině politických vyjednávání či sjednocování státoprávních idejí, ale též etnograficky.

Mnozí představitelé etnografického výzkumu měli právnické vzdělání, které často nahrazovalo tehdy ještě neexistující vzdělání antropologické (Nader 1965: 3–4). V německé jazykové oblasti utvářela vývoj oboru hned dvě právnický založená stanoviska – z hlediska politických implikací oboustranně komplementární, avšak z hlediska teoretického i metodologického přístupu ke vztahu práva a folkloru zcela neslučitelná. Pragmatické národopisné pojetí od sebe právo a folklor úzkostlivě oddělovalo. Na státní populaci hledělo prizmatem potřeb státních úřadů a soudů, pro něž byly lidové právní autority sice nesouměřitelným, nicméně rivalem. Z pragmatického hlediska byla proto žádoucí právní významy z folkloru vytěsnit. Poprvé toto pojetí artikuloval patrně Joseph Anton Rieger (1742–1795), právní historik a člen českého gubernia, který usiloval o „pragmatický náhled do současné ústavy“ (1787b: 25).³ Význam termínu „ústava“ je přitom v tomto pojetí širší, než je dnes obvyklé. Zahrnuje i studium všech aspektů populace státu. Rieger nicméně v podstatě rozvíjel již ustavenou tradici, jak dokládá jeho přihlášení se k dílu učeného českého pobělohorského exulanta Pavla Stránského *Respublika Bojema* z roku 1634 (Rieger 1787b: 45).

Významný vliv měl tento pragmatický přístup k populaci zejména v předlitavské části Rakouska. Na druhé straně romantické folkloristické pojetí hledalo pramenné podklady pro zdůvodnění politického programu sebeurčení v historické kontinuitě německé domácí právní tradice. Příznačná v tomto ohledu je teze bratří Grimmů o přetrvávání pozůstatků archaického práva v soudobém folkloru německé krajiny, v odlehlých lesních a horských sídlech (Grimm 1815/1999; Peppard 1971: 156), a zachycení ústně tradovaných zákonů v lidové poezii (Grimm 1815), jež byla pokládána za „živoucího svědka prastaré ústavy“ (Crosby 2008: 113).

Státotvorné implikace obou pojetí, byť vzájemně komplementární, plnily nepochybně značně odlišnou funkci. Pragmatické pojetí především umožňovalo kategorizaci právních praktik a významů jakožto vernakulárního folkloru a právních autorit coby vesnických stařešinů. Ve svém důsledku měl tento přístup potenciál neutralizovat legitimitu lidových právních autorit. Jejich právní praktiky mohly být převedeny na zvyklosti, obyčeje či obřady. Splynuly tak s podobnými a blízkými, avšak neprávními kulturními projevy. Zákony, ústava a právo pak v Riegerově „pragmatické geografii, folkloristice a státovědě v Čechách“ (Rieger 1787b: 23) náleží proto výhradně státu, potažmo církvi (Rieger 1787a: 6–7, 20). V romantickém pojetí se svébytné právní významy z různých míst a dob naopak prezentovaly v uspořádaných filologických sbírkách jako součást národní řeči, tedy jako společné a sdílené. Odlišnosti právních idejí a praktik téměř dvě stě padesátí jednotlivých německých právních oblastí, které byly jinak svébytné, autonomní či suverénní, tak mohly být kategorizovány podobně jako nářeční odchylky či místní rázovitost jediného starého právního jazyka.⁴

Romantický právní národopis dlouho ponechával právo otevřené intuitivnímu subjektivnímu vnímání.⁵ Díky tomu se Jacobu Grimmovi podařilo rozšířit respektování „různorodého vzhledu starého práva“ v různých časech a místech i na ty aspekty, které bychom jinak pokládaly za obskurní či zkrátka mimoprávní. Grimm se proto zaměřoval na širší empirický „smyslový prvek“ vývoje právního jazyka (Grimm 1828: VII). V tomto ohledu byly jeho právní starožitnosti (*Rechtsaltertümer*) první odbornou kategorií, která postavila soudobé pojetí práva pouze jako jeden příklad možného. Přes tento odborný program Grimm spojil v názvu svého klíčového díla (Grimm 1828) právní starožitnosti s politickým termínem *Deutsche*. Zdůraznil tak nejen odbornou, ale i politickou aktuálnost tématu právní kontinuity a upozadil přitom termín „germánský“, podle některých nepochybně vhodnější, neboť do pramenné základny zahrnoval i severské a anglosaské zdroje (Renner 2009; Grimm 1828: VIII). Toto odborné a politické zaměření je zvláště patrné i v jeho přednášce o národním významu právních starožitností z 30. dubna 1841 (Grimm 1841/1990), kde badatel poukazuje zejména na politické implikace cizosti právní minulosti v moderní době.

Romantické představy o právním folkloru, zejména o starých právních zvyklostech v lidové poezii soupeřily v akademickém prostředí jak s přirozenoprávní

vědou a romanistickou větví historickoprávní školy, tak především i se zmiňovaným pragmatickým státovědním pojetím etnografie, jehož cílem bylo dosažení vědění o státní populaci pro administrativní, soudní či například strategické vojenské účely. Čelným představitelem tohoto pragmatického pojetí byl rovněž Josef Mader (1754–1815), profesor říšských právních dějin a státovědy na pražské univerzitě (Kalina von Jätenstein 1818; Wurzbach 1867), známý především pro své vymezení národopisu/etnografie jako oboru, který prozkoumává státní populaci, aby zjistil „jemnější odstíny a rozdílnosti ve zvycích, způsobech a pravidlech, které tvoří její jednotlivé charakteristické prvky“ (Mader 1793: 14). Mader v textu užívá pro tuto pragmatickou státovědnou etnografii starší termín *Statistik*, kterou vymezil ve smyslu Foucaultovy biopolitiky jako jednu ze státních věd spočívající ve výzkumu „myšlení, způsobu života, styků, zvyků a obyčejů“ pro účely veřejné správy sociálního života lidu (Mader 1793: 51). Právě z takto vymezeného předmětu výzkumu definice odvodil vymezení národopisu/etnografie (*Volkskunde*) a odlišil ji od antropologie a etnologie (*Menschenkunde* a *Völkerkunde*) (tamtéž).

Jednalo se přitom zřejmě o vůbec první takové odlišení obou disciplín, přičemž mu byla vtisknuta výrazná pečť státoprávního hlediska (1793) – zatímco antropologie v Maderově pojetí se snaží popsat velikost, charakteristiky a zvyky lidských tvorů, domácí i společenský život veškerého lidstva (Mader 1793: 6), národopis se zaměřuje na populaci konkrétního státu „ve statisticko-topografickém smyslu“ (Lozoviuk 2008: 52). Jednotlivé skutečnosti života populace měly být v pragmatickém pojetí řazeny do předem uchystaných kategorií, v nichž jmenovitě pro právní významy scházela kolonka (Rieger 1787a). V tomto ohledu byl Mader protipólem romantického respektu k mnohotvárnosti práva u Grimma, podle nějž, jak na to poukazuje kanadský historik John Edward Toews, může „proniknutí moderního subjektu“ do překladu právních zvyklostí vést „až k destrukci těch nejdůležitějších významů pro současnost“ (Toews 2004: 333).

Maderovi nicméně nebyl cizí zájem o právní starožitnosti. Svými zkoumánými mincí jakožto středověkých právních artefaktů ostatně výrazně přispěl k ustavení moderní numismatiky (Mader 1803–1812). Středověké právní významy a soudobý folklor se však pro něj nacházely ve dvou autonomních, od sebe oddělených oblastech kulturních jevů, mezi nimiž stěží existovala

souvztažnost. Zvyky, jazykové projevy, myšlení a chování populace na různých místech státu jsou nazírány z hlediska praktických regulačních potřeb státu. Právní významy do nich mohou být leda dodány zvnějšku, myšleno státními soudy a úřady. Právě v tomto pragmatickém pojetí byl národopis (a ostatně i folkloristika) biopolitikou par excellence zbavující sociální život státní populace na nestátních rovinách autonomního utváření a uplatňování práva.

Jacob Grimm v českých zemích

Patrně pro implicitní přetrvávání Riegerova a Madeirova pojetí v předlitavském odborném rámci byly výsledky vlivu romantického Grimmova pojetí právních starožitností posuzovány *pouze* v kontextu právního dějepisectví a snah o zavedení rakouské varianty historickoprávní školy. Nejvýraznější výsledky přinesl v tomto ohledu Emil Franz Rössler (1815–1863), pražský německý právní historik, jehož inaugurační přednášku na vídeňské univerzitě u nás reflektovala Hana Pátková (2004). Rössler kráčel v Grimmových stopách, byť se zabýval především právními památkami městského práva v českých zemích, zejména pak pražského a brněnského (Rössler 1845, 1852). Jednotlivé městské právní systémy byly ostatně – v soukromoprávní oblasti – teprve krátce předtím vystřídány novou rakouskou přirozenoprávní kodifikací (1811). Oba svazky svých právních kolekcí nazval Rössler po grimmovském způsobu „Německé právní památky z Čech a Moravy“ (*Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren*) a Jacob Grimm je také zaštilil svými předmluvami, v nichž volal mimo jiné po srovnávání hlavních druhů práva v českých zemích, které vymezil prostřednictvím etnického původu (Ledvinka 2020b: 212). Poukazoval tím nepochybně na komparativní rozměr filologie právních jazyků indoevropských národů a zvolenou terminologií („slovanské“ a „germánské právo“) zdůraznil nejen svůj odborný program, ale i jeho politické implikace (Grimm 1845, 1852). Zpětně – ve světle historiografických průzkumů skutečné genealogie práva v Evropě – je nicméně zřejmé, že používání etnické terminologie ve spojení s právem, jakkoliv bylo běžné i v českém prostředí, je zavádějící (Žemlička 2003; Shoemaker 2018: 249).

Rösslerovy snahy podpořené Grimmem se v rakouském odborném prostředí nezdařily (Neschwara 2003). Právní folklor se v Předlitavsku nicméně objevoval ve for-

mě sběratelských počínů a v českém národopisném prostředí se s ním setkáme zejména v období vrcholícího zápasu o české státní právo na přelomu 19. a 20. století. Do snahy o sestavování archivu českého právního národopisu lze tak zahrnout celou řadu drobnějších počínů. Zejména lze upozornit na krátkou studii Zikmunda Wintera o „Svědectví mrtvého“ (1892), přímo inspirovanou Grimmem, na archivní výzkum českých právních dějin Karla Jaromíra Erbena (Hrdina 2014) či např. na *Řády a práva starodávných pijanských cechů a družstev kratochvilných v zemích českých*, které vydal Čeněk Zíbrt (1910). Na stránkách časopisu *Český lid* se lze ostatně setkat i s českými jazykovými protějšky německé právněetnologické terminologie: např. Hajný hovoří o „právním zvykosloví“ (1900), Jireček o „starodávných zvycích právních“ (1904), Podliska o „právních zvyklostech českého lidu“ (1911), Schwarz o „právních obyčejích lidu na Strakonicku“ (1895), a Vystyd-Osečanský o „českém lidovém právu obyčejovém“ (1904). Právě na utváření pojmů „lidového“ a „obyčejového“ či „zvykového práva“ se dále zaměříme.

Právo mezi zvykovostí a lidovostí

Zvláštní dynamiku mezi romantické a pragmatické pojetí právního folkloru vnesli Georg Friedrich Puchta (1798–1846) a Georg Beseler (1809–1888). Oba právníci, profesori právních dějin fluktuující po různých německých univerzitách, se po svém vlastním způsobu k této problematice vyjádřili. Vliv obou jejich teorií na utváření pojmu „práva“ a „kultury“ v pozdějších sociálních vědách byl dalekosáhlý.

Puchta přispěl do debaty formalizací pojmu *Gewohnheitsrecht*, tedy „obyčejové“ či „zvykové právo“ (1828). Navazoval přitom na Savignyho pragmatický argument o nutnosti šetrné kultivace organicky se vyvíjecího práva prostřednictvím právní vědy a legislativy (Savigny 1831). Puchta tuto myšlenku rozvinul do evolucionistické představy třístupňové postupnosti národního právního vývoje: zvyky nejprve neustálým opakováním v čase nabývají v dané komunitě sílu práva a jsou sdíleny, v druhé fázi se tříští a vytvářejí se jejich partikulární odrůdy, aby v závěrečné fázi profesionálně vyškolení právníci překonali jejich roztříštěnost prostřednictvím ujednocené právní vědy. Proto Puchta také poněkud kontroverzně charakterizuje právní vědu vedle zvyků a legislativy jako pramen práva (Crosby 2008: 111). Tato teorie dynamiky

zvykového práva není bez vnitřních kontradikcí. Zvyky jsou Puchtou nejprve chápány jako zvláštní právní pravidla rovnocenná s legislativou a právní vědou, později má ale zvyk status právně významné skutečnosti, kterou profesionální soudci nepotřebují znát; mohou ji dovodit z vědění o životě lidu (Puchta 1828, sv. II: 2–32). Pozdní Puchta tím vlastně skýtá pragmatickému pojetí záštitu evolucionistické doktríny.

V pozdějších antropologických výzkumech práva, počínaje Malinowskim (1926), však zvyky nejsou určující pro zkoumání práva. Ani síla zvyku nemusí znamenat více než přesvědčivost a vynalézavost jednotlivých právních autorit. V právní antropologii nakonec převážil jiný význam zvykového práva. „Zvykové zákony“ charakterizované přesvědčením o jejich žádoucnosti mezi těmi, jimž jsou určeny, se nacházejí v neustálém dynamickém vztahu s „autoritářskými zákony“ prosazovanými vyjednávací silou či mocí konkrétní právní autority, jak to vyjádřil zejména Leopold Pospíšil (1997: 66–75). Pozdější reflexe této původní terminologie poukázaly i na to, že odlišnost práva a zvyků je v konkrétních společenských kontextech pouze formální, nikoliv empirické povahy (Josselin de Jong 1995: 111). Přesto se tato distinkce s přetrvávajícím vlivem usídlila nejen v evropské právní etnologii, ale i v právněantropologické literatuře, čehož příkladem může být například studie Richarda Thurnwalda *Werden, Wandel und Gestaltung des Rechtes im Lichte der Völkerforschung* (1934).

Udržitelnějším způsobem se k problematice právního folkloru vyjádřil Georg Beseler, který nechtěl smířovat cizorodost a domorodost různých právních idejí, praktik a institutů evolucionistickým schématem. Naopak trval na tom, že jednotlivé právní prvky lze zařadit buď do importovaného práva doktorů právní vědy (*Juristenrecht*), anebo do původního lidového práva (*Volksrecht*), které jediné pokládal ve středoevropském kontextu za indigenní (Beseler 1843). Byť Beseler zdůrazňoval historický, dlouhodobý charakter procesu kolonizování domácího lidového práva profesionálními právníky, s určitým zjednodušením bylo toto pojetí vhodné právě pro pozdější antropologický přístup, který „se netýkal ani rekonstrukce předkontaktních sociálních systémů a kultury, ani politiky a vlády“, ale zaměřil se na „dočasné změny, které nastaly v důsledku kontaktu“ mezi domácí a cizí právní kulturou a spočívají především v „ovlivnění tendencí a způsobů seskupování a formování sociálních

vazeb“ (Chanock 2000: 5). Právě v tomto kontextu získal Beselerův koncept lidového práva autonomní heuristickou hodnotu. Avšak i v mnohých pozdějších recepcích Beselerovy koncepce najdeme spíše absolutní dělicí příčku mezi oběma druhy práva (Brand 1982: 91), jako by i zde občas vítězilo pragmatické odlišování (státního) práva a (nestátního) folkloru nad důrazem na dynamiku vzájemného vztahu a provázanosti těchto oblastí.

Paradoxem evropské právní etnologie je tak v jistém smyslu absolutizace lidovosti jako určující charakteristiky právních systémů (Baltl 1968: 147), jako by bylo možno etnograficky zpřítomnit právní folklor v určitém státě bez vazeb na suveréna nebo bez třecích ploch s ním. Evropská právní etnologie bude nicméně právě z tohoto hlediska (etnografické úpravy sociální reality práva) později vymezena jako „výzkum právních institucí, které byly vytvořeny, ovlivněny nebo vyvinuty lidem, či formy života lidu, jež mají svůj původ v právu“ (tamtéž: 146). Není proto divu, že toto pojetí se váhavě staví k takovým znakům autority v právním životě, jako jsou koruna a trůn, zatímco knihy lidového původu, které jsou subjektivním sepsáním zvyků, neproblematicky začleňuje do předmětu výzkumu. V důsledku absolutizace lidovosti jako charakteristiky zkoumaného práva například nevznikají pochybnosti o tom, že motiv zkorumpovaného vládce v pověstech a dalších lidových představách, stejně jako právo vzpoury proti němu jsou předmětem etnologického výzkumu práva, avšak královské právo, jež konkrétní lidové představy ve skutečnosti ovlivňuje, je postaveno mimo národopisný či etnografický zájem (tamtéž: 143).⁶

Přes tyto diskutabilní tendence nicméně právě Beselerovo pojetí lidového práva prodělalo světovou kariéru ve 20. století, jak to popisuje např. Bergh (1995). O institucionalizaci tohoto pojmu svědčí ostatně i založení odborného orgánu – *Commission on Folk Law and Legal Pluralism* – v roce 1978, jehož název v sobě spojuje právě Beselerův pojem s klíčovým pojmem antropologie práva 20. století. Ukázalo se, že je sourodý s právněantropologickými conceptualizacemi výzkumu všude tam, kde dochází k prolínání různých právních vlivů a koncepcí a pro tuto sourodost byl v etnologických výzkumech práva upřednostněn před konceptem Puchtovým (Bergh 1995; Josselin de Jong 1995), zatímco jiné kategorizace právního folkloru 19. století, jako např. „obecné právní způsoby“ (*Gemeinwesen*), se dostaly nanejvýše do titulů

knih a názvů kapitol, jako v případě známého výzkumu práva amerických Šajenů (Llewellyn – Hoebel 1961).⁷

Ústavní souvislost právní rozmanitosti

Pro správné pochopení raného utváření právní etnologie v německé jazykové oblasti je důležitá také výrazná změna ústavních poměrů v období napoleonských válek. V roce 1806 byla totiž zrušena původní říšská ústava, Zlatá bula Karla IV., která určovala ústavněprávní poměry ve střední Evropě bezmála čtyři a půl století (1356–1806). Tento historický zlom, posléze ratifikovaný vídeňským kongresem (1814–1815), vedl totiž k zásadnímu přestrukturování odborného přístupu k právu a folkloru.

Před touto změnou předchůdci etnologie, např. Gottfried Achenwall (1719–1772) spatřovali cíl národopisných bádání v porozumění tomu, jak jsou stát a jeho jednotlivé právní oblasti vzájemně ustaveny a jaké různorodé právní způsoby v nich panují (Achenwall 1749). Jejich cílem bylo vytvoření podrobného vědění o právním, politickém a kulturním uspořádání populace s tím, že každá jednotlivá právní oblast je – v intencích říšské ústavy – stejně důležitá. Toto hlubší poznání bylo zaměřeno na interpretaci ústavy v praktických momentech (Achenwall 1754: 4–5). Soudobá etnografická znalost jednotlivých oblastí Svaté říše římské dávala zřejmý smysl zejména s ohledem na poslední článek (31) její ústavy. Ten uváděl, parafrázuji, že suverenity Svaté říše se opírá o zákony a vlády různorodých národů odlišujících se ve zvycích, způsobu života a jazyku, přičemž ti, kdo její suverenitu střeží, by měli co nejvíce porozumět jejich zvláštnostem a potřebám (Henderson 1896).

Jestliže Grimm zaměřoval své zkoumání na výrazy původního právního jazyka, u nějž zdůrazňoval, že se teprve později rozčlenil do mnoha nářečí, a Rieger a Mader měli tendenci právní aspekty společenského života zredukovat na zvyky, musíme tyto tendence vnímat právě pod vlivem tohoto příkrého historického zlomu: určující princip staré ústavy *acque principaliter*, podle něhož jsou jednotlivé právní oblasti státu respektovány přes jejich vzájemné odlišnosti, byl vystřídán vlivem přirozenoprávního principu univerzality práv, podle něhož má každý jednotlivec stejná nezadatelná práva. Tento posun byl aspektem přechodu od „univerzální monarchie“ k „unitárnímu státu“ a znamenal ve své podstatě příklon k homogenizaci státního prostoru, v němž je

právní řád vztažen k jedinému, byť abstraktnímu bodu suverenity (Elliott 1992: 50–53).

20. století: Ústup ze slávy

Jestliže např. Justus Möser (1720–1794), právní historik Osnabrücku někdy pokládáný za předchůdce etnologie, reflektoval národopisné vědění úvahou na téma, zda by mělo každé německé městečko mít svou vlastní autonomní ústavu (Möser 1786: 66–70), usiloval Grimmův filologický výzkum starého právního jazyka úzkostlivě o to umístit roztroušené, často fragmentární archivní právní formule a výsledky vnitroněmeckých sběratelských expedic do monumentální sbírky (Grimm 1828), jež by následně představovala argument pro ustavení unitárního národního státu. Na tuto snahu navazovaly Puchtova a Beselerova konceptualizace objektu zkoumání („zvykové“ a „lidové právo“). Ze stejného důvodu, jakmile bylo v německých zemích – po dlouhém období bez společného ústavního rámce (1806–1871) – tohoto cíle dosaženo, pozbylo německé právněnárodopisné zaměření postupně svou diskurzivní potřebnost a intelektuální atmosféru naplnil „zvláštní ‚nehistorický‘ a nepolitický duch“ (Weber 2009: 314–316).⁸ Mimo právní antropologii bylo tak právo odsunuto z pole legitimních etnologických zájmů a ve 20. století se původní zaměření na právní aspekty evropských folklorních a historických pramenů zachovala jen díky spojenectví s kategorií „minulosti“ a s právním dějepisectvím.

Spolu s rozčleněním evropských věd se ve svazku s právním dějepisectvím vedle právní etnologie vyhraňují ještě dvě další oborová zaměření – právní archeologie (*Rechtsarchäologie*) a právní ikonografie (*Rechtsikonographie*). I ta navazují na některé aspekty výzkumu právních kultur Jacoba Grimma a historickoprávní školy. Ve 20. století se této oborové trojici, která se rozvinula ze zájmu o právní folklor v 19. století, věnoval zejména časopis *Beiträge zur Rechtsikonographie, Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde*, vydávaný v letech 1978–2007 v Curychu, Basileji a Ženevě a v letech 2007–2018 pod záhlavím *Signa Iuris* v Halle/Saale.

Vývoj evropské právní etnologie je ve 20. století úzce spojen s postupnou absolutizací velkého rozdělení sociálního světa na právo a kulturu. Právě díky němu se ustavily právní a sociální vědy jako autonomní oborová zaměření. Výzkumná pole evropské právní etnologie, právní archeologie a právní ikonografie tak přepažila

dělicí příčka „právo–kultura“ a zmíněné obory v důsledku toho pozbyly část své odborné věrohodnosti. Někdy jsou proto pokládány za poněkud pošetilé pokusy učiněné „ad hoc ze záliby autora a nevyvolávající větší ohlas“ (Knapp 1995: 8). Jindy se hovoří dokonce o jejich „ztrátě místa v disciplinárním rozčlenění“ (Renner 2012: 96).

Závěr: Tři grimmovské expanze

Přes skomírání evropské právní etnologie ve 20. století je nicméně třeba vyzdvihnout, že historickoprávní škola, s níž je tento obor spojený, významně přispěla k ustavení současné právní i sociální antropologie třemi druhy expanze, jež se nezvratně vepsaly do současného antropologického myšlení, totiž expanze prostorové, časové a pramenné.

Jednak archaické předkřesťanské právní instituty a praktiky, které byly přeneseny do současnosti (i díky čtyřsetleté ústavněprávní ochraně právní rozrůzněnosti), spojila se soudobým folklorem. Jednak objev kosterních pozůstatků předchůdců lidského druhu v údolí Neandertal (1856) ještě více rozšířil horizont právní imaginace do historie světa a vesmíru: „[e]xpanze času, který nastolil objev fosilií, umožnila sběratelsky smýšlejícím právním vědcům lokalizovat pradávna práva v epochách ještě vzdálenějších, než je raně středověká Evropa“ (Crosby 2008: 221). Právě toto dvojí rozšíření horizontu vedlo k ustavení jednotného času a prostoru, do něhož umísťují své dnešní výzkumy právní antropologové.

Vedle Maineho díla o indické právní kultuře (1861) byla výrazem tohoto vývoje též známá studie „Matefské právo“ (*Das Mutterrecht*, 1861) z pera švýcarského profesora římských právních dějin na Univerzitě v Basileji Johanna Jacoba Bachofena (1815–1878). Její význam pro formování moderní sociální antropologie, jako jediného díla z prostředí historickoprávní školy, je běžně přijímán a Bachofenovy zásluhy coby autora teorie matriarchátu – zejména o ustavení antropologie příbuzenství na základě pravidel rodinného a dědického práva (Soukup 1994: 31–32) – jsou nezpochybnitelné. Méně je však známo, že Bachofen formuloval matriarchát jako univerzální teorii jen díky prostorové expanzi, která byla od počátku 19. století spojena s Grimmovým začleněním právní řeči do indoevropské filologie, jak bylo zmíněno v druhé části tohoto článku.

Rozpoznání pozůstatků starých právních kultur v mytologii a ve folkloru (např. v pohádkách, pověstech, lidové poezii) jsou výsledkem ještě jiné grimmovské expanze; radikálního rozšíření pramenů práva, o němž zde již byla rovněž zmínka. Zahrnutí pramenů zdánlivě neprávnických, především folklorních a literárních, do studia starých právních kultur je přitom třeba hodnotit jako induktivní krok odvozený ze znalosti cizorodosti středověkého práva a jeho zvláštní racionality nepodobné dnešní právní éře. I tato expanze představuje pro pozdější vývoj antropologie práva klíčové paradigmatické gesto.

Studie je výstupem z projektu GA 18–23993S „Kulturní podmíněnost moderního přístupu k právní jinakosti: etnologická perspektiva“ podpořeného Grantovou agenturou České republiky.

POZNÁMKY:

1. Přirozenoprávní kodifikace je idea soustavného a uceleného uspořádání právních pravidel v určité oblasti, vycházející z předpokladu, že tato pravidla jsou přirozená a rozumem určitelná.
2. Pojmenování německého oboru *Rechtsliche Volkskunde* ve 20. letech 20. století vzniklo překladem francouzského termínu *folklore juridique*, který sám je odvozen od anglického termínu *folklore* (Baitl 1968: 145–146). V češtině by tomuto pojmenování odpovídal nejspíše termín „právní folkloristika“ či „právní národopis“. Právnímu folkloru, jak jej zde užívám (ve významu předmětu badatelského zájmu bez jednoznačného disciplinárního vymezení), např. v angličtině odpovídá spíše pojem *folk law*, který je běžný, nebo *lore of law*, který se užívá výjimečně. K tomuto poslednímu vymezení má němčina ekvivalent *Weisthum*, který označuje „moudrost“ či „dobrozdání“ vesnických stařešinů (Grimm 1840: III–IV). Jelikož jde o zařazení zvláštního pramene práva, pro vymezení předmětu německé právní etnologie se neujalo.
3. Autorství Riegerovo u obou zde zmiňovaných textů (1787a, 1787b) odvozuji z přímé informace v díle *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen*. V sekundární literatuře se lze nicméně setkat i s jiným pojetím tohoto díla a s tezí, že autorem zejména druhého textu (1787b) je Mader.
4. Samo pojetí folkloru či zvyků sloužilo k redukci či neutralizaci významu místních právních autorit ve vztahu k justičnímu sektoru formulujícím se národních států. Psát „proti předpokladu ohraničenosti [...] pojmu kultury“ dává proto v kontextu právního národopisu obzvláštní smysl (Abu-Lughod 1991: 148). Je to totiž kultura očištěná od přítomnosti svých (semi)autonomních právních autorit.
5. Blíže o tomto tématu viz Ledvinka (2020b: 210).
6. Příkladem může být zařazení pověstí a pohádek o zapovězených hvozdech do předmětu evropské právní etnologie, nikoliv však již např. samo právo předepisující zapovězenost těchto hvozdů (Ledvinka 2020c: 73).

7. Vztah k anglickému termínu *common law*, který je v českém prostředí užíván například ve Sborníku karpato-logické komise (Holubová – Petráňová 2002) je značně nejasný a zasloužil by si podrobnější vysvětlení.
8. Německý militarismus v období světových válek a také nacismus – přes svůj zájem o obskurní vědy – byl převážně spojen s ústupem právního historismu a zaštiťoval se především přizpůsobenou přirozenoprávní rétorikou (Bond 2011: 48–50).

LITERATURA:

- Abu-Lughod, Lila 1991: Writing against Culture. In: Fox, Richard (ed.): *Recapturing Anthropology: Working in the Present*. Santa Fe: School of American Research Press, s. 137–162.
- Achenwall, Gottfried 1749: *Abriss der neuesten Staatswissenschaft der vornehmsten europäischen Reiche und Republicken zum Gebrauch in semen academischen Vorlesungen*. Göttingen: J. W. Schmidt.
- Achenwall, Gottfried 1754: *Geschichte der heutigen europäischen Staaten im Grundrisse*. Göttingen: Verlag der Witwe Vandenhoeck.
- Bachofen, Johann Jacob 1861: *Das Mutterrecht: Eine Untersuchung über die Gynaikokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur*. Stuttgart: Verlag von Kraiss und Hoffman.
- Baltl, Hermann 1968: Folklore Research and Legal History in the German Language Area. *Journal of the Folklore Institute* 5, č. 2–3, s. 142–144.
- Bauman, Richard – Briggs, Charles L. 2003: Scientizing Textual Production in the Service of the Nation: the Brothers Grimm and Germanic Philology. In: Bauman, Richard – Briggs, Charles (eds.): *Voices of Modernity: Language Ideologies and the Politics of Inequality*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 197–225.
- Beneš, Bohuslav 2002: Odraz lidových právních představ ve folkloru. In: Holubová, Markéta – Petráňová, Lydia – Tarcalová, Ludmila (eds.): *Obyčejové právo. Sborník příspěvků z konference karpato-logické komise pro lidové obyčaje MKKK konané v Martině–Vrútkách v roce 2001*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, s. 134–144.
- Bergh, G. C. J. van den 1995: The Concept of Folk Law in Historical Context: A Brief Outline. In: Renteln, Alison Dundes, – Dundes, Alan (eds.): *Folk Law: Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta I*. Madison: University of Wisconsin Press, s. 5–32.
- Beseler, Georg 1843: *Volksrecht und Juristenrecht*. Leipzig: Weidmann.
- Bond, Niall 2011: The Displacement of Normative Discourse from Legal Theory to Empirical Sociology. Ferdinand Tönnies, Natural law, the Historical School, Rudolf von Jhering and Otto von Guericke. *Forum Historiae Juris*, s. 1–36.
- Brand, Arie 1982: Against Romanticism: Max Weber and the Historical School of Law. *Australian Journal of Law and Society* 3, č. 1, s. 87–100.
- Coombe, Rosemary 2000: Contingent Articulations: A Critical Cultural Studies of Law. In: Sarat, Austin; Kearns – Thomas R. Baum (eds.): *Law in the Domains of Culture*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, s. 21–64.
- Crosby, Margaret Barber 2008: *The Making of a German Constitution: A Slow Revolution*. Oxford, New York: Bloomsbury Academic.
- Eckehard, Simon 1990: The Case for Medieval Philology. *Comparative Literature Studies* 27, č. 1, s. 16–20.
- Elliott, J. H. 1992: A Europe of Composite Monarchies. *Past and Present* 137, s. 48–71.
- Friedland, Klaus 2006: Das Jütische Recht. In: Baum, Hans-Peter – Leng, Rainer (eds.): *Wirtschaft, Gesellschaft, Mentalitäten im Mittelalter: Festschrift zum 75. Geburtstag von Rolf Sprandel*. Stuttgart: Parkgate Books, s. 1–36.
- Grimm, Jacob 1815: Ueber eine eigene altgermanische Weise der Mordsühne. *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft* 1, s. 323–337.
- Grimm, Jacob 1815: Von der Poesie im Recht. *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft* 2, č. 1, s. 25–99.
- Grimm, Jacob 1815/1999: Circular Concerning the Collection of Folk Poetry. In: Döllerup, Cay: *Tales and Translation: The Grimm Tales from Pan-Germanic Narratives to Shared International Fairy Tales*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, s. 351–352.
- Grimm, Jacob 1828: *Deutsche Rechtsalterthümer*. Leipzig: T. Weicher.
- Grimm, Jacob 1841/1990: *Jacob Grimms Vorlesung über „deutsche Rechtsalterthümer“*. Göttingen, Zürich: Muster-Schmidt.
- Grimm, Jacob 1845: Vorrede. In: Rössler, Emil Franz: *Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren I. – Das altprager Stadtrecht aus dem XIV. Jahrhundert*. Prag: J. G. Calve, s. I–VIII.
- Grimm, Jacob 1848/1880: *Geschichte der deutschen Sprache*. Leipzig: Hirzel, 1880.
- Grimm, Jacob 1852: Vorrede. In: Rössler, Emil Franz: *Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren II. – Die Stadtrechte von Brünn aus dem XIII. und XIV. Jahrhundert*. Prag: J. G. Calve, s. VII–XII.
- Grimm, Jacob 1840–1863: *Weisthümer*. Göttingen: Dieterich.
- Hajný, Augustin 1900: O chase. Příspěvek ku právnímu zvykosloví na Nymbursku. *Český lid* 9, č. 5, s. 320–324.
- Herder, Johann Gottfried 1782/1833: *The Spirit of Hebrew Poetry*. Burlington: Edward Smith.
- Holubová, Markéta – Petráňová, Lydia 2002: Obyčejové právo v pojetí národopisu a právní vědy. In: Holubová, Markéta – Petráňová, Lydia – Tarcalová, Ludmila (eds.): *Obyčejové právo: Sborník příspěvků z konference karpato-logické komise pro lidové obyčaje MKKK konané v Martině–Vrútkách v roce 2001*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, s. 20–35.
- Chanock, Martin 2000 (1985): New Introduction. In: Moore, Sally Falk (ed.): *Law as Process: An Anthropological Approach*. Münster: LIT Verlag, s. 1–31.
- Jireček, Hermenegild 1904: Starodávne zvyky v právu českomoravském. *Český lid* 13, č. 6, s. 241–242.
- Josselin de Jong, J. P. B. de 1995: Customary Law: A Confusing Fiction. In: Renteln, Alison Dundes – Dundes, Alan (eds.): *Folk Law: Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta I*. Madison: University of Wisconsin Press, s. 111–118.
- Jurasinski, Stefan 2006: *Ancient Privileges: Beowulf, Law and the Making of Germanic Antiquity*. Morgantown: West Virginia University Press.
- Kalina von Jätenstein, Matthias 1818: *Biographie des Joseph Ritter von Mader, des kaiserlich österreichischen Leopoldordens Ritter, k.k. Rathes, Professors der Staatenkunde, Mitglieds der königlich böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften und Mitvorstehers des Prager Privat-institutes für blinde Kinder und Augenkranke*. Prag: Gottlieb Haase.
- Knapp, Viktor 1995: *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck.

- Kovář, Věra 2002: Obyčejové právo v lidovém stavitelství. In: Holubová, Markéta – Petrářová, Lydia – Tarcalová, Ludmila (eds.): *Obyčejové právo. Sborník příspěvků z konference karpato-logické komise pro lidové obyčeje MKKK konané v Martině–Vrútkách v roce 2001*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, s. 107–113.
- Könenkamp, Wolf-Dieter 1988: Volkskunde und Statistik: Eine wissenschaftsgeschichtliche Korrektur. *Zeitschrift für Volkskunde* 84, č. 1, s. 1–25.
- Kramer, Karl-Sigismund 1962: Problematik der Rechtlichen Volkskunde. *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde*, s. 50–66.
- Künßberg, Eberhard Georg Otto 1925: Rechtsgeschichte und Volkskunde. *Jahrbuch für historische Volkskunde* 1, s. 67–125.
- Künßberg, Eberhard Georg Otto 1936: *Rechtliche Volkskunde*. Halle/Saale: Niemeyer.
- Kuper, Adam 1985: Ancestors: Henry Maine and the constitution of primitive society. *History and Anthropology* 1, č. 2, s. 265–286.
- Ledvinka, Tomáš 2016: Bronislaw Malinowski and the Anthropology of Law. In: Stępień, Mateusz (ed.): *Bronislaw Malinowski's Concept of Law*. Cham: Springer International Publishing Switzerland, s. 55–81.
- Le Goff, Jacques 1997: Introduction. In: Goff, Jacques Le (ed.): *The Medieval World: The History of the European Society*. London: Parkgate Books, s. 1–36.
- Ledvinka, Tomáš 2020a: Právo a antropologie: Distinkce, jež neskomírá. *Český lid* 107, č. 1, s. 3–21.
- Ledvinka, Tomáš 2020b: The Disenchantment of the Lore of Law: Jacob Grimm's Legal Anthropology before Anthropology. *Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law* 52, č. 2, s. 203–226.
- Ledvinka, Tomáš 2020c: Královské lesy v Maiestas Carolina: Monumentalita krajiny a právní pluralismus v procesu utváření suverenity českého království. *Sociální studia* 17, č. 2, s. 71–90.
- Linke, Uli 1990: Folklore, Anthropology, and the Government of Social Life. *Comparative Studies in Society and History* 32, č. 1, s. 117–148.
- Llewellyn, Karl Nickerson – E. Adamson Hoebel 1961: *The Cheyenne Way: Conflict and Case Law in Primitive Jurisprudence*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Lozoviuk, Petr 2008: *Interethnik im Wissenschaftsprozess: deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen*. Göttingen: Leipziger Universitätsverlag.
- Luts, Marju – Siimets-Gross, Hesi 2002: Is Wedding Cake Valid Today? The Legal Function of Wedding Rites. *Folklore* 22, s. 115–123.
- Mader, Joseph 1793: *Ueber Begriff und Lehrart der Statistik*. Prag–Leipzig: Albrecht und Compagnie.
- Mader, Joseph 1803–1812: *Kritische Beyträge zur Münzkunde des Mittelalters I–VI*. Prague: Gottlieb Haase.
- Maine, Henry James, Sumner 1861: *Ancient Law: Its Connection to the Early History of Society, and Its Relation to Modern Ideas*. London: John Murray.
- Malinowski, Bronislaw 1926: *Crime and Custom in Savage Society*. London: K. Paul, Trench, Trubner & co.
- Mauss, Marcel 2007: *Manual of Ethnography*. Oxford, New York: Durkheim Press / Berghahn Books.
- Möser, Justus 1786: *Patriotische Phantasien* III. Berlin: Friedrich Nicolai.
- Nader, Laura 1965: The Anthropological Study of Law. *American Anthropologist* 67, č. 6, s. 3–32.
- Neschwara, Christian 2003: Rössler, Emil Franz. In: *Neue Deutsche Biographie* 21, s. 747–748.
- Pátková, Hana 2004: ‚Ihr Landsmann Roessler‘: Emil Franz Rössler v kontextu české medievistiky. In: Soukup, Pavel – Šmahel, František (eds.): *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945*. Praha: Filosofia, s. 183–191.
- Peppard, Murray B. 1971: *Paths Through the Forest: A Biography of the Brothers Grimm*. Boston: Holt, Rinehart and Winston.
- Podliska, František 1911: Starobylé přísahy a právní zvyklosti českého lidu. *Český lid* 20, č. 3, s. 138–141.
- Pospíšil, Leopold 1958: *Kapauku Papuans and their Law*. New Haven: Yale University Press.
- Pospíšil, Leopold 1971: *The Anthropology of Law: A Comparative Theory*. Ann Arbor: Harper and Row.
- Pospíšil, Leopold 1997: *Etnologie práva: Teze o studiu práva z mezikulturní perspektivy*. Praha: Set out.
- Post, Albert Hermann 1891: Ethnological Jurisprudence. *Monist* 2, č. 1, s. 31–40.
- Puchta, Georg Friedrich 1828: *Das Gewohnheitsrecht*, I–II. Erlangen: Palm.
- Renner, Kaspar 2009: Wie poetisch ist das Recht? Jacob Grimm zwischen Etymologie und Topik. *Jahrbuch des Forum Vormärz Forschung* 15, s. 163–178.
- Renner, Kaspar 2012: Archäologie des Rechts: Zur Geschichte einer vergessenen Disziplin zwischen Jacob Grimm, Karl von Amira und Michel Foucault. In: Lang, Jörn – Broch, Jan (eds.): *Literatur der Archäologie: Materialität und Rhetorik im 18. und 19. Jahrhundert*. München: Brill, s. 75–105.
- Renteln, Alison Dundes, – Dundes, Alan (eds.) 2020: *Folk Law: Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*, I–II. London: Routledge.
- Rieger, Joseph Anton 1787a: Plan zur Statistik von Böhmen. In: Rieger, Joseph Anton (ed.): *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen* I. Leipzig: K. Widtmann, s. 1–22.
- Rieger, Joseph 1787b: Verzeichnis einiger gedruckter Hilfsmittel zu einer pragmatischen Lides- Volks- und Staatenkunde Böhmens. In: Rieger, Joseph Anton (ed.): *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen* I. Leipzig: K. Widtmann, s. 23–58.
- Rössler, Emil Franz 1845: *Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren, eine Sammlung von Rechtsbüchern, Urkunden und alten Aufzeichnungen zur Geschichte des deutschen Rechtes I: Das altprager Stadtrecht aus dem XIV. Jahrhundert*. Prague: J. G. Calve.
- Rössler, Emil Franz 1852: *Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren: eine Sammlung von Rechtsbüchern, Urkunden und alten Aufzeichnungen zur Geschichte des deutschen Rechtes II: Die Stadtrechte von Brünn aus dem XIII. u. XIV. Jahrhundert*. Prague: J.G. Calve.
- Rychlíková, Magdaléna 2002: Horenské právo jako specifický druh transformace obyčejového práva ve vinohradnictví (na materiálu z jihu moravsko-slovenského pomezí). In: Holubová, Markéta – Petrářová, Lydia – Tarcalová, Ludmila (eds.): *Obyčejové právo. Sborník příspěvků z konference karpato-logické komise pro lidové obyčeje MKKK konané v Martině–Vrútkách v roce 2001*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, s. 114–121.
- Savigny, Friedrich Karl 1831: *Of the Vocation of Our Age for Legislation and Jurisprudence*. London: Littlewood.
- Shoemaker, Karl 2018: Germanic Law. In: Pihlajamäki, Heikki – Dubber, Markus – Mark Godfrey, Mark (eds.): *Oxford Handbook of*

- European Legal History*. Oxford: Oxford University Press, s. 249–264.
- Schmidt-Wiegand, Ruth 1997: Sprache und Recht: Gedanken zu Friedrich Carl von Savigny und Jacob Grimm. *Jahrbuch der Brüder Grimm-Gesellschaft* 7, s. 15–29.
- Schürmann, Maria Cornelia 2011: *Iurisprudentia Symbolica: Rechts-symbolische Untersuchungen im 18. und 19. Jahrhundert*. Hamburg: Dr. Kovač.
- Schwarz, Václav 1895: O právních obyčejích lidu v krajině strakonické. *Český lid* 4, č. 4, s. 338–341.
- Soukup, Václav 1994: *Dějiny sociální a kulturní antropologie*. Praha: Karolinum, 1994.
- Tarcalová, Ludmila 2002: Přežívání obyčejového práva na Uherskohradištsku. In: Holubová, Markéta – Petráňová, Lydia – Tarcalová, Ludmila (eds.): *Obyčejové právo. Sborník příspěvků z konference karpato-logické komise pro lidové obyčaje MKKK konané v Martině–Vrútkách v roce 2001*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, s. 122–133.
- Tárkány Szűcs, Ernő 1967: Results and Task of Legal Ethnology in Europe. *Ethnologia Europaea* 1, č. 1, s. 195–217.
- Thurnwald, Richard 1934: *Werden, Wandel und Gestaltung des Rechtes im Lichte der Völkerforschung*. Berlin–Leipzig: Walter de Gruyter.
- Toews, John Edward 2004: Law, Language, and History: Cultural Identity and the Self-constituting Subject in the Historical School. In: *Becoming Historical: Cultural Reformation and Public Memory in Early Nineteenth-Century Berlin*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 281–418.
- Tuori, Kaius 2015: *Lawyers and Savages: Ancient History and Legal Realism in the Making of Legal Anthropology*. Oxon, New York: Routledge.
- Večerková, Eva 2002: O právních artefaktech. In: Holubová, Markéta – Petráňová, Lydia – Tarcalová, Ludmila (eds.): *Obyčejové právo. Sborník příspěvků z konference karpato-logické komise pro lidové obyčaje MKKK konané v Martině–Vrútkách v roce 2001*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, s. 36–59.
- Vystyd-Osečanský, Jaroslav 1904: O českém lidovém právu obyčejovém. *Český lid* 13, č. 4, s. 426–427.
- Weber Max 2009: *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenh.
- Weinacht, Paul-Ludwig 2002: The Sovereign German States and the Code Napoléon. What Spoke for its Adoption in the Rhine Confederation? *European Journal of Law and Economics* 14, č. 3, s. 205–213.
- Winter, Zikmund 1892: Svědectví mrtvého. *Český lid* 1, č. 2, s. 155–160.
- Woodard, Calvin 1991: A Wake (or Awakening?) for Historical Jurisprudence. In: Diamond, Alan (ed.): *The Victorian Achievement of Sir Henry Maine: A Centennial Reappraisal*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 217–237.
- Würtenberger, Thomas 1957: Johann Gottfried Herder und die Rechtsgeschichte. *Juristen Zeitung* 12, č. 5/6, s. 137–141.
- Wurzbach, Constantin 1867: Mader, Joseph Ritter von. In: Wurzbach, Constantin von (ed.): *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, XVI. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, s. 243–246.
- Zíbrt, Čeněk 1910: *Řády a práva starodávných pijanských cechů a družstev kratochvilných v zemích českých*. Praha: V. Kotrba, O. Pyševce, O. Zachar.
- Žemlička, Josef 2003: Němci, německé právo a transformační změny 13. století. Několik úvah a jeden závěr. *Archaeologia historica* 28, s. 33–46.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

- Burmester, Ralf 2000: „Privateigentumsfähigkeit von Meeresstrand.“ *Internet archive WaybackMachine. deichrecht.de* [online] 14. 12. [cit. 15. 3. 2021]. Dostupné z: <<https://web.archive.org/web/20071008165721/http://www.deichrecht.de/deichr/urteile/meeres.html>>.
- Henderson, Ernest F. 1896: „The Golden Bull of the Emperor Charles IV 1356 A.D.“ *Select Historical Documents of the Middle Ages* [online] [cit. 15. 3. 2021]. Dostupné z: <<https://avalon.law.yale.edu/medieval/golden.asp>>.
- Hrdina, Ignác Antonín 2014: „Karel Jaromír Erben: právník a právní historik.“ *Všehrd. Spolek českých právníků* [online] [cit. 15. 3. 2021]. Dostupné z: <https://www.vsehrd.cz/clanek/karel-jaromir-erben-pravnik-a-pravni-historik_6f1832a8-52f0-4c09-b472-41af7e61f1eb>.

Summary

Rieger, or Grimm? Romantic and Pragmatic Approach to the Ethnological Study of Law

The article undertakes a genealogy of conceptual definitions of the ‘lore of law’ as a subject of study before the formation of both European legal ethnology and the anthropology of law, mainly within the Historical School of Law in the first half of the nineteenth century. By tracing the way in which the subject ‘lore of law’ has been categorised, the article follows the evolution of its definitions from 18th-century antiquarian legal research, Herder’s view on the law’s orality in original biblical sources, to Jacob Grimm’s understanding of ancient legal customs as part of folk poetry. Grimm’s romantic approach is used to illuminate the distinction of other contemporary approaches, especially the fundamentally opposite pragmatic study of contemporary constitution which has been developed by Joseph Anthon Rieger and Joseph Mader. The ‘lore of law’ seem to have acquired a newfound importance in the period after the dissolution of the Holy Roman Empire (1806). Particularly its conceptual definitions such as “customary law” and “folk law” are explored as being moulded by new nationalist and universalist patterns of scholarly thought. To conclude, the article foregrounds the expansion of legal horizons traced in this pre-evolution of the ethnological study of law.

Key words: Archaic law; customary law; folk law; Jacob Grimm; Joseph Rieger; legal anthropology.

SPOLOČENSKÝ ŽIVOT V ČASE KORONY: POSTREHY Z JEDNEJ SLOVENSKEJ DEDINY OČAMI ŠTUDENTKY ETNOLÓGIE

Keď sa v marci roku 2020 začala na Slovensku rozširovať nákaza nového

typu koronavírusu, nikto nečakal, že o rok bude situácia oveľa horšia. Napriek všetkým prísny protipandemickým opatreniam, ktoré predovšetkým obmedzili stretávanie sa ľudí, sa spoločenský život úplne nevytratil. V západoslovenskej obci Hostie (okr. Zlaté Moravce), s 1200 obyvateľmi, jedným kostolom, jednou predaj-

ňou potravín a dvoma krčmami, si spoločenský život našiel nové svojské podoby.

Dôležitým aspektom stretávania sa je prenos informácií. Práve nové a neustále sa meniace informácie, po ktorých obyvateľstvo prirodzene a neustále prahlo, sa stali ústredným premetom života jednotlivcov. Zákaz fyzického stretávania sa osôb zapríčinil presun spoločenského kontaktu na sociálne siete. V obci však žije množstvo ľudí, najmä dôchodcov, ktorí možnosť používať internet doposiaľ nepovažujú za nutnú súčasť každodenného života. Ich ústredným informačným kanálom o živote v obci sa stal miestny rozhlas. Ten znie, s hudobným sprievodom nahrávok Jadranky¹, Roba Kazíka² alebo dychovky³, dedinou minimálne dvakrát denne. Oficiálne hlásenia však nezaplnia potrebu informácií záuklisných alebo klebiet, a takisto absentuje možnosť vyjadriť, a hlavne zdieľať vlastné názory s druhými.

Obyvatelia obce sa teda vynašili nasledovne. V slovenských obchodoch s potravinami majú v čase pandémie dôchodcovia vyčlenený čas na nakupovanie medzi 9. a 11. hodinou dopoludnia. Napriek tomu, že obec poskytuje službu nákupu potravín a mnohým dôchodcom každý víkend prinesú ich potomkovia plné tašky tovaru z mesta, každé ráno po 9. hodine vychádzajú starší obyvatelia do ulíc s vozíkmi, niektorí na elektrovozíkoch alebo bicykloch, niektorí aj so svojimi psami, aby ukojili potrebu spoločenského života a stretli sa v miestnych potravinách alebo v rade na pošte.

Druhou dennou spoločenskou aktivitou miestnych dôchodcov, tentokrát už v menšom počte, sú prechádzky. V popoludňajších hodinách sa poväčšine susedské dvojice pomalou chôdzou prechádzajú intravilánom obce, často až do zotmenia. Okrem nich sa populudní v obci pohybujú máločlenné skupinky bežcov, predovšetkým tinedžerov a mladších dospelých. Počet týchto skupiniek týždeň po týždni narastá. Ďalšou kategóriou, ktorá sa stretáva predovšetkým v extraviláne obce, sú psičkári.

Protipandemické opatrenia a sociálne kontakty v praxi. Hostie, marec 2021.
Foto Barbora Turčanová

A najnavštevovanejším miestom s dennodenne najhustejším pohybom obyvateľov je po obchode s potravinami miestny cintorín.

Podoba spoločenského života, ktorá bola normálna pred pandémiou, v obci zásadne utrpela. Spoločenský život ako taký, zdá sa, nie. Z obce vymizla hudba a spev, ich potreba však nie, o čom svedčí aj nasledovný príklad. Medzi obeťami ochorenia covid 19 boli aj muzikanti miestneho dychového orchestra, ktorých rodiny ťažko znášali neprítomnosť tohto nástrojového zoskupenia pri poslednej rozlúčke. Z ich pohľadu išlo o nedôstojný pohreb. V snahe zamedziť problému sa preto začalo v obci uvažovať o tom, či by muzikanti žijúci v tesnej blízkosti cintorína, nemohli svojou hudobnou produkciou sprevádzať pohreby aspoň z okna. Bohužiaľ, nápad nebolo možné realizovať, lebo pri cintoríne žije len trubkár zo sekcie sprievodu a autorka tohto textu – pártýždňová vlastníčka krídlvky.

Najväčšou spoločenskou udalosťou od konca októbra 2020 je v súčasnosti (marec 2021) víkendové antigénové testovanie na prítomnosť covidu 19, ktoré sa uskutočňuje v miestnej krčme. Testovací tím – zdravotné sestry a administratívne pracovníčky – tvoria obyvateľky obce. Zo začiatku mali vďaka bielemu hygienickému odevu zabezpečenú anonymitu, no tá sa vďaka zvedavým otázkam typu *A či si ty?* po pár týždňoch vytratila. Jediný cudzí element v tíme je armádou pridelený vojak, ktorý však po toľkých týždňoch ašpiruje na čestné občianstvo. Dvadsať minút čakania na výsledok steru nosohltana pravidelne každý víkend sa stalo spoločenskou náhradou nedefinovanej svätej omše. Sála miestnej krčmy, ktorá pred pandémiou slúžila na organizáciu spoločenských podujatí, si tak aj v tejto dobe udržuje svoju funkciu. Aj keď namiesto lokálnej dychovky sa v nej ozýva len rádio. Napriek dlhotrvajúcej rutine bez vidiny skorého konca sem obyvateľia nechodia prezentovať svoju frustráciu. Práve naopak. Pri testovaní vládne pohoda a dobrá nálada. Predsa len je

to v čase pandemických obmedzení jediná možnosť spontánne a náhodne sa stretnúť s inými ľuďmi.

Barbora Turčanová
(Ústav evropské etnologie FF MU)

Poznámky:

1. Jadranka (*1967), celým menom Jadranka Handlovská, je slovenská interpretka balkánskych piesní, populárna vo vysielaní Senzi TV. V obci sú populárne najmä jej hity *Dala bi ti, dala, Lúbila som anjela* a *Začo a načo*.
2. Robo Kazík (1947–2021), bol slovenský spevák šlágrov (*Vzdialená, Ja keď spievam, slzy tečú, Jazvečík Boby* a i.) ktorého popularita v obci je výnimočne vysoká, keďže pochádzal a žil vo vedľajšej obci Topofčianky. Miestnemu rozhlasu dominovala jeho produkcia predovšetkým vo februári, kedy nečakane zomrel.
3. Dychová hudba je preferenciou miestnych obyvateľov, keďže táto hudobná tradícia siaha v obci do 80. rokov 19. storočia, kedy tu vznikol prvý dychový orchester. V rozhlase sa najčastejšia objavuje produkcia lokálnej DH Hostianka, alebo ide o voľbu autorky tohto textu, ktorá sa dychovou hudbou zaoberá v rámci svojho postgraduálneho štúdia etnológie a jej mama ako pracovníčka obecného úradu hlási do miestneho rozhlasu.

BŘÍMĚ TRADICE

Poznávaní spôsobu života a kultúry nepočetných vrstev obyvateľ ruské monarchie, sídlících v roľníckych vesničkách, bola od konca 18. storočia predmetom zájmu vzdelaných jednotlivcov i úradů, podílejících se na modernizaci státní správy. Toto období pro Moravu je nejnověji přehledně zpracováno v publikaci *Morava na cestě k občanské společnosti* (Malíř – Řepa 2018). Významně k prvnímu poznávání kultury a způsobu života moravské vesnice a jejích regionálních specifik přispěla také antologie *Počátky národopisu na Moravě*

(Jeřábek 1997). Tyto první popisy lidového života roľníckych vesnic byly napsány převážně německy, tehdejšími úředními jazykem monarchie, a pojednávaly o různých částech kultury a způsobu života roľníckého obyvatelstva. Že ještě v 18. století nebyl život na roľníckych vesnicích jednoduchý, dokazuje prosba obce Vnorov v roce 1718 Maxmilianu Želeckému, držiteli panství Veselí nad Moravou. V prosbě se uvádí: „... předně skrz dítky cvičení, za druhý nemáme takového člověka, aby mohl nejmenší cedulku, když se od milostivej vrchnosti k nám pošle, musíme přes pole takového člověka hledat, aby nám nětco zapsal nebo přečtl [...] prosíme, že ráčí nám milostivě dovolit, abychme mohli takového rektora (kerej i za písaře nám bude sloužit) ráčí milostivě dovolit chovat.“ (Hurt – Němeček 1973: 298; srov. Wurmová 1960: 19–24) Život podomáckých výrobců ještě v poslední čtvrtině 19. století popisuje ve své kronice učitel Alois Doufalík. Uvádí, že na nějakou jeho výtku odpověděl občan Březová: „Já, keď umrem, najmem si gajdoša a bude dobrá. Já písať něvím a přešel som celé Čechy ai Moravu krížom krážem, ai Rakúsy.“ Dále Doufalík uvádí, že tamější starosta byl negramotný stejně jako mnoho jeho spoluobčanů a že pro Strání, Březovou a Lopeník je ustanoven úřední písař a ten vyřizuje všechna písmena (Kunz 1984). Svědčí o tom i archivované žádosti z konce 19. století, v nichž obyvatelé mnoha vesnic žádají okresní úřad v Uherském Hradišti o povolení sběru hader, podomního prodeje a provozování řemesla. Žádosti byly převážně sepsány různými písaři a podepsány podpisy velmi neumělými. Tyto drobné poznámky doplňují obraz života obdivované roľnícké vesnice, o níž toho nejen na Moravě bylo tolik napsáno.

Pod nápoem změněného životního rytmu se rozpadly staré sociální řády spočívající na vyhraněných městských a zemědělských tradicích (Kunz 1966). Rozvíjející se průmysl ještě nebyl schopen dodávat mnoho drobných předmětů do městských i vesnických domácností.

Drobní držitelé půdy či bezzemci, kteří využívali své dovednosti a znalosti přírodních materiálů, zajížděli se svými výrobky ze slámy, proutí a dřeva nebo se speciálními produkty, jako byl například česnek, či s nejrůznějšími druhy ovoce na rozšiřující se trhy, popř. „hauzírovali“ po Moravě i po různých jiných rakouských zemích. Tato výroba se sice stala předmětem obdivu romanticky zaměřené části inteligence a umělců, především však byla zdrojem příjmu nejchudších vrstev, jak to dobře vystihuje píseň z luhačovického Zálesí:

*Vdala sem sa, vdala, deň poslední v létě,
vzala sem si muža, co ošifky plete.
Jaký je, taký je, přeca řemesníček,
nech enom vydělá za týdeň troniček.*
(Václavík 1930: 260)

Od konce 19. století se postupně tvořila ve městech nejrůznější výrobní družstva, jako Moravská ústředna pro lidový průmysl v Brně, Lidová tvorba v Uherském Brodě nebo Slovač v Uherském Hradišti a další. Vyučení řemeslníci – např. kováři, truhláři, obuvníci – byli také nuceni žádat okresní úřad o povolení provozovat řemeslo v obci. Řemeslníci se sdružovali v rámci okresu ve společenstva podle druhu řemesla.

Využívání zapsaných písní, tanců, zvyků a způsobů odívání na venkově bylo součástí aktivit představitelů národního hnutí v 19. století a v nejrůznějších podobách ještě i ve 20. století. Hybnou silou vývoje však byly vrstvy městského obyvatelstva, zejména inteligence. Postupně bylo formováno širší národní povědomí působením českých kněží, učitelů a organizátorů prvních spolků. Objevované a znovu pořádané zvyky spolu s písněmi, tanci a kroji se staly také součástí agitační a reprezentační složky českého a moravského politického programu. Že tyto aktivity byly důležité, dokládá omyl Karla Marxe, který napsal: „V roce 1848 podnikl umírající český národ poslední pokus, aby získal svou někdejší životaschopnost – pokus, jehož marnost,

nehledě ke všem revolučním úvahám, dokázala, že Čechy, i když někteří jejich obyvatelé budou nějaké to století mluvit neněmeckou řečí, nemohou existovat jinak než jako část Německa“ (Kubálek – Müllerová 1999: 489) Tento názor brzy vyvrátilo pořádání národopisných a hospodářských výstav v desítkách českých, moravských a slezských měst. Uspořádání *Národopisné výstavy československé v Praze* roku 1895 bylo také jedním z podnětů k hlubšímu filologickému a etnologickému bádání v následujícím 20. století.

Od dob, kdy vesničané poprvé předvedli své zvyky a tance před šlechtickým nebo městským publikem, kdy badatelé poprvé zapsali lidovou píseň do not, se setkáváme s jevem, který soudobá etnologie označuje termínem *folklorismus* (srov. Frolec 1990: 13–24; Sirovátka 1992: 13–19; Pavlicová – Uhlíková 1997). Tento pojem v sobě zahrnuje všechny jevy související se sociální aplikací tradičních projevů, včetně konotací vztahujících se k pojmu *kulturní dědictví*. Zatímco etnologie usiluje o podrobný popis vývoje kultury a způsobu života lidu a o proces jeho proměn, *folklorismus*, propagovaný především jeho obdivovateli, odpovídá na otázku, co z lidových tradic chceme zachovat a proč. Objevuje se pojem *folklorní hodnota*, který poskytuje subjektivně vybraným prvkům lidové kultury určitou autonomii, opodstatňující přetváření a předvádění těchto projevů nezávisle na místním nebo sociálním kontextu. To, co bylo kdysi součástí kultury a způsobu života, se stalo kulturním dědictvím, a tím i určitou hodnotou vhodnou pro prezentaci v rozhlase, televizi nebo na festivalovém pódiu. Odpovídalo to na jedné straně kulturnímu a společenskému duchu doby, na druhé straně potřebě neobyčejně se rozvíjejícího turismu.

V předivu nesčetných souvislostí široký proud diletantského zájmu o některé projevy lidové kultury způsobil, že vybrané prvky lidové kultury se staly součástí konstruktů národního vědomí, utvrzovaného školami, osvětovými aktivitami So-

kola, Agrárního dorostu, katolické Omladiny a dalších spolků. Od těchto aktivit se však národopis už v době první republiky distancoval. Jan Jakubec na počátku 20. století napsal, že chce-li se lidověda obléknout v roucho vědecké, musí se stát odvětvím věd sociálních, a Antonín Václavík na počátku 50. let konstatoval, že v dobové atmosféře jsou za národopisce považováni i sběratelé lidové keramiky a pořadatelé lidových slavností. Proto také činnost souborů a skupin vystupujících v regionálních krojích byla chápána jako znak regionální nebo národní identity – zakódované ve zvycích, písních, tancích vycházejících z nejstarších rodinných nebo kalendářních tradic.

Jistě lze nacházet význam i v jakkoliv udržovaných nebo vznikajících tradicích také v současné desakralizované společnosti. I dnešní člověk – ať chce, nebo nechce – nese stopy duchovního odkazu minulosti. Z tohoto pohledu v soudobých procesech globalizace však významy většiny těchto projevů ztrácejí na důležitosti a pozornost na sebe poutají jiné, ovlivněné neobyčejnými zrychleními elektronického věku. Dnes už nelze chápat projevy tradic poddanské vesnice jako kulturní kapitál, který by umožňoval rychlejší adaptaci na proměny světa, nýbrž jako projev transformace určité části kulturního dědictví pro soudobé kulturní potřeby. Toto pojetí dokládá nejenom mnoho desítek folklorních festivalů na celém světě, ale i proměny některých místních zvyků na „folklorní slavnosti“. Podle M. Války (2011: 149) se lidová kultura stává inspiračním zdrojem pro soudobé kulturní aktivity.

Jejich pořadatelé tyto své aktivity nepokládají za břímě tradice, i když se setkávají se zřetelným nezájmem současných masových médií o jejich prezentaci. Proto lze chápat dokument světové organizace pro vědu, kulturu a vzdělávání UNESCO z roku 1989, nazvaný *Doporučení k ochraně tradiční a lidové kultury*, jako podporu péče o tradice lidové kultury v globalizovaném světě. O přístupu k realizaci některých otázek zmíněného

Doporučení uspořádal strážnický Národní ústav lidové kultury ve spolupráci s Ministerstvem kultury mezinárodní konference v letech 1995, 1997, 1999 a 2005 za účasti delegátů ze zemí střední Evropy. Výsledky jednání delegátů ze zemí střední Evropy vyšly ve Strážnici v samostatných sbornících.¹

V České republice byl realizací zmíněného *Doporučení* spolu s dokumentem UNESCO Úmluva o zachování nemateriálního kulturního dědictví (2003) pověřen Národní ústav lidové kultury ve Strážnici. Tyto dokumenty byly přijaty vládou České republiky pod názvem *Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice* (Jančář 2006; Šimša 2007; Teturová 2016). V roce 1993 byla při tehdejší Ústavu lidové kultury ustavena také Česká národní sekce CIOFF (*Conseil International des Organisations de Festivals Folklore et D'Arts Traditionnels*), jejímiž členy jsou nejvýznamnější světové folklorní festivaly. Podrobné informace o nich přináší výbor CIOFF v každoročně vydávaném katalogu. Vedle festivalů CIOFF existuje ve světě mnoho dalších významných festivalů. Patří k nim například *Festival of American Folklife*, pořádaný Smithsonianovým institutem ve Washingtonu. Významnou součástí jeho každoročního programu je účast folklorních souborů i jednotlivců z rodných zemí etnik žijících v USA. Každý ročník je provázen obsáhlým katalogem s texty etnologů z pozvaných zemí. V roce 1995 na tomto festivalu vystoupilo i několik folklorních souborů z České republiky (*Festival of American Folklife* 1995).

Termín folklorismus nezahrnuje jen různé způsoby pěstování a prezentace zvyků, písní a tanců, zapsaných v minulosti a využívaných pro kulturní aktivity současnosti, nýbrž také hmotné předměty denního i svátečního života, nazývané donedávna lidové umění. Rozsahem, vývojem a smyslem této části folklorismu se podrobně zabýval Richard Jeřábek, nástupce Antonína Václavíka ve vedení etnografického semináře (dnes Ústavu

evropské etnologie) Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Jeřábek ve svém díle o lidovém umění pro ně uvedl do vědeckého diskurzu termín *výtvarná kultura lidu*. Vychází z premisy, že „lidové umění, pokud vskutku uměním je, musí podléhat stejným estetickým kritériím jako umění organizované. Pokud tyto požadavky nesplňuje, nemělo by být uměním nazýváno.“ (Jeřábek 2011: 55) Etnologie poukazuje na ambivalentnost těchto projevů a zkoumá tradice hmotné kultury jako proces postupného splývání se soudobou masovou kulturou.

Tradice je tedy mnohvrstevnatý soubor hodnot zahrnující projevy kultury hmotné i nehmotné, z nichž některé jsou součástí kulturního dědictví. Jeho charakteristickým znakem je neustálý proces tradice a inovace v kontextu podmíněném obecným historickým vývojem. V etnologické literatuře je všeobecně známý poznatek, že v každé společnosti (místní, regionální, etnické) vznikají vzory chování, hodnot a norem života, které jsou členy tohoto společenství přijímány a stabilizují se ve zvycích, obyčejích a obřadech. Primárním zdrojem sebeuvědomování jednotlivců je po staletí rodina a místní nebo regionální společenství. To je (jako součást živé kultury) ovlivňováno především rozvojem technických inovací a někdy i ideologickým násilím. Ukazuje se, že současná společnost žijící v rozvinutém materiálním blahobytu nechce nechat beze stopy zaniknout svědectví svého minulého života. Komplexním přehledem dosavadních poznatků české etnologie je kolektivní dílo *Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* (Jeřábek – Brouček 2007).

I když výsledky dosavadních etnologických výzkumů jsou nesporně přínosem společenskovědnímu poznávání tradic života tzv. lidu v českých zemích, schází hlubší pohled na historicky nejzákladnější proměny života rolnické vesnice v polovině 20. století. Vedle některých českých prací, jako je *Malý český člověk*

a *skvělý český národ* od Ladislava Holého (2001), je v tomto ohledu inspirativní publikace z výzkumu norské antropoložky Haldis Haukanes vydaná pod názvem *Velká dramata – obyčejné životy* (Haukanes 2004). Norská etnoložka metodou zúčastněného pozorování popsala a komentovala život na jedné české a na jedné moravské vesnici. Přestože je sama původem z venkova, nemohla jako příslušnice jiného socioekonomického státního zřízení plně postihnout hloubku historicky bezprecedentního odnětí půdy, nářadí a dobytka rodinám rolníků v českých zemích. Oddělením od rodinného hospodaření se nová práce a způsob života projevy i v mravní bezradnosti. Vzájemná pomoc, pokora nebo solidarita minulosti se oslabovaly, prosazovaná desakralizace pak zasáhla celou společnost. V morálně nestabilní společnosti, „tekuté“ podle Zygmunta Baumana, se měnila hierarchie hodnot (Bauman 2002, 2006). Socialismus si podrobil kulturu, soukromý život, mezilidské vztahy a také všechny zvyky, mýty a rituály.

Za kulturní dědictví lze pokládat soubor informací získaných od ohromného počtu „předků“. V tomto smyslu se domnívá Friedrich A. Hayek (1995: 69), že „všechny výhody civilizace spočívají v naší *ochotě nést břímě tradice*“. Etnologie prokázala, že nejsou zásadní rozdíly mezi lidmi na této zeměkouli, a zdůvodnila také potřebu hlubšího poznávání kořenů, z nichž vyrůstají základní normy mravního vědomí a jednání v jednotlivých kulturách. Poznávání projevů národních kultur, jejich tradic, může ve vznikající době globální monokulturu oživit květy tradic různých národů a kontinentů. Podle některých sociologů a etnologů jsou sice výsledky dosavadních národopisných (etnologických) výzkumů trvalým přínosem pro poznávání kultury a způsobu života ve střední Evropě, avšak v odborné literatuře schází významnější výzkum historicky nejvážnějšího zásahu do způsobu života rolníků v bývalých socialistických zemích v druhé polovině 20. století: Popis slz mužů a žen při

odvážení dobytka do společných stájí, jejich pohled na likvidaci mezi svými poli. Určitým pokusem o popsání této historie je atmosférou doby ovlivněná publikace *Vznik a rozvoj socialistické zemědělské velkovýroby v okrese Hodonín* (Jančář 1984), napsaná metodou „zúčastněného pozorování“. Byl to počátek zániku disponibilního vlastnictví a i na vesnici se začala objevovat bezohlednost a relativizace hodnot. Podle Miloslava Petruska došlo k morálnímu zlomu, který nemá v moderních dějinách obdoby. I na vesnici proniká postupně mentalita spotřební společnosti a objevuje se nový postoj ke světu, zejména k tradicím. Do rodin vstupují informační systémy, omezuje se přímý kontakt mezi lidmi a tradice narážejí na neprostopnou zeď inovací (Petrusek 2012; Hann 2007). Etnologie však nemůže hájit právo lidových tradic na uznaný odchod, nýbrž poznávat procesy jejich soudobých rekonstrukcí, přijímaných často jako osvěžení globalizované uniformity. Proti této transparentnosti kultury a způsobu života je jedním z prostředků formování vědomé identity – osobní, regionální, etnické.

Josef Jančář
(Uherské Hradiště)

Poznámky:

1. Séminaire des pays de l'Europe centrale et orientale sur l'application de la Recommandation de l'UNESCO (1995), Zásady ochrany tradiční lidové kultury před nevhodnou komercializací (1997), Etika a tradiční lidová kultura (1999) a Mezinárodní porada zemí střední a východní Evropy o národních politikách zaměřených na zachování a podporu tradiční lidové kultury jako složky nemateriálního kulturního dědictví (2005).

Literatura:

- Bauman, Zygmunt 2002: *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta.
- Bauman, Zygmunt 2006: *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Festival of American Folklife*. 1995: Washington D.C.: Smithsonian Institution.

- Frolec, Václav 1990: Rituály a slavnosti v procesu modernizace. In: Frolec, Václav (ed.): *Město: prostor – lidé – slavnosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum, s. 13–24.
- Haukanes, Haldis 2004: *Velká dramata – obyčejný život*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Hann, Chris 2007: Rozmanité časové rámce antropologie a její budoucnost ve střední a východní Evropě. *Sociologický časopis* 43, č. 1, s. 15–30.
- Hayek, Friedrich August von 1995: *Osudná domýšlivost. Omyly socialismu*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Holý, Ladislav 2001: *Malý český člověk – skvělý český národ*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Hurt, Rudolf – Němeček, Bohumil 1973: *Veselí nad Moravou: dějiny města*. Brno: Múzejní spolek.
- Jančář Josef 1984: *Vznik a rozvoj socialistické zemědělské velkovýroby v okrese Hodonín*. Hodonín: Okresní zemědělská správa – Okresní výbor Svazu družstevních rolníků.
- Jančář, Josef 2006: *Strážnické inspirace*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury.
- Jeřábek, Richard (ed.) 1997: *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786 – 1884*. Strážnice: Ústav lidové kultury.
- Jeřábek, Richard 2011: *Lidová výtvarná kultura. Dvacet dva příspěvků k teorii, metodologii, ikonografii a komparatistice*. Brno: Ústav evropské etnologie, Masarykova univerzita.
- Jeřábek, Richard – Brouček, Stanislav (eds.) 2007: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Mladá fronta.
- Kubálek, Dušan – Müllerová, Hana (eds.) 1999: *Kronika českých zemí*. Praha: Fortuna Print.
- Kunz, Ludvík 1966: Prameny k etnografii Moravy v díle kameralistů z let 1770 až 1850. *Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově*, č. 3, s. 108–117.
- Kunz, Ludvík 1984: Březované. *Studia Comeniana et historica* 14, s. 70–116.
- Malíř, Jiří – Řepa, Milan 2018: *Morava na cestě k občanské společnosti*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost – Historický ústav Akademie věd České republiky.
- Pavlicová, Martina – Uhlíková, Lucie (eds.) 1997: *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě*. Strážnice: Ústav lidové kultury.

- Petrusek, Miloslav 2012: *Společnost a kultura*. Praha [i.e. Břeclav]: Malovaný kraj.
- Sirovátka, Oldřich 1992: Folklorismus v kulturním životě společnosti. *Národopisná revue* 2, č. 1, s. 13–19.
- Šimša, Martin 2007: *Nositelé tradice lidových řemesel*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury.
- Teturová, Jarmila (ed.) 2016: *Nemateriální statky tradiční lidové kultury v České republice*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury.
- Václavík, Antonín 1930: *Luhačovské Zálesí*. Luhačovice: Musejní společnost.
- Válka, Miroslav 2011: *Sociokulturní proměny vesnice: moravský venkov na prahu třetího tisíciletí*. Brno: Ústav evropské etnologie, Masarykova univerzita.
- Wurmová, Milada 1960: Obecné školy v hradištském kraji v roce 1791. *Slovácko* 6, 19–24.

K 90. NAROZENINÁM ETNOLOGA JOSEFA JANČÁŘE

V běhu života si často ani neuvědomujeme, že se stáváme pamětníky. Začala jsem studovat na filozofické fakultě v Brně v roce 1952. Jožka Jančář nastoupil rok poté. V žádném ročníku nás nebylo mnoho, ale dobře jsme se znali, protože jsme všichni současně absolvovali přednášky u profesora Antonína Václavíka. Jeho zajímavý, ale svým způsobem svérázný výklad nám poskytoval mnoho podnětů k různým recesím. Je pravda, že Jožka patřil vždy k těm serióznějším studentům. Trvalou zárukou všech legráček bylo trio Jeřábek – Štika – Konieczny. Legendární byly též exkurze s profesorem Václavíkem. Jistě si Jožka vzpomene na jednu z nich v Bratislavě v roce 1954, která vyvrcholila vy-nucením vstupu na filmové představení po začátku promítání, protože „přijeli doktoři z Brna“. Padesátá léta nebyla šťastná, ale troufám si tvrdit, že náš seminář, jak se tehdy katedra národopisu jmenovala, byl jakýmsi ostrůvkem vzájemného porozumění.

Po studiích se naše cesty rozešly. Jožka se vrátil do Uherského Hradiště, občas jsme se i s jeho ženou navštěvovali. Sledovala jsem jeho organizátorskou i vědeckou činnost v dobách dobrých i zlých: za ni si zaslouží velký obdiv. Obzvlášť si cením toho, že se ujal zpracování a vydání díla *Lidová kultura na Moravě*. Neměl to lehké: musel vzájemně sladit všechny příspěvky, uhánět nás autory k dodržení termínů. Mám v paměti jednu téměř komickou scénku u nás doma, kdy Jožka stál za zády mému sedícímu manželovi, protože se chystal vzít mu násilím rukopis jeho tří kapitol. Nic jiného Jožkovi nezbývalo, protože autor perfekcionista s nimi stále nebyl spokojen.

A tak Ti Jožko, přeji, abyste i se svou milou Maruškou prožili další léta ve zdraví a s chutí do života.

Alena Jeřábková
(Brno)

Se jménem Josefa Jančáře jsem se setkal poprvé jako student v odborné literatuře. Osobně pak po mém nástupu do Slovákého muzea v Uherském Hradišti, kam jsem přišel v pololetí posledního ročníku. Všichni kolegové totiž o něm neustále hovořili a jakoukoliv akci v muzeu porovnávali s konáním tohoto pro ně legendárního ředitele. Ovšem ten byl už tehdy zaměstnán v přidružené výrobě JZD v Lipově. Do muzejní knihovny přicházel kvůli studiu literatury.

Pak se ale vše radikálně změnilo. Ředitelem muzea se stal bývalý major StB. Odborným pracovníkům mj. zakázal terénní výzkum. Skončilo to tím, že vynikající a uznávaný archeolog Robert Snášil šel raději poklízet trávy, podle mého názoru nejlepší muzejní výtvarník Josef Kiesewetter se stal soukromníkem, konzervátor Vítek Mynář odešel do Strážnice. Až po nátlaku Jihomoravského KNV se mohli etnografové v rámci krajského výzkumu věnovat dokumentaci pouze ve třech obcích – Vlčnově, Topolné a Ostrožské Lhotě. Já jsem netr-

pělivě čekal na odchod na vojnu. A tehdy mi Josef Tomeš po konzultaci s Vítězslavem Volavým nabídl, abych odešel do Strážnice. Tak se i stalo. Z vojny jsem dal výpověď a do muzea si pak přišel jen pro výstupní razítko.

Strážnice – to byl jiný svět. Byl jsem překvapen. Přestože Josef Jančář měl všechno zakázáno a vlastně nic nesměl, přicházel běžně do Strážnice na jednání redakční rady *Národopisných aktualit*, Poradního sboru pro výstavbu Muzea vesnice jihovýchodní Moravy, zúčastňoval se vědeckých konferencí, seminářů apod. Sice se jeho jméno většinou nemohlo objevovat v zápisech z jednání, ale jeho slovo mělo svou váhu a platilo. Když jsem se na to soukromě ptal Vítězslava Volavého, zeptal se mě, zda jsem něco o zákazech viděl na papíře, že on o ničem takovém oficiálně neví. Stejně tak i Josef Tomeš. Prostě tak to bylo.

A co více. Protože Josef Jančář pracoval v přidružené výrobě zemědělského družstva, družstvo nám pomáhalo s konzervací sbírek a stavebních objektů, dokonce nám zajišťovalo část dokumentace přímo v terénu. Tu zpracovával sám Josef Jančář. Také dal v JZD do-

hromady skupinu pamětníků a ti pak pracovali při výstavbě ve skanzenu, obnovili výrobu slaměných došků a pokrývali jimi střechy muzejních objektů. Neuvěřitelná iniciativa.

A pak došlo k další změně. Nečekaně zemřel Josef Tomeš. A nám kvůli zapojení do některých projektů chyběl někdo s titulem CSc. Volavý toho využil geniálně. Na krajských stranických orgánech vyjednal, že k nám z JZD nastoupil Josef Jančář. Ovšem pod podmínkou, že nebude nikoho řídit, bude pracovat samostatně a pod přímým vedením ředitele ústavu. Od té doby jsme byli v denním kontaktu. A velice brzy jsme mu začali říkat „prvotní hybatele“. Doslova totiž sršel nápady, takže vedení jej často muselo i mírnit. S vervou se zapojil opět do odborného dění u nás a nezištně radil mladším kolegům.

Ke zlomu došlo v listopadu 1989. Tehdejší ředitel nám zakazoval jakékoliv politické aktivity. Josef Jančář začal organizovat setkávání pracovníků, podpisové akce, účast na generální stávce. A přišel s nápadem, že když to zatím nejde přes ředitele politicky, musí to jít přes odbornost. Dal dohromady partu etnografů (on, Jiří Pajer, Vlasta Ondrušová, Jan Krist) a řediteli jsme předložili návrh nové koncepce zaměření a činnosti ústavu ve změněných společenských podmínkách. Ředitel to odmítl a my to tedy předložili KNV, našemu zřizovateli. Kraj s tím souhlasil a vypsál výběrové řízení na post ředitele. Tím se stal nakonec Josef Jančář. Byl jím až do konce roku 1996.

Následovalo období radikálních změn. Protože se rušilo krajské zřízení, podařilo se Josefu Jančářovi ústav převést pod Ministerstvo kultury, které zřídilo Ústav lidové kultury jako svou státní příspěvkovou organizaci. Josef Jančář podstatně omezil počet zaměstnanců, zejména technických pracovníků. Provedl také změny v organizační struktuře podniku a ve všech poradních orgánech ústavu. Část lidí odešla, přišli často noví lidé. Postupně docházelo ke změnám v koncepci veškeré činnosti, folklorního

festivalu, výstavbě Muzea vesnice jiho-východní Moravy i dokumentaci. Z *Národopisných aktualit* se stala *Národopisná revue*. Navíc je třeba zdůraznit, že z krajské organizace jsme se stali institucí s celostátním působením a významnými přesahy do zahraničí. Výrazně se zvýšila i naše činnost v rámci CIOFF a UNESCO. Prostě, to všechno se muselo nutně promítnout do směřování a práce ústavu. Z toho všeho však Josef Jančář vytěžil spoustu nových projektů, publikačních počínů a uvedl náš ústav do mezinárodního prostoru a souvislostí.

Jan Krist
(Milotice)

K jubileu Josefa Jančáře si dovolím uveřejnit osobní vzpomínku. Jeho jméno jsem znala z doslechu ještě před svým studiem etnologie – žili jsme ve stejném městě. Věděla jsem o jeho komplikovaném profesním osudu kvůli normalizačním čistkám i o snaze alespoň omezeně publikačně působit (mj. byl autorem

sborníku k 30. výročí folklorního souboru Hradišťan v roce 1980). A pak jsem se s ním seznámila – potřebovala jsem jednu nedostupnou odbornou publikaci ke zkoušce a moji maminku napadlo, že bych mohla o radu, kde knihu hledat, požádat doktora Jančáře – a on mi ji ze své knihovny půjčil. Od tohoto osobního seznámení se začal odvíjet náš lidský i profesní vztah, o jehož nasměrování se velkou měrou zasloužil. Přivedl mne do programové rady strážnického festivalu a k prvnímu samostatnému festivalovému pořadu, ke spolupráci na publikaci *Lidový tanec na jevišti* a zejména k aktivitám české organizace CIOFF, která byla založena v roce 1993 po rozdělení Československa. Právě působením v této organizaci a s tím související zahraniční činností se naše spolupráce velmi zintenzivnila. Josef Jančář si přál, aby v mezinárodním prostředí zabývajícím se lidovou kulturou a její prezentací na festivalových scénách vystoupila Česká republika sebevědomě, se všemi zkušenostmi, které v této oblasti za té-

měř sto let vývoje folklorismu nabyta. A stejně tak cíleně vybudoval ve strážnickém ústavu zázemí pro mezinárodní spolupráci, která se posléze zúročila zapojením do programů UNESCO a vznikem pracoviště pro agendu nemateriálního kulturního dědictví v České republice. Když odcházel v roce 1996 z pozice ředitele tehdejšího Ústavu lidové kultury do důchodu, bylo to s vědomím, že má před sebou ještě spoustu odborné práce, na kterou se chtěl soustředit a mít pro ni prostor. Jeho následné publikační aktivity to plně dokazují.

Osobnost doktora Jančáře pro mne byla podnětná v mnoha směrech, ale nejvíce si ho spojuji s lidskostí, přímocarostí a vizemi. Právě schopnost vidět dopředu, nebát se výzev, formulovat jasný názor a obhájit ho jsem vždy vnímala jako mimořádné charakteristiky jeho povahy. Vždy také věděl, že nápad je důležitý, ale ještě důležitější je realizovat jej. Rád diskutoval a neměl nikdy problém přijmout jiný pohled na danou věc, a to i od člověka na počátku profesní dráhy, kde jsem tehdy byla. Děkuji mu za všechno a přeji k jeho narozeninám hodně zdraví a pohody v kruhu rodinném.

Martina Pavlicová
(Ústav evropské etnologie FF MU)

Skúste si niekedy spomenúť, kedy ste po prvý raz stretli priateľa, s ktorým sa poznáte napríklad tridsať rokov, alebo aj viac. Mám veľa takých kamarátov, o ktorých môžem povedať, že ich poznám celý život, ale je málo takých, o ktorých viem, kedy som ich stretol po prvýkrát. Josef Jančář síce nepatril do tej kategórie mojich intímnych, ale hlavne generačne blízkych priateľov, s ktorými som roky pravidelne končil po strážnických programoch v zámockom parku spôsobom „ruka hore“. Bol pre mňa totiž aj autoritou a vzácnym spolubesedníkom vo veciach vážnejších, vo veciach, ktoré si vzhľadom na môj vek vyžadovali rešpekt, úctu a určité dekorum. Ale naše prvé stretnutie si pamätám celkom presne.

Bolo to 16. novembra 1990 a bolo to v Marly-le-Roi, v mestečku vzdialenom asi 40 minút cestou rýchlovlakom RER z Paríža. Francúzsky inštitút pre mládež tam v tom čase usporiadal európske kolokvium na tému vzdelávania mladých ľudí prostredníctvom umenia, ktoré bolo zrejme zamerané na stretnutie ľudí z bývalého „východného bloku“. Myslím si, že doktor Jančár bol za českú stranu (vtedy sa to tak ešte nebralo) sám, ale zo Slovenska tam so mnou bol ešte výtvarník a pedagóg Peter Horváth, ktorý bol mimochodom medzi umelcami a osobnosťami spoločenského života, ktoré sa 19. novembra 1989 zišli v bratislavskej Umeleckej besede pri zakladaní hnutia Verejnosť proti násiliu (kontext čitateľ pochopí neskôr).

Na priebeh kolokvia si nepamätám, len viem, že všetci z bývalého Československa sme tam boli za hviezdy, lebo zhodou okolností predposledný deň nášho stretnutia bolo prvé výročie Nežnej revolúcie a tak sa veľa hovorilo o Československu, o Havlovi, o slobode, o nás a našej práci, o demokracii... My sme hlavne museli zohnať z našich skromných cestovných diét aspoň symbolickú fľašu alkoholu na prípitok k tej „nežnej“.

Nastal deň odchodu domov. Bolo to 20. novembra 1990 a ja som mal kúpený lístok na vlak, ktorým cestoval aj Josef Jančár. Poučený vlastnou skúsenosťou zo zahraničných zájazdov s folklórnym súborom Gymnik som mal jednu tašku na cestu nabalenu bagetami, Camembertom a lacným, ale dobrým červeným vínom. Na reštauračný vagón som nemal. Spolu sme si našli spoločné kupé, v ktorom sme trávili cestu najbližších asi 19 hodín do Prahy. Doktor Jančár evidentne nebol pripravený na dlhú cestu, lebo moje zásoby považoval doslova za zjavenie. Píšťalka francúzskeho výpravcu nás teda vyslala na dlhú cestu domov. Ulamovali sme si z bagety, zo syra, upíjali z vína a náš rozhovor nadobudol podobu tokania železničných koľají a podvalov, ktoré v monotónnom rytme „tadam-tadam-tadam-tadam“ tvorili har-

monický podklad k našim rozhovorom. Ja som bol v tom čase „v kultúre“ už sedem rokov a o mene Jančár som nič nevedel a nepočul. Ale len čo sme opustili kataster Paríža, začali sme skladať krásnu skladačku našich súkromných dejín. Ak ste iná generácia, tak sa vaše zážitky s predstaviteľmi staršej alebo mladšej generácie môžu stretnúť len cez ľudí, ktorí vás spájajú. Doktor Jančár vôbec nezačal o svojom osude, ktorý ho postihol v roku 1969, kedy dostal zákaz pracovať v kultúre a skončil na JZD v Lipovci. Mal som vtedy 25 rokov. Ako som mu mohol byť za partnera v dlhých debatách na ceste z Paríža do Prahy? Začal som „machrovať“ a hovoriť o ľuďoch, ktorých poznám: Jan Krist, Pavel Popelka, Jiří Pavlica... Všetkých dôverne poznal a so všetkými spolupracoval.

Preletelo dlhých, ale rýchlych tridsať rokov. Nanašiel som dôvod, aby som sa v debatách s Josefom Jančárom vrátil k tejto banálnej historke spojenej s ním, bagetou, červeným vínom a slobodou. Stretávali sme sa pravidelne na strážnicom festivale a naše rozhovory už boli celkom o inom. Teraz ma mrzí, že musíme všetci čakať na to, kedy sa konečne zvitáme v Strážnici a ja sa pokúsim spolu s ním zaspomínať na tú cestu, víno, bagetu a slobodu.

Juraj Hamar
(FiF UK Bratislava)

Letošní významné jubileum PhDr. Josefa Jančára, CSc. (* 16. 6. 1931), pripomínáme osobne ladenými vzpomínkami jeho kolegu z rôznych generácií. Shrnutí odborného pôsobení jubilanta bolo v našom časopise publikované mj. v rozhovorech Lucie Uhlíkové (*Od tkalcovského stavu do čela NÚLK*. NR 2/2016, s. 147–151) a Jana Krista (*Rozhovor s jubilantom Josefem Jančárom*. NR 2/2001, s. 137–138) či ve zdravotí Karla Pavlištíka *K osmdesátinám Josefa Jančára* (NR 2/2001, s. 139).

Redakce

JIŘÍ LANGER 85 LET

Mé přání poznat lidovou hudbu Československa mne dovedlo k tomu, že jsem v roce 1962 zemi navštívil a zaklepal na dveře Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, který tehdy sídlil v pražské Lazarské ulici. Tam mne přijali mimořádně vstřícně a již v následujícím roce mne pozvali k účasti na výjezdech do terénu. Zdejší odborníci mi pomohli pronikat do tajů a odlišností lidové hudby v různých národopisných regionech a seznámili mne s dalšími kolegy. Jedním z nich byl Jaromír Gelnar (1931–1990), s nímž jsem podnikl mnohé cesty za sběry. V roce 1967 jsme společně vyjeli na Slovensko, do Oravského Podzámku a Dolného Kubína, kde jsem se setkal s Gelnarovým dobrým přítelem Jiřím Langrem (nar. 27. 4. 1936). Toto setkání znamenalo počátek velmi dlouhého a blízkého přátelství, v jehož průběhu naše uši i oči zůstávaly otevřené, aby vnímaly zájmy toho druhého. Patřili jsme do dvou rozdílných kulturních oblastí, které v oné době byly také součástí dvou odlišných politických systémů, což nám nabídl mnoho možností k tomu, abychom si vzájemně otevřeli nové světy. Kontakt mezi západním a východním světem byl v té době slabý, takže jsme měli mnoho témat ke společným debatám vedeným v dost nedokonalé angličtině, kterou Jura, jak jej přátele včetně mne oslovovali, vtipně nazýval „intuitivním jazykem“.

Poprvé jsem Jurovu silnou zaujatost jemu svěřenými pracovními úkoly zazžil v Oravském Podzámku při návštěvě Oravské galerie s půvabnou expozicí lidového sochařství. A tak to pokračovalo dále, když jsem byl svědkem skromného začátku plánované výstavy lidové plastiky v kostele na Slanickém ostrově obklopeném vodou Oravské přehrady.

Když se Jura stal zaměstnancem Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, kam jsem pravidelně zajížděl již dříve, ještě před jeho nástu-

pem, abych pořizoval nahrávky lidové hudby, utužilo se nejen naše přátelství, ale měli jsme také lepší možnost podporovat zájmy toho druhého a prostřednictvím dopisů a později e-mailů jsme navzájem pozorně sledovali své životy a zájmy. Postupně jsme rozvíjeli myšlenku uspořádat výstavu o lidové kultuře západních Karpat v muzeu v mém rodném městě Randers. Původně jsme usilovali o účast jednoho polského, jednoho slovenského a jednoho moravského muzea v přírodě, to jsme ale museli vzdát. Už ona prostá myšlenka, že Valašské muzeum v přírodě má vystavovat v dánském provinčním muzeu, byla na svou dobu neobvyklá, neboť kulturní spolupráce probíhala stále výhradně na státní úrovni. Avšak v listopadu roku 1974 přijel do Randers velký kamión, který vezl Jiřím vybrané předměty, a výborná spolupráce zaměstnanců rožnovského Valašského muzea v přírodě a Kulturněhistorického muzea v Randers vyústila v nád-

hernou výstavu. Byl to velký úspěch. Jiří Langer sepsal text do katalogu, v němž návštěvníkům výstavy přiblížil pro Dány tehdy téměř úplně neznámou kulturu západních Karpat tak, aby jí porozuměli. Já jsem připravil materiál pro školy, aby žáci, převážně v cílové skupině mezi deseti a šestnácti lety, oblast poznali a pochopili. V Randers a také v muzeu Møntergården v Odense, kam byla výstava převezena v létě, vystoupila cimbalová muzika Polajka. Výstavu pak také přivítalo Národní muzeum v Kodani. To byl pravděpodobně počátek Jurova zájmu o skandinávskou lidovou kulturu a já jsem mu velmi rád pomáhal s překlady a získáváním literatury.

Při každoročních pobytech v Rožnově jsem měl možnost sledovat plány Jiřího Langra, které se týkaly výstavby Valašské dědiny a Mlýnské doliny (dvou areálů Valašského muzea v přírodě), jejichž realizace se neobešla bez potíží. Byli jsme zajedno, že veřejnost by v mu-

zeu v přírodě měla získat představu o tom, jak byly ve vesnickém prostředí nebo v horské kultuře vzájemně propojeny krajina a stavby. Mimořádným zážitkem bylo naslouchat Jurovým zprávám o rodinách, u nichž sbíral vybavení domácnosti a jiné náčiní a nářadí, které interiéry budov probouzely k životu. Vyžadovalo to jeho hluboký vhled do života, který byl svého času se stavbami spojen. Uvědomuji si, jak rád s námi rozmlouval o tom, co jsme viděli při našich četných návštěvách v muzeích v přírodě, na jejichž výstavbě se podílel – zejména v Múzeu oravskej dediny, ale i v Rožnově. V roce 1972 se součástí našeho přátelství stala má žena Lise Andersen, která se jako etnoložka a muzejní pracovnice s radostí účastnila našich debat (oba navíc spojuje společný zájem o vodní a větrné mlýny).

Otevření hranic po roce 1989 nezměnilo naše přátelství, nýbrž jeho naplňování. Jiřímu Langrovi umožnilo v evropském měřítku spolupracovat na tématech, která byla jeho klíčovými zájmy. Sdíleli jsme zájem o tradiční stavitelství severských zemí a četné rozhovory u jídelního stolu v jeho bytě, se skleničkou červeného vína v ruce. Snad tyto debaty Jurovi zprostředkovaly něco z vědomostí, které se staly předpokladem k tomu, aby napsal a ilustroval svou úspěšnou knihu o evropských muzeích v přírodě. Vše bylo ještě svobodnější, když jsme přestali být svázáni našimi pracovními povinnostmi. Uskutečnili jsme několik společných cest po Dánsku a jednu přes jižní Švédsko na Gotland s Jurou za volantem. Tak jako v případě mnoha našich jiných společných cest, i tentokrát jsme měli neustále po ruce skicář, který jsme pilně využívali při návštěvě asi poloviny z více než devadesáti kostelů na tomto ostrově. A to vše během devíti dní!

Společně jsme také navštívili mnoho dřevěných kostelů na Moravě a Slovensku, a když Jura pracoval na svém téměř nadlidském projektu, dvousvazkovém díle o dřevěných kostelích a zvonících,

Jiří Langer a Heino Wessel Hansen (vpravo). Foto Lise Andersen 2004

snažil jsem se mu vypomoci informacemi ze skandinávského prostoru.

Jiří Langer toho chtěl hodně realizovat, neboť dostal příležitost předat své rozsáhlé vědomosti prostřednictvím obsáhlých knih. Naše e-maily z doby po přelomu tisíciletí svědčí o dlouhé pracovní době pod silným časovým tlakem. Přesto byl vždy připraven pomoci (např. když jsme zorganizovali několik skupinových zájezdů ke starým mlýnům v České republice) a dveře jeho domova zůstávají stále otevřeny, kdykoliv v Rožnově pobýváme. Vedle výletů ve volném čase je naším společným zájmem znovu se vracet na místa, která jsme navštívili dříve. Zejména vzpomínám na naši nezapomenutelnou cestu do Bardejova, kde jsme kromě města navštívili muzea v přírodě a dřevěné kostely. Když pak Jura organizoval zájezd pro české architekty po rozsáhlých oblastech Dánska, měl jsem jako partner dobrou příležitost jej podpořit.

Nemyslím si, že je možné poukázat na něco konkrétního ve vědeckém díle Jiřího Langra, jehož pozadím byly naše četné kratší i delší cesty po Moravě a Slovensku. Bezpochyby jsem tím, kdo z toho profitoval nejvíce. Bylo mi rychle jasné, že pro mé studium lidové hudby byly široké vědomosti o lidové kultuře nezbytně nutné. V této souvislosti jsem Jurovi hluboce vděčný. Přišel jsem ze země se zcela jiným vztahem k dřevěné architektuře, než na jaký byl zvyklý, ale snad naše společná činnost v posledních letech byla pro jeho velké knižní projekty také inspirující. Velmi mne zahřálo u srdce, že byl Jiří Langer v posledních letech několikrát oceněn za své velké úsilí o zachování mnoha historických staveb, za zdokonalení muzeí v přírodě na Slovensku a na Moravě a také za vydané knihy. Rád bych skončil s co nejsrdečnějším blahopřáním k jeho 85. narozeninám s nadějí, že prožije ještě mnoho dobrých let v Rožnově a horských krajinách, které tak miluje.

Heino Wessel Hansen
(Hadsund, Dánsko)

MARIE MAJTÁNOVÁ-KORANDOVÁ OSLAVILA PĚTAOSMDESÁTINY

Jméno Marie Korandové není čtenářům NR neznámé. Od roku 2010 jsem zde pozorně sledovala její literární dílo a informovala o jejích nových publikacích. Již méně jsem se zmiňovala o jejím životě. Narodila se 4. února 1936 v Plzni, v letech 1955–1959 studovala na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy obor český a ruský jazyk. Po absolutoriu pracovala v letech 1960–1963 jako odborná asistentka v Ústavu pro jazyk český ČSAV v Praze. Zde také obhájila doktorát (1970) a o rok později vědeckou aspiranturu. Velký zlom v jejím životě nastal seznámením s budoucím manželem Milanem Majtánem, kterého následovala do Bratislavy. Zde v letech 1967–1992 nalezla své profesní uplatnění nejprve v Ústavu slovenského jazyka SAV, později v Jazykovědném ústavu Ľudovíta Štúra SAV, kde v průběhu let postupovala po profesním žebříčku počínaje od stipendistky přes vědeckou aspirantku, asistentku a pracovníci až k postu samostatné vědecké

pracovnice. Zde se také jako členka autorského týmu zapojila do přípravy čtyřdílného *Historického slovníku slovenského jazyka*, za který M. Majtán obdržel v roce 1996 cenu Literárního fondu.

Jako lingvistka se PhDr. Marie Majtánová, CSc., zabývala především výzkumem v oblasti dialektologie a onomastiky. Jako odborník ovládající oba státní jazyky, češtinu a slovenštinu, jí byla blízká jejich komparace (České a slovenské lidové názvy křemenáče osikového. *Slavica Slovaca* 12, 1977, s. 56–63), vyhledávala však i tematiku vzájemných styků českých a slovenských jazykovědců a kulturních pracovníků (Historická úloha češtiny na Slovensku. *Estetika* 36, 1999, s. 218–222; Pražská škola v kritice současnej jazykovedy. *Zápisník slovenského jazykovedca* 1, 1982, č. 3, s. 11–12; Slavistické začátky Martina Hattaly. In: H. Gladkova – V. Kříž (eds.): *Slavica Pragensia ad tempora nostra. Sborník statí z mezinárodní vědecké konference ke 150. výročí založení stolice slovenské filologie na Karlově univerzitě Praha 8.–10. června 1998*. Praha: Univerzita Karlova, 1998, s. 20–22). Spolu se svým manželem vydala v roce 1979 v Tatranu historickou publikaci *Krupinské přísne právo*, v níž oba zpracovali části materiálů „čarodějnických“ soudních procesů v Krupině v letech 1620–1744. Slovensko vzbudilo v Korandové také zájem o lidovou kulturu (Přezdívký horalů pod Poľanou. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV* 17, 1976, s. 401–402). Soupis jejích odborných prací pak vyšel souhrnně v časopise *Slavica Slovaca* (21, 1986, s. 73–79) a v publikaci Ladislava Dvonče *Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slavikistov a slavistov (1925–1975)* (Martin: Matica slovenská, 1987, s. 574–580). Nezanedbatelné jsou i překlady letošní jubilantky z polštiny a lužické srbsštiny.

I v době náročné práce na akademickém pracovišti (doplňovala ji i výukou češtiny na univerzitách v Bratislavě a Nitrě) a trpělivé péče o rodinu si M. Majtánová našla čas pro návraty do západ-

ních Čech, zejména pak na Chodsko, odkud pocházeli její předkové z matčiny strany. Nešlo však o návrat vědecký, ale literární. Dlouho v ní rezonovaly příhody ze šumavské Folmavy vyprávěné jejím dědečkem, tamějším dřevorubcem. Tak vznikl *Dřevěný chlebiček* (Praha: Albatros 1984), který náleží k autorčiným prvním prózám psaným v češtině (v Albatrosu vydala téhož roku ještě knihu pohádek *O modrém ptáčku* a o čtyři roky později pohádky z Podbrdsk *O ztracené princezně*). Svůj vstup do české literatury podtrhla spisovatelka i návratem ke svému rodnému příjmení.

Nový zásadní zlom nastal pro letošní oslavenkyni odchodem do důchodu (1992). Přinesl jí více volného času i možnost pravidelných návratů do Čech. Brzy následovala *Zahrada pod kulatou věží* (Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1999), u téhož vydavatele pak *Stráž: nejmenší privilegovaná obec domažlických Chodů* (2001). V těchto krátkých prózách je patrná dokonalá znalost terénu, počínaje přírodními podmínkami přes historii, každodennost, lidovou kulturu, nářečí až k mentalitě tamějších obyvatel. Nelze pro srovnání nevzpomenout Rankových *Aus dem Böhmerwalde* (1843), *Obrazů z okolí domažlického* Boženy Němcové anebo etnografických studií Jindřicha Šimona Baara a Jana Františka Hrušky. V další próze *Pročpohádky* (2003), která mohla vzniknout jen péčí autorčiny obětavé vydavatelky Vlasty Noskové, Korandová doslova překvapila neotřelým nápadem věnovat čtenářům knihu plnou drobných dialogů vedených mezi dětmi a dospělými. Obsahem jsou krátké odpovědi na dětské zvědavé otázky uvozené slůvkem Proč?, výsledkem nádherná publikace, kterou svými „modrotiskovými“ ilustracemi doprovodil plzeňský malíř Josef Ladislav Jícha.

Žánru pohádek a pověstí se M. Korandová věnovala již na Slovensku. Zájem projevený českými čtenáři ji však motivoval k sepsání hned tří knih zpracovávajících pověsti. Takto vznikly *Chodské pověsti a legendy* (2004), *Chodové*

v pověstech (2006) a *Pověsti a legendy západních Čech* (2011), všechny vydané v plzeňském nakladatelství NAVA. Spisovatelka zde našla výtečnou spolupracovnici v osobě ilustrátorky Marie Lacigové (1928–2020).

Korandová jako plzeňská rodačka dobře věděla, že v tomto městě žila řada významných osobností, dnes opomíjených. Jími autorka vstupuje do oblasti biografických próz. Nejprve *Plzeňským předjařím* (Plzeň: Perseus 2001) pojednávajícím o buditelské práci tepelských premonstrátů a profesorů plzeňského gymnázia Josefu Vojtěchu Sedláčkovi a Josefu Františku Smetanovi, dále prózami o osobnostech sice známých, ale z ideologických důvodů předchozím režimem opomíjených – *Volbou profesora Klostermanna* (Plzeň: Starý most, 2007), v témže vydavatelství pak *Ságou rodiny Škodů* (2016). Zájem o opomíjené osobnosti jednoznačně vrcholí v trojici románů *Všerubský doktor se vrací* (Plzeň: Pressfil, 2009), *Evropan z Domažlic*. *MUDr. Antonín Steidl (1832–1913)* (Domažlice: Muzeum Chodska, 2010) a *Pirulety na ostrí nože* (Nýrsko: Muzeum Královského hvozdu, 2016). První zpracovává osudy židovského lékaře, propagátora očkování Georga Leopolda Weisla, druhá dobrodružný příběh revolucionáře, lékaře a pozdějšího domažlického starosty. Třetí román, v němž si autorka vyzkoušela metodu ostré konfrontace faktů, je etnologům nejbližší – líčí pohnutý osud nýrského národopisce německého původu Josefa Blaua. Ještě dvakrát M. Korandová kratšími prózami zavítala do rodné Plzně. Zatímco *Petřín mého mládí aneb U Světovaru č. 3* (Plzeň: Pressfil, 2010) se blíží etnografickému dokumentu, *Západočeská dramata J. K. Tyla* (Plzeň: ArtKrist, 2018) jsou neotřelým pohledem do intimního života českého klasika, který v Plzni nalezl svůj poslední odpočinek.

Ani v beletrii Marie Korandová nezapře svoji erudici. Projevuje se nejen v textových a obrazových přílohách románových děl (slovníček dialektických výrazů, medailony jednajících historických po-

stav, dobové i současné fotografie, ukázky archivní dokumentace), ale i v celkové obeznámenosti s dobovými prameny. Zejména epizody jejích tří románů nás zavádějí do prostředí vysoké politické hry a bouřlivých intelektuálních debat, v nichž vstupují reálné postavy hájící anebo modifikující svá stanoviska. Totéž platí o dekoracích, v nichž se scény odehrávají. (Ne nadarmo užívám divadelní terminologie, spisovatelka má citění dramatika a je škoda, že podobně jako ve své slovenské tvorbě, v níž se věnovala hrám pro děti, se o něco podobného nepokusila také v češtině.) S dokonalou bravurou Korandová využívá znalost sebemenšího detailu. Nehovoří však jazykem vědy, ale jako umělec, chytře a úsporně tedy vybírá detaily pro daný moment nejpodstatnější. Při jednom z našich posledních setkání přišla řeč i na tuto obojetnost. Marie Korandová se zjevně k vědeckému bádání vracet nechce, próza jí přináší jistě uvolnění, radost z veletoku slov, potěšení z rodného jazyka. Touhou této ženy, mistrovsky ovládající jazyk, je psát, vyprávět, předávat. Popřejme jí pevné zdraví a možnost realizovat to, co by nám chtěla ze svého tvůrčího potenciálu věnovat.

Marta Ulrychová
(Plzeň)

LYDIA PETRÁŇOVÁ JUBILUJÍCÍ

Když před deseti lety Luboš Kafka na stránkách Národopisné revue (2011/2) připomínal 70. narozeniny Lydie Petráňové, mluvil o nich jako o „stěží uvěřitelném jubileu“. Deset let uběhlo jako voda a 24. března 2021 dosáhla tato významná česká etnoložka v plném pracovním nasazení věku ještě úctyhodnějšího. Jak sama říká, „*Pán Bůh jí při životě zachová ráčí!*“, a to přes četné nepřízné osudy, kterým byla v poslední době vystavena: od smrti milovaného manžela Josefa (1930–2017) po ubíjející „domácí vězení“ v době stále se prodlužující koronavirové pandemie.

Lydia Petráňová (roz. Soukupová) se narodila 24. března 1941 v Kolíně, střední školu absolvovala v Kutné Hoře, aby při zaměstnání (učitelka ZŠ, archivářka v Archivu Československé televize) dálkově (1961–1967) vystudovala obor čeština – dějepis na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Tamtéž v roce 1969 získala titul PhDr., od roku 1991 je kandidátkou historických věd, v roce 1998 se habilitovala na Pedagogické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v oboru české dějiny. Svoje „stýkání a potýkání“ s národopisem Lydia Petráňová zintenzivnila v 80. letech, kdy se jako neobyčejně pilná a skromná badatelka začala podílet ve formě krátkodobých úvazků na výzkumech Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (dnes Etnologický ústav AV ČR). Do ústavu natrvalo nastoupila v roce 1985 a působila zde jako odborná a posléze vědecká pracovnice, v letech 1992–2010 též jako vedoucí Oddělení historické etnologie (dnes Oddělení pro výzkum kulturního dědictví). Již na sklonku 90. let 20. století, a nepochybně na úkor vlastní vědecké kariéry, nabídl Lydia Petráňová své schopnosti vedení Akademie věd. Spolu s dalšími významnými osobnostmi české vědy (např. prof. Rudolf Zahradník) se jí v pozici členky Akademického sněmu AV ČR (1993–2006), Akademické rady AV ČR (1997–2005) i jako místopředsedkyně AV ČR pro oblast humanitních a společenských věd (2001–2005) vždy dařilo hájit svébytnost a důležitost „duchamorných“ oborů i potřebnost Akademie věd jako takové. Je jen málo známo, že měla přímý podíl na přípravě velké reformy vědy a výzkumu v ČR směrem ke vzniku veřejných výzkumných institucí.

Vědecké dílo Lydie Petráňové je stejně pestré jako její kariéra organizační či pedagogická. Osciluje mezi teoreticky promyšleným zájmem o obecné dějiny kultury a každodennosti od pozdního středověku až po současnost a detailním, zpravidla také regionálně vázaným mikrostudiem hmotné (např. strava) i duchovní lidové kultury (zbožnost, zvyko-

sloví). Rozsáhlou bibliografií Lydie Petráňové, kam patří nejvýznamnější díla českých historických věd vůbec (*Dějiny hmotné kultury I, II.* Praha 1985, 1995–1998) či podíl na zásadních oborových encyklopedických pracích (*Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska.* Praha 2007), ale i celá řada učebnic, popularizačních textů nebo recenzí velmi trefně popsal a zhodnotil Luboš Kafka ve výše zmíněném příspěvku. Doposud nejucelenější, i když zdaleka ne kompletní bibliografii Lydie Petráňové pak obsahují jubilejní příspěvek z roku 2001 (*Český lid 2001/2*) a její personální heslo v biografickém svazku již zmíněné národopisné encyklopedie a v *Lexikonu českých historiků* 2010 (Ostrava 2013). Zaměřím se tedy zde jen na stručnou rekapitulaci její činnosti v nedávné době.

Ta byla, ostatně stejně jako celá její kariéra, ovlivněna blízkou spoluprací s manželem, historikem Josefem Petráňem. A jejich společné dílo svým způsobem vyvrcholilo právě celou sérií obsáhlých monografií věnovaných dějinám Univerzity Karlovy a dalších pražských vysokých škol, které vyšly mezi léty 2015 a 2018: *Filozofové dělají revoluci: Filozofická fakulta Univerzity Karlo-*

vy během komunistického experimentu (1948–1968–1989) (Praha 2015), *Čestní doktoři Univerzity Karlovy: 1848–2015* (Praha 2017); *Praha univerzitní / Prague – University Town* (Praha 2018). Zvláštní zájem o dějiny etnografie a folkloristiky Lydia Petráňová ve stejném období promítla do formování konceptuálních východisek rozsáhlého výzkumného projektu Mezi státním plánem a badatelskou svobodou, který byl věnován dějinám poválečného národopisu a v jehož rámci se např. věnovala kontroverzní osobnosti Otakara Nahodila (*Národopisný věstník* 2017/1). Tzv. klasická národopisná témata (strava, zbožnost, výroční svátky a obyčeje) jubilanťka zpracovala v několika kapitolách syntetické monografie *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Lidová kultura* (Praha – Litomyšl 2014) a spoluautorsky je zúčastnila i v monografii *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic* (Praha 2011, opět s J. Petráňem). Vedle všech těchto monografií publikovala i řadu dalších časopiseckých studií, slovníkových hesel i popularizačních textů zaměřených na dějiny oboru, každodenní život v raném novověku či zvykosloví. Četná vystoupení na konferencích a nepřehlédnutelná přítomnost v médiích jsou pak už jen třešničkou na dortu stále horečné pracovní aktivity jubilanťky.

V uplynulém desetiletí, jak jsme viděli, byly badatelské a publikační aktivity Lydie Petráňové téměř stejně bohaté a mnohovrstevnaté jako v letech předchozích. Její úctyhodný věk a především mimořádná zodpovědnost a ohleduplnost se tedy odrazily jen v postupné rezignaci na nejrůznější organizační a další funkce. V Etnologickém ústavu sama požádala, „aby uvolnila místo mladším“, o radikální zkrácení úvazku a převedení mezi emeritní zaměstnanec, což je v českém kontextu, pro který je nezdídkou typické takřka doživotní lpění na pozicích, krok velmi neobvyklý. Stejně tak odmítla znovu kandidovat do Vědecké rady AV ČR, kde působila od roku 2005, a spolu s vypršením mandátu

členky Vědecké rady AV ČR tak na jaře roku 2021 skončilo i její působení v důležitosti, zodpovědné a zejména ve vztahu k „vědeckým válkám“ na poli přírodních věd i nesmírně vyčerpávající funkci předsedkyně Komise pro etiku vědecké práce AV ČR.

Uvolněnou energii Lydia Petráňová ovšem nekládá jen do radosti spojených se stále se zvětšujícím počtem pracovníčů. Jubilantka i v krajně nepříznivé době koronavirové pandemie udržuje čilý kontakt se svými kolegyněmi a kolegy v ústavu, kterým je nejen v Oddělení pro výzkum kulturního dědictví vždy ochotna pomoci, nabídnout cenné rady a zkušenosti i kriticky korigovat jejich badatelské i životní přešlapy. Právě otevřené človenství a skromnost letošní oslavenkyně, která zcela v duchu svého „selského“ původu a upřímné evangelické víry nikdy nezapomínala na svou roli matky a manželky ani na „obecné dobro“, je podle mého názoru hodnotou, která by vedle její vědecké excelence pro nás mohla a měla být inspirací. I z tohoto důvodu jsem se chopil sepsání tohoto krátkého jubilejního příspěvku, ačkoliv vím, že samotná Lydia Petráňová mě za něj vůbec nepochválí. Právě naopak.

Jiří Woitsch
(Etnologický ústav AV ČR)

MOJMÍR BENŽA OSEMDESIATROČNÝ

Každé období vývinu spoločnosti prináša svoje výzvy a limity. Platí to i pre vedné disciplíny, vedecké inštitúcie, ale aj osobnosti, ktoré ich profilujú. Tá neopakovateľná konfigurácia individuálnych predpokladov vedcov, stavu ich vedných disciplín, ale i spoločenských podmienok, v ktorých tvorili, určujú ich osobný prínos pri profilácii vývinu vedeckého poznania. Inštitucionálny i personálny obraz vedy je totiž nielen jej výsledkom, ale často aj určovateľom ďalšieho vývoja. Je preto potrebné pripomínať prínos jednot-

livých osobností, vedeckých kolektívov, ale i celých inštitúcií do histórie vedy. Ten prínos je nielen neodmysliteľným predpokladom formovania samotného vedného odboru, ale dáva mu i potrebnú historickú kontinuitu. Významné životné jubileum nášho kolegu PhDr. Mojmir Benžu, PhD. (* 25. 4. 1941 Senica), je preto iste dobrý dôvod pripomenúť si v tomto zmysle i vedecký zástoj jubilanta v dejinách jeho vedných odborov – etnológie a muzeológie.

Ak by som mal v krátkosti charakterizovať vedecké aktivity Mojmir Benžu, bola by to ich odborná všestrannosť. Už v druhej polovici 60. rokov 20. storočia, keď sme spolu ako mladí pracovníci Slovenského národného múzea v Martine plnili jeho akvizitný program, som u neho videl túto pre múzejníka potrebnú vlastnosť. Mojmir si uvedomoval, že v historických vedách existuje sofistikovaná metodologická disciplína – heuristika, ktorá vedcovi umožňuje dokázať len to, čo z prameňov dokázať možno. Práve toto poznanie ho pravdepodobne doviedlo i ku kartografickej metóde, pri ktorej zvládol nielen jej metodológiu, ale i praktickú aplikáciu pri riešení takých projektov, akými boli *Etnografický atlas Slovenska* (1990), *Atlas tradičnej kultúry*

slovenských menšín v strednej a južnej Európe (2006), ale i jeho dizertačná práca *Tradičný odev Slovenska vo svetle etnokartografického bádania* (1998).

Vedecké pôsobenie nášho jubilanta sa začalo v Slovenskom národnom múzeu v Martine, kde nastúpil do zamestnania v roku 1964 ešte ako poslucháč Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe. Tam obhájil diplomovú prácu *Príspevok ku štúdiu indiánov Bororo* (1966) a stal sa tak prvým slovenským mimo-európskym etnológom. Túto kvalifikáciu využil pri usporiadaní zbierky cudzokrajnej etnografie martinského múzea, ale potom sa už musel podriaďovať jeho vedeckovýskumným plánom – preorientovať sa na problematiku tradičnej ľudovej kultúry; konkrétne ľudového odevu a staviteľstva. Obe témy vyústili v jeho práci i vo významné vedecké výstupy: ľudový odev v novej expozícii, ktorej časť Človek a odev M. Benža autorsky pripravil, ale i v ďalších výstavách, v knižných publikáciách, desiatkach odborných článkov, vedeckých štúdiách, ale hlavne vo vedeckej syntéze *Tradičný odev Slovenska / Traditional Clothing of Slovakia* (2015).

Od roku 1970 sa zúčastňoval na výskume tradičného staviteľstva na Slovensku pre potreby pripravovaného martinského Múzea slovenskej dediny. V rokoch 1974 – 1980 tento výskum priamo organizoval a riadil. Výskum sa uskutočnil podľa jednotného dotazníka v 430 obciach rovnomerne rozložených po celom území Slovenska. Úloha bola v rokoch 1971 – 1980 zaradená do úloh Štátneho plánu základného výskumu. Jej odborným výsledkom bol súbor libriet a scenárov jednotlivých regionálnych častí Múzea slovenskej dediny.

Ešte ako pracovník múzea sa M. Benža aktívne angažoval v spolupráci s Národopisným ústavom SAV, kde sa v tom čase začali práce na príprave *Etnografického atlasu Slovenska*. Bola to práve táto úloha, ale i odborné a organizačné predpoklady M. Benžu, ktoré mu zabezpečili najprv študijný pobyt, neskôr trvalé pracovné miesto v ústave.

Súbežne so záverečnými prácami na *Etnografickom atlase Slovenska* rozhodlo vtedajšie vedenie ústavu začať s prípravami ďalšej veľkej kolektívnej práce – *Encyklopédie ľudovej kultúry Slovenska*. M. Benža sa spolu s ostatným redaktormi EAS stal členom jej autorského i redakčného kolektívu. Zverená mu bola príprava hesiel z teórie a histórie vedy i etnickej problematiky.

Od roku 1987 sa náš jubilant začal zaujímať o problematiku etnických procesov. Bolo to podmienené jednak prácou na encyklopédii, ale i spoluprácou s Ústavom pro etnografiu a folkloristiku ČSAV v Prahe, kde pripravovali *Slovník etnických procesů*. Tam sa zaujímal hlavne o otázky teórie etnicity a definovanie jej základných pojmov.

Záujem M. Benžu o etnickú problematiku sa začiatkom 90. rokov rozčlenil na dva smery – etnické menšiny na Slovensku a slovenské menšiny v zahraničí. V prípade etnických menšín na Slovensku sledoval ich politicko-právne postavenie a aktuálne otázky menšinovej politiky v novovzniknutej Slovenskej republike. Hlavným prínosom pre riešenie vedeckovýskumných úloh vlastného pracoviska však bola problematika slovenských menšín v zahraničí. Z výskumov a spolupráce kolektívu, ktorý M. Benža v tejto úlohe viedol, vzniklo osem knižných publikácií – šesť atlasov a dve monografie, na základe ktorých bolo možné autorsky pripraviť *Atlas tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe*. Bol to významný príspevok k poznaniu tradičnej kultúry slovenských menšín, ktorý v dovtedajšej slovenskej etnologickej spisbe chýbal.

Svoje bohaté vedecké i praktické vedomosti z etnológie odovzdával M. Benža aj študentom týchto odborov ako hosťujúci pedagóg na Katedre etnológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave i na Katedre etnológie a Katedre politológie Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

M. Benža, okrem tu spomenutých jeho odborných a vedeckých predpokla-

dov, bol i schopným a ochotným vedeco-organizačným pracovníkom – členom mnohých komisií, vedeckých a redakčných rád. Všetky tieto aktivity nášho kolegu a priateľa boli v súdobých odborných, dokonca i politických kruhoch, náležito ocenené (Národná cena Slovenskej republiky za vedu za Etnografický atlas Slovenska, ktorú udelila Slovenská národná rada, 1991 – člen autorského a redakčného kolektívu; Cena SAV za Encyklopédiu ľudovej kultúry Slovenska, 1995 – člen autorského a redakčného kolektívu; Cena SAV za vedeckú monografiu Európske kontexty ľudovej kultúry, 2001 – člen autorského kolektívu; Cena Andreja Kmeťa, za celoživotnú vedeckovýskumnú prácu v oblasti tradičnej a ľudovej kultúry Slovenska a Slovákov v zahraničí, ktorú udelilo Ministerstvo kultúry SR, 2011; Čestná plaketa Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách, ktorú udelila Slovenská akadémia vied, 2012; Cena SAV za popularizáciu vedy za elektronickú encyklopédiu ľudovej kultúry, 2013 – člen autorského i redakčného kolektívu; Zlatá medaila Slovenskej akadémie vied za celoživotný prínos k rozvoju vedy na Slovensku, 2016). Podiel jubilanta na príprave najvýznamnejších projektov etnológie a muzeológie v druhej polovici 20. storočia ho po zásluhách radí medzi významné osobnosti našej vednej disciplíny.

Pri tejto rekapitulácii vedeckých aktivít Mojмира Benžu som si uvedomil, že veľa z nich bolo našimi spoločnými. Boli to roky nielen zmysluplnej spolupráce, ale i pekného priateľstva. Mojmír, bolo mi cťou!

Peter Slavkovský
(Bratislava)

Výberová bibliografia M. Benžu:

- Ľudové kožuchy*. Osveta. Martin: Osveta, 1970 (s M. Kaňovou).
Odev nášho ľudu. Martin: Osveta, 1983 (s M. Benkom).

- Pamiatky pre budúcnosť. Ľudové staviteľstvo na Slovensku a jeho ochrana*. Bratislava: ERPO, 1983 (s P. Slavkovským).
Etnografický atlas Slovenska. Ed. S. Kovačevičová. Bratislava: Národopisný ústav SAV, Slovenská kartografia, 1990.
Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. Ed. P. Slavkovský. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1995.
Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku. Ed. A. Divičanová. Békešská Čaba: Slovenský výskumný ústav, 1996.
Status of Persons Belonging to Ethnic Minorities in the States of Europe. Bratislava: Stála konferencia slovenskej inteligencie Slovakia plus, 1998.
Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku. Ed. M. Benža. Nadlac: Kultúrna a vedecká spoločnosť I. Krasku, 1998.
Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry. Ed. R. Stoličná. Bratislava: Veda, 2000.
Kartografická metóda a slovenská etnológia. Bratislava: vl. nákladom, 2001.
Ľudová kultúra Slovákov v Chorvátsku. Ed. M. Benža. Našice: Zväz Slovákov v Chorvátsku, 2002.
Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Juhoslávii. Ed. M. Benža. Báčsky Petrovec: Matica slovenská v Juhoslávii, 2002.
Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Chorvátsku. Ed. M. Benža. Našice: Zväz Slovákov v Chorvátsku, 2005.
Etnológia: Odborový rubrikátor. Bratislava: vl. nákladom, 2005.
Ľudová kultúra Slovákov na Ukrajine. Ed. M. Benža. Užhorod: Mystecka linia, 2005.
Malý etnopolitický slovník. Bratislava: Zing Print, 2005.
Martin Benka: Odev môjho ľudu. Trenčín: Vydavateľstvo Q-EX, a. s., 2006 (s K. Bajcurovou).
Atlas tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe. Nadlac: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2006 (s P. Slavkovským a R. Stoličnou).
Slovakia: European Contexts of the Folk Culture. Ed. R. Stoličná. Bratislava: Veda, 2007.
Prameň k poznaniu tradičného odevu Slovenska konca 19. storočia. Bratislava: vl. nákladom, 2009.
Historický atlas Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku. Eds. D. Kusendová a M. Benža. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2011.
Tradičný odev Slovenska. Ústredie ľudovej umeleckej výroby [online]. Dostupné na: <<http://www.uluv.sk/sk/encyklopedie/tradicny-odev-slovenska>> (elektronická encyklopédia, 3000 hesiel).

Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Poľsku.
Ed. M. Benža. Krakov: Spolok Slovákov
v Poľsku, 2015.

Národnostný atlas Slovenska. Bratislava: Vy-
davateľstvo DAJAMA, 2015 (s. D. Kusen-
dovou, J. Majom a P. Tišliarom).

*Tradičný odev Slovenska / Traditional Clo-
thing of Slovakia.* Bratislava: Ústredie ľu-
dovej umeleckej výroby, 2015.

Tradičný odev Záhoria. Skalica: Záhorské
múzeum, 2017.

Tradičný odev Turca. Vrútky: FOMI, 2019.

Záhorie a staré lexikóny. Bratislava: vl. nákla-
dom, 2020.

JUBILUJÚCA GABRIELA KILIÁNOVÁ

Vždy milá, v pohode, ochotná po-
môcť dobrou radou či s riešením naoko
neriešiteľného problému. Kolegom, pria-
teľom, ale i mladým adeptom vedeckého
výskumu... Spolužiačka, priateľka, kole-
gyňa, výborný partner do odbornej dis-
kusie i súkromného rozhovoru. Gabika.

Svoje okruhle narodeniny oslávila
etnologička, folkloristka a sociálna an-
tropologička PhDr. Gabriela Kiliánová,
CSc., 16. apríla. Jubilantka je význam-
nou predstaviteľkou generácie sloven-
ských bádateľov narodených na počiat-
ku 50. rokov minulého storočia, okrem
iného sa nemalou mierou zaslúžila o roz-
širovanie medzinárodnej prezentácie vý-
sledkov slovenskej vedy najmä v stredo-
európskom a európskom kontexte.

Jubilantka ukončila štúdium národopisu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v roku 1974. Do roku 1982 tu pôsobila ako asistentka a v roku 1983 nastúpila do Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied (dnes Ústav etnológie a sociálnej antropológie), kde sa postupne stala kmeňovou vedeckou pracovníčkou a v rokoch 2000 – 2012 riaditeľkou. Od roku 2001 do jesene 2018 vykonávala tiež funkciu hlavnej redaktorky časopisu *Slovenský národopis*.

Záber odborných záujmov G. Kiliánovej je pomerne široký. V prvom období svojej vedeckej práce sa zameriavala na

štúdium sociálneho a kultúrneho kontextu orálnych tradícií a postupne na problema-
tiku kolektívnej identifikácie a reprezentá-
cie, pamäti a spomínania. K ďalším tema-
tickým okruhom jej záujmu patrili výskum
modernizačných, globalizačných a trans-
formačných procesov. Osobitnú pozor-
nosť sústredila tiež na rituály spojené so
smrťou človeka, ktorým venovala celý
cyklus prác uverejnených doma i v zahra-
ničí. Vychádzala z nich prevažne z vlast-
ných terénnych výskumov realizovaných
na území Slovenska, a to tak v sloven-
skom, ako aj v slovensko-nemeckom
jazykovom prostredí. V novšom období
sa jubilantka koncentruje na dejiny vedy
v slovenskom i medzinárodnom kontexte.

Od roku 1996 pôsobila G. Kiliánová
ako prednášajúca na Academia Istropolita-
nitana, Academia Istropolitana Nova a na
Katedre etnológie FiF UK. V zahraničí
prednášala na univerzitách v Rakúsku
(Viedeň) a Nemecku (Rezno). Popri bo-
hatej publikačnej činnosti jubilantky (hlav-
ne zásadné príspevky k teórii a terminológii
etnológie a folkloristiky, ako aj publiká-
cie vychádzajúce z vlastných terénnych
výskumov) treba vyzdvihnúť tiež jej ve-
decko-organizačné aktivity. Bola členkou,
spolupautorkou a vo viacerých prípadoch

vedúcou riešiteľkou domácich i medziná-
rodných vedeckých projektov (Centrum
excelentnosti SAV: spoluautorka projektu
a členka výskumného tímu, 2006 – 2009;
projektov APVV, grantovej agentúry VE-
GA; štyroch medzinárodných projektov
(dvakrát Benátky: 2003 – 2005, 2005 –
2009; Drážďany: 2005 – 2007; Lipsko:
2007 – 2010).

Za svoje vedecké dielo bola Gabrie-
la Kiliánová ocenená Medzinárodnou
cenou Herder Preis 2006 v odbore etno-
lógia A. Toepfer Stiftung F.V.S. Hamburg
– Universität Wien.

Všetko dobré, Gabika, ešte veľa tvo-
rívých síl v práci, ktorá Ťa tak baví, a ra-
dosti z vnúťat (aj pri učení nemčiny)!

Eva Krekovičová
(Bratislava)

Výberová bibliografia G. Kiliánovej (2011 – 2018)

New methodology? Ethnology in Slovakia
during the Socialist Period. In: Brunnbauer,
Ulf – Kraft, Claudia – Schulze Wessel,
Martin (eds.): *Sociology and Ethnography
in East-Central and South-East Europe:
Scientific Self-Description in State Soci-
alist Countries.* (= Bad Wiesseer Tagun-
gen des Collegium Carolinum, Band 31).
München – Oldenbourg Verlag, 2011,
s. 185 – 195 (s K. Popelkovou).

Kolektívne výskumy ľudovej slovesnosti v dru-
hej polovici 20. storočia. Príspevok k deji-
nám etnológie na Slovensku. *Etnologické
rozpravy* 18, 2011, č. 1 – 2, s. 24 – 35.

Kolektívna pamäť, historická pamäť a identita.
In: Kováčová, Anna (ed.): *Identita, história
a kultúra. Dejiny Slovákov na Dolnej zemi.*
Budapešť – Békešská Čaba: Výskumný
ústav Slovákov v Maďarsku, 2011, s. 14 – 25.

Introduction: Ritual, Conflict and Consensus.
In: Kiliánová, Gabriela – Jahoda, Chris-
tian – Ferencová, Michaela (eds.): *Ritual,
Conflict and Consensus: Case Studies
from Asia and Europe.* (= Österreichische
Akademie der Wissenschaften, Philoso-
phisch-historische Klasse, Denkschriften,
432. Band, Veröffentlichungen zur Sozial-
anthropologie 16). Wien: Verlag der ÖAW,
2012, s. 1 – 11.

Mitteleuropäische Ethnologie in Transition. In:
Kockel, Ullrich – Craith, Máiréad Nic –

BLAHOPŘÁNÍ DANĚ MOTYČKOVÉ

- Frykman, Jonas (eds.): *A Companion to the Anthropology of Europe*. Malden USA, Oxford and Chichester UK. Wiley – Blackwell, 2012, s. 103 – 121.
- The Role of Social Sciences and Humanities in Contemporary Society (the Slovak Case). *Glasnik Etnografskog Instituta SANU* 61, 2013, č. 2, s. 13 – 20.
- Predstava o postave smrti. Štúdium kultúrneho javu v slovenskej a nemeckej jazykovej skupine na Slovensku. *Slovenský národopis* 61, 2013, č. 2, s. 125 – 141.
- Pavol Dobšínský. In: *Enzyklopädie des Märchens*. Band 14, Lieferung 4. Berlin – Boston: De Gruyter, 2014, s. 1619 – 1621.
- Forschungen zur deutschen Minderheit in der Slowakei: Themen, Konzepte und Ergebnisse. In: Johler, Reinhard – Kalinke, Heinke – Marchetti, Christian (eds.): *Völkisch-ethnologische Perspektiven auf das östliche Europa*. Oldenbourg: De Gruyter, 2015, s. 187 – 199.
- Devín – pamätné miesto viacerých národov? In: *Hrad Devín 1913 – 2013. 100. výročie začiatku archeologických výskumov na hrade Devín*. Bratislava: Múzeum mesta Bratislavy, 2015, s. 94 – 112.
- Metodologické inovácie v československom národopise 20. storočia. Pocta Andrejovi Melicherčíkovi k stému výročiu narodenia (1917 – 1966). *Národopisná revue* 27, 2017, č. 4, s. 342 – 345.
- Ethnology in Slovakia in Crucial Historical Periods (after 1968 and 1989): From a Historical to a Social Sciences Discipline? *Národopisná revue* 27, 2017, č. 5, s. 65 – 76.
- AJEC: Investigating European Cultures, Bridging Disciplines. *Anthropological Journal of European Cultures* 27, 2018, č. 1, s. 48 – 57 (s T. Podolinskou).
- Vznik a zánik Československa: Historické udalosti a ich aktéri. Úvod = The Formation and Termination of Czechoslovakia: Historic Events and Their Actors. Introduction. *Slovenský národopis* 66, 2018, č. 3, s. 267 – 275 (s J. Noskovou).
- Gondolatok napjaink folklorisztikai kutatásainak időszerű kérdéseiről. Szlovák kutatások nemzetközi kontextusban = Úvaha o aktuálnych otázkach výskumu v súčasnej folkloristike. Slovenský výskum v medzinárodnom kontexte (Súhrn). = Zu aktuellen Forschungsausgaben in der gegenwärtigen Folkloristik. Die slowakische Forschung im internationalen Kontext (Zusammenfassung). *Acta Ethnologica Danubiana* 20, 2018, s. 11 – 20.

Kdo zná PhDr. Danu Motyčkovou, CSc., určitě by neřekl, že před nedávnem oslavila krásné životní jubileum. Pochází ze severních Čech (nar. 12. 3. 1961 v Libochovicích) a po studiu na gymnáziu v Lovosicích bylo jejím snem studium historie na Filozofické fakultě UK v Praze, které bohužel nevyšlo. Letošní oslavenkyně však není člověk, který se jen tak vzdává, a proto se rozhodla jít náročnější cestou. Při zaměstnání začala navštěvovat mimořádné přednášky a poté se dostala na denní studium národopisu, který v letech 1982–1986 na FF UK úspěšně vystudovala. Velkou láskou Dany Motyčkové je lidové léčitelství, kterým se zabývala již během studia. Završila jej diplomovou prací *K problematice současných lidových léčitelů (osobnost Charlotty Hanselové)*. V roce 1987 získala titul PhDr. a v roce 1993 obhájila kandidátskou práci *Nový přístup ke studiu lidového léčitelství metodami etnografie*. Roku 2003 vyšla její bibliografie *Lidové léčitelství. Léčitelé. Alternativní medicína* a v následujících letech nejružnější články, které byly věnovány léčitelům a léčitelským rodům, např. Vác-

lavu Vávrovi, Jindřichu Pasekovi, rodu Pichů z Hoříček, Kittelů ze Šumberku, léčitelkám z Mrtníka a mnohým dalším (publikovány v časopise *Regenerace*). V roce 2005 připravila scénář k výstavě *Historie léčitelství* na veletrhu Esoterika v Praze-Holešovicích a v letech 2009–2010 pak s Šimonem Krýslem ze Zdravotnického muzea Národní lékařské knihovny uspořádali velkou výstavu *Minulost lékařství a léčitelství v českých zemích od středověku do počátku 20. století* (Novoměstská radnice, Praha). O tom, že jubilanťka je v tomto oboru kapacitou, svědčí i to, že v letech 2007–2015 pravidelně přednášela na Katedře sociální antropologie Západočeské univerzity v Plzni a v letech 2016–2017 na této univerzitě vyučovala s velkým potěšením také „studenty“ univerzity třetího věku. Zároveň poskytuje nejružnější odborné konzultace k tématu. V únoru letošního roku vystoupila také v publicistickém cyklu České televize *Historie*.cs v dílu nazvaném „Když neléčí lékař“.

Do někdejšího Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (dnes Etnologický ústav AV ČR) nastoupila Dana Motyčková za studií jako pomocná vědecká síla. Pod vedením etnologa Zdeňka Mišurce tak měla možnost se postupně seznamovat s úplnými počátky počítačového zpracovávání lidového stavitelství. Po ukončení studia zůstala na pracovišti v rámci Střediska vědeckých informací (SVI) a v letech 1988–1990 působila v oddělení současné vesnice. Poté se vrátila do SVI, kde se podílela na projektech *Německá lidová píseň v Čechách a na Moravě* (Nadace Volkswagen – Stiftung, 1994), *Lidová kultura Čech, Moravy a Slezska v obrazech* (1994–1995) a *Počítačové zpracování dokumentačních sbírek ÚF AV ČR* (1995–1996). Po návratu z mateřské dovolené se vrátila k lidovému stavitelství, přičemž ve své práci vycházela především z archivního fondu někdejší České akademie věd a umění. Na základě výsledků bádání vznikl grantový projekt *Poklady z fondů EÚ AV ČR, část 2. Zaměřova-*

cí akce České akademie věd a umění – stavebně technická a obrazová dokumentace lidových staveb (2003–2004). Na tento projekt se podařilo navázat v roce 2019, kdy v rámci projektu Strategie AV21 připravila realizaci dalšího projektu *Zpřístupnění a uchování fondu Zaměřovací akce ČAVU – Národopisné komise pomocí digitalizace* (1. část – *Středočeský kraj a Praha*). V minulém roce pak ve spolupráci s Národním muzeem a Stavební fakultou ČVUT získala tříletý grant *Virtuální skansen lidové architektury – VISKALIA*, finančně podpořený Ministerstvem kultury v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity II. Témata všech uvedených projektů ukazují, že i na půdě Etnologického ústavu se jubilanтка věnuje historickým pramenům, tedy oblastí, kterou kdysi sice nevystudovala, ale ke které si přes etnologii stejně našla cestu.

Milá Dano, přežeme Ti do dalších let plno elánu a jak se říká: Hodně štěstí, zdraví, ať Tě život baví!

*Ludmila Kopalová
(Etnologický ústav AV ČR)*

ZA MILENOU SECKOU (14. 7. 1957 – 14. 3. 2021)

Živě si vybavuji pocit zadostiučinění, která mne ovládl, když 14. listopadu 2012 přebírala Milena Secká z rukou předsedy AV ČR Jiřího Drahoše Čestnou medaili Vojtěcha Náprstka za zásluhy o popularizaci vědy. Vyznamenaných bylo tehdy pět: Václav Cílek, další tři významní vědci z přírodovědných ústavů AV ČR a pak Milena. Jediná žena a jediná mimoakademická. A také jediná, která se svými pracemi k Vojtu Náprstkovi úzce vztahovala. Léta jsem sledovala její badatelské i popularizační úsilí s lítostí, že Etnologický ústav AV ČR při transformaci o její potenci přišel.

PhDr. Milena Secká, CSc., pocházela z rodiny pražského lékaře, z pod-

nětného prostředí s porozuměním pro umění, zvláště pro hudbu. Křesťanská reflexe světa a schopnost hudebního prožitku, jež získala v dětství, obohacovaly Milenu po celý život. Po absolvování gymnázia v roce 1976 se rozhodla pro národopis na Filozofické fakultě UK v Praze. Možná pro dojmy z prázdninových brigád v Náprstkově muzeu, možná inspirována pravidelnými rodinnými pobyty na Chodsku, kde prožívala okouzlení kulturní „jinakostí“ národopisné oblasti s pestrými Postřekovskými slavnostmi, Vavříneckou poutí, četbou Jindřicha Šimona Baara i sbírkami Jindřicha Jindřicha. Muzea prý od dětství upřednostňovala před krásami přírody.

Hloubka zájmu o zvolený obor a studijní úspěchy umožnily Mileně Secké už v posledních dvou ročnících paralelní zaměstnání v tehdejší Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (dále ÚEF; dnes Etnologický ústav AV ČR). Ještě za studií také počala publikovat. Vysok školské studium ukončila ve školním roce 1980/81, kdy katedra etnografie a folkloristiky FF UK poslala do praxe jeden z nejsilnějších ročníků vůbec. Metodicky Milenu nasměroval seminář programově

orientovaný na problémy adaptace a asimilace českých a slovenských reemigrantů usídlých v tzv. novoosídleném pohraničí, především v jižních a západních Čechách. Plná čtvrtina z dvaceti osmi diplomových prací obhájených ve zmíněném roce se zabývá touto problematikou. Studenti v nich zúročili terénní výzkumy konané na Chebsku, Tachovsku a Strakonicku, kde sledovali etnické procesy probíhající v první a druhé generaci reemigrantů příslušných zejména z Bulharska, Ukrajiny a Rumunska. Diplomovou práci Mileny Secké s názvem *Etnické procesy u českých reemigrantů z Rumunska* vedl podle údajů univerzitního katalogu Antonín Robek, oponoval Leoš Šatava.

Studium reemigrace jako součást problematiky etnických procesů se u nás rychle rozvíjelo ve druhé polovině 70. let. V ÚEF, řízeném státními plány, vzniklo k jejímu řešení zcela nové oddělení, s nejvyšším počtem systemizovaných míst v rámci celého ústavu. Od roku 1977 je vedla Vlasta Matějová a pod jejím vedením pracovala po ukončení studia na plný úvazek i Milena Secká. Výzkumy konané pro diplomovou práci dále rozvíjela a završila v roce 1987 obhajobou kandidátské disertace *Svatební obřad jako indikátor studia etnických procesů*. V 80. letech přijal ÚEF do interní aspirantury řadu mladých badatelů, ale jen Milena Secká a několik dalších ukončili kandidátskou přípravu v termínu a s úspěchem. Metodickým přínosem její dizertace je komparativní přístup, spočívající v porovnávání dat získaných od Čechů žijících v rumunském Banátu s daty získanými terénním výzkumem u skupiny reemigrantů z Rumunska žijících ve Skalně na Chebsku a na Znojensku. Pro terénní výzkum spojený s řadou etických problémů měla Milena Secká mimořádný talent. Vrozeným jemnocitem, lidským přístupem a usměvavou tváří získávala důvěru pozorovaných osob a jejich výpovědi. Dovedla odstranit zábrany, které lidem leckdy nedovolí otevřít se a spolupracovat. S informátory jednala s patřičnou dávkou skromnosti a nelíčeného osobního záj-

mu. Se získanými daty nakládala kriticky, s podkladovou dokumentací pečlivě, včetně vlastnoručně pořizované fotodokumentace. První studie publikovala Milena Secká v edičních řadách interních tisků ÚEF (*Materiály k problematice novoosídlenického pohraničí, Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, Češi v cizině*), v periodiku *Český lid* zveřejňovala své studie od roku 1987. Zde také vyšly tři její články k problematice kulturní adaptace zahraničních pracujících v Československu, zejména vietnamských komunit.

Po roce 1989, kdy se počala měnit paradigma a výběr řešených problémů na půdě etnologie, utvářela se i nová struktura ÚEF, budovaná na badatelském zájmu jednotlivých specialistů. Problematika etnických procesů (včetně tzv. indikátorů etnicity) počala být studována z jiných aspektů. Milena Secká ji neopustila, nadále sledovala reemigranty z Rumunska, ale obrátila pozornost též na Čechy žijící v rumunském Banátu a na vývojové aspekty oboustranného migračního procesu. Výsledky studia publikovala v *Českém lidu*, ale především ve sbornících *Češi v cizině* 5, 6, 8 a 9, a to i poté, co přestala být kmenovou pracovnící ÚEF. V roce 1993 byly ústavy Akademie věd donuceny z finančních důvodů drasticky redukovat výzkumné programy i počty badatelů a Milena byla jednou z těch, které tzv. zeštíhlení Akademie existenčně zasáhlo. Jako zralá vědecká pracovnice a odborná publicistka našla tehdy uplatnění v Národním muzeu – Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur, kde brigádnicky vypomáhala už jako studentka. V její badatelské i metodologické orientaci nastal přelom. Začala zde jako knihovnice a správkyně rodinného archivu rodiny Náprstkovy, v roce 2011 přešla do sbírkového oddělení jako kurátorka podsbírky „Náprstkův inventář“ obsahující předměty spojené se životy Náprstkových a s děním v jejich domě U Halánků na Betlémském náměstí, který je dnes sídlem Náprstkova muzea. Do jisté míry se Mileně splnil někdejší

sen o bádání nad kulturami amerických Indiánů – ocitla se v blízkosti jejich reliktiů. Náprstkově muzeu věnovala téměř tři desítky let odborného a publicistického působení. Metodologickou výbavu etnoložky přizpůsobila systému metod muzejní a historické práce, v čemž jí napomohlo někdejší studium historie jako vedlejšího oboru. Zaměřením muzea a jeho zahraniční styky umožnily Mileně prohloubit a rozvinout zaměření na krajanské komunity Čechů v cizině, a to i ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV. Svými studiemi opřenými o muzejní fondy přispívala do zásadních publikací o vystěhovalectví a životě Čechů v zahraničí. Připomeňme např. sborníky *České archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů* (Praha 2007) nebo *Češi – národ bez hranic* (Praha 2011).

Nedostatečně využitě myšlenkové i faktografické bohatství knihovnických a archivních sbírek Náprstkova muzea Milenu Seckou na léta pohltilo. V určité nadsázce si troufám napsat, že se studiem dokumentů Náprstkovy rodiny natolik přiblížila jejím osudům, jakoby do ní sama patřila. Vynesla na světlo zaslé písemnosti, fotografie i trojrozměrné památky a interpretací z nich postupně vytěžila maximum možného v kontextu dějin 19. století, emancipace národní i emancipace žen. Vypěstovala si osobitý styl, v němž upřednostňovala mluvu dokumentů samotných v často obšírných, leč výstižně vybraných a komentovaných citátech. Po několika letech od první významné knihy, vydané ve spolupráci s etnoložkami Irenou Štěpánovou a Ludmilou Sochorovou a věnované třem generacím žen z domu U Halánků (*Ženy rodiny Náprstkovy*, 2001), otevřela řadu vlastních autorských počinů monografií o Vojtovi Náprstkovi (*Vojta Náprstek: mecenáš, sběratel a vlastenec*, 2011). Náprstkův portrét vykreslila s důvěrnou znalostí a s pochopením pro jeho aktivity i osobní vlastnosti. S nemenším smyslem pro detail a celoživotní úsilí přiblížila čtenářům osobnost dosud opomíjené Náprstkovy ženy Josefy, rozené Křížkové. Nejprve

ve spoluautorství s Martinem Šámalem (*Byl to můj osud... Zápisky Josefy Náprstkové*, 2014), poté vlastní monografií (*Jen Náprstkova, prosím... Neobyčejný život v dobových pramenech*, 2016). Knihu věnovanou dalšímu členu Náprstkovy rodiny – Ferdinandovi – stihla Milena Secká připravit, ale bohužel už ji vytištěnou do ruky nevezme, aby se s ní potěšila.

Píle a výkonnost Mileny Secké zaslouží obdiv v mnoha směrech. Napsala desítky odborných studií i popularizačních článků, podílela se na uspořádání třiceti výstav a výstavek doma i v zahraničí (USA, Thajsko, africké státy), vystupovala pravidelně na dvou až třech odborných konferencích ročně a ochotně spolupracovala se sdělovacími médii. Kompletní bibliografii Mileny Secké, zahrnující desítky položek, vydá Národní muzeum v příštím roce, tedy u příležitosti jejich nedožitých pětadesátin.

I svůj soukromý život Milena prožívala plně, se zaujetím a neúnavnou zvědavostí. Od mládí zpívala jako sopranistka ve sboru *Cantores Pragenses* (Sdružení pro duchovně hudbu). Účinkovala na mnoha koncertech v povznášejícím prostředí pražských chrámů a ráda podléhala kouzlu barokního stylu. Stejně zaujatě jako o duševno pečovala i o vlastní tělesnou schránku. Měla vytříbený smysl pro společenský život, ráda se elegantně oblékala a chodila cvičit do Sokola. Vystoupení na XVI. všesokolském sletu v roce 2018 se nevzdala, i když ji už tehdy provázely zdravotní potíže.

Milenin životní postoj – postoj čírodé optimistky, kombinující aktivity odborné se společenskými, se zábavou ušlechtilou i odpočinkovou – nejlépe pochopíme, když připomeneme její zásluhy o Americký klub dam. Právě ten, který v roce 1865 z iniciativy Vojty Náprstka a Karoliny Světlé započal svou činnost v domě U Halánků jako jeden z prvních ženských měšťanských spolků u nás a jehož činnost jako buržoazní přežitek ukončily úřady v roce 1948. Milena Secká prostudovala a zpřístupnila archiv tohoto spolku nejprve výstavou (2005) a po-

sléze knihou *Americký klub dam: krůček k ženské vzdělanosti* (2012). Knížku s bohatou fotodokumentací je radost vzít do ruky. U odborného zájmu o dějiny ženské emancipace a vzdělanosti ale Milena nezůstala. S invencí sobě vlastní se rozhodla po stu letech činnost spolku obnovit. Došlo k tomu v roce 1996 a Milena Secká se stala jeho předsedkyní. Podobně jako kdysi Karolina Světlá, Renáta Tyršová a Zdenka Braunerová organizovala Milena v domě U Halánků přednášky, divadelní představení, autorská čtení, pravidelné dýchánky (např. jahodový v červnu), ale i společné výlety za pamětihodnostmi mimo Prahu. Rozdávala radost, úsměvy, nešetřila soucitem s lidmi i zvířaty, vždy přímá a pravdomluvná. Pravá dáma.

*Lydia Petrářová
(Etnologický ústav AV ČR)*

VZPOMÍNKA NA VJAČESLAVU LOHVINOVOU (1948–2021)

Folkloristka, cimbalistka, klavíristka, přechodně také dělnice, statečná a energická volyňská Češka Vjačeslava Lohvinová se narodila 15. ledna 1948 poblíž městečka Senkevičovka ve Volyňské oblasti na západní Ukrajině (v tehdejším SSSR). Vyrůstala v ukrajinské rodině v Lucku (hlavní město Volyňské oblasti), neboť všichni příbuzní z matčiny strany reemigrovali v roce 1947 do Československa, do východních Čech. Záhy je následovala i její matka, a tak Slávku vychovával otec, který ji přivedl k lásce k hudbě a zejména k cimbálu. Jako dítě Slávka navštěvovala hudební školu, absolvovala konzervatoř v Lucku a hudební akademii ve Lvově. V roce 1972 začala pracovat jako pedagožka v Rovenském státním institutu kultury, později na tamější katedře folkloristiky a lidového zpěvu jako docentka.

Zájem o tradiční (nemasové) kulturní formy, zejména o lidové písně a další pro-

jevy tradiční kultury přivedl Vjačeslavu Lohvinovou ke konzultacím s profesory tehdejšího Leningradského institutu divadla, hudby a kinematografie na úseku folkloristiky (I. Macijevskij, I. Zemcovskij). V 80. letech začala zaznamenávat písně mezi volyňskými Čechy a bylo to, jak sama poeticky napsala, „jako by brzy ráno otevřela dveře do kvetoucí zahrady“. Prostřednictvím písní se seznamovala s češtinou a s životy jejích nositelů. Za pět let (1986–1991) shromáždila na 400 písní a instrumentálních melodií. Sbírku a její analýzu předložila při zahájení vědecké aspirantury v Petrohradě.

V letech 1991–1992 se díky pozvání tehdejšího československého Ministerstva kultury seznámila s písňovými fondy tehdejšího Ústavu pro etnografii a folkloristiku (dnes Etnologický ústav AV ČR) v Praze a v Brně a v té době začala její spolupráce s folkloristickým oddělením ústavu, jež byla završena v roce 1997 vydáním sbírky *České písně z ukrajinské Volyně* (spolu s Janem Pospíšilem). Na knize spolupracovala s etnomuzikoložkou Věrou Thořovou, která sbírku doplnila odbornou studií. Jde o jednu z nepříliš početných edicí v naší vyda-

vatelské praxi, která poskytuje skutečně reálný pohled na zpěvní kulturu ukrajinských Čechů bez jakékoli selekce.

O rok později se Vjačeslava Lohvinová v Praze zúčastnila symposia *Zahraňní Češi. O českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*.

Když V. Lohvinová přijela v roce 1991 do Brna, aby prostudovala písňové sbírky uložené v našem ústavu, pozvala jsem ji na jednodenní zájezd do Dolního Rakouska. S jiskrou v oku, ale váhavě souhlasila, protože jediným problémem bylo tenkrát to, že u sebe neměla platné cestovní doklady. Jako zázrakem ji však tenkrát hraniční kontrola v autobusu obešla a všichni jsme hlasitě vydechli. Při procházce kolem Dyje jsem se udiveně podívala na zelenou větvíčku chmele, kterou si připjala na klopu. Tenkrát jsem nevěděla, že je to symbolická rostlina volyňských Čechů a že se objeví i na obálce sbírky písní z Volyně.

Vjačeslava Lohvinová potom jezdila do České republiky častěji a usilovala o získání potřebných dokladů k trvalému pobytu. Postupně se také sblížila s komunitou volyňských Čechů žijících v ČR a se svou matkou v Lanškrouně, kde získala svůj druhý domov. Po čase se Lanškroun stal místem k novému životu i pro jejího manžela Jaroslava Zuljaka, také muzikologa a hudebníka, jenž za ní natrvalo přijel z Ukrajiny. Později byla hrdá na to, že oba získali české občanství a že spolu složili maturitní zkoušku z češtiny. Od roku 2000 žili v Lanškrouně, a když se k nim posléze přestěhovala i jejich dcera s dětmi, Slávce velmi záleželo na tom, aby se vnoučata dobře naučila česky. Nelehká doba, kdy ona jako vysokoškolská pedagožka pracovala manuálně v lanškrounské továrně, byla od roku 2003 vystřídána šťastným obdobím působení na ZUŠ Jindřicha Pravečka. Působila zde jako učitelka hudební nauky a hry na cimbál a klavír. Jejich zkušeností cimbalistky využívala i pardubická konzervatoř, kam Slávka řadu let dojížděla vyučovat hru na tento nástroj. Obzvlášť ji však těšilo, že se

hudbě, a zejména hře na cimbál začala úspěšně věnovat i její vnoučata Roman a Sofie. V Lanškrouně se Slávka účastnila kulturního života města, pomáhala organizovat vystoupení svých žáků, její žáci se účastnili soutěží ZUŠ a ona sama ochotně koncertovala na cimbál.

Cítila se být Češkou a zároveň si vážila svého otce a jeho rodiny pocházející od Azovského moře. Udržovala rodinnou paměť a snažila se „obnovit v paměti, co se dá, a zapsat aspoň to nejpodstatnější z uslyšeného“. Nad osudy svého otce (včetně jeho poválečného seznámení s mladou volyňskou Češkou, Slávčinou matkou) a ukrajinskými dějinnými peripetiemi se zamyslela v článku *O čem vypovídají staré fotografie*, otištěném v roce 2009 v *Lanškrounsku – Vlastivědném sborníku Městského muzea Lanškroun*. Slávčin tatínek byl amatérským fotografem a jeho zdařilé záběry z druhé světové války dokládají mnohé z jeho prožitků na trase Kursk – Berlín.

Slávka se svým manželem také pro sborník *Lanškrounsko* zpracovala stať *Cimbálová tradice v Čechách*, do *Národopisné revue* pak např. zprávu o rukopisném zpěvníku z Volyně a připomínku sběratele a hudebníka Jana Bohumíra Práce (1750–1818), jenž se podílel na vydání jedné z nejstarších sbírek ruských a ukrajinských lidových písní.

Existenční problémy na Ukrajině spolu s pocitem vlastních kořenů ve staré vlasti přivedly Vjačeslavu Lohvinovou do České republiky, kde po nejistých počátcích obohatila kulturní život Lanškrouna a „rozdávala zde harmonii a krásu“, jak zaznělo při smutečním rozloučení pro nejbližší. Nelehký osud této statečné ženy ukončila tragická dopravní nehoda na Zelený čtvrtek 1. dubna 2021.

Čeští a ukrajinští folkloristé ji uznávali pro její schopnosti, nadání i vědomosti, přátelé si ji zamilovali pro její velké srdce a poetickou duši. Zůstává stále v našich vzpomínkách, s jazykovými půvaby svých promluv a touhou po životě.

Jana Pospíšilová
(Etnologický ústav AV ČR)

Bibliografie:

- České písně z ukrajinské Volyně. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997 (s Janem Pospíšilem).
Cimbálová tradice v Čechách. In: *Lanškrounsko. Vlastivědný sborník Městského muzea Lanškroun* 1, 2003, s. 34 (s Jaroslavem Zuljakem).
Rukopisný zpěvníček z Volyně. *Národopisná revue* 14, 2004, č. 3, s. 187–188.
O čem vypovídají staré fotografie. In: *Lanškrounsko. Vlastivědný sborník Městského muzea Lanškroun* 7, 2009, s. 21–25.
Jan Bohumír Práč a jeho životní dílo – sbírka ruských a ukrajinských lidových písní. *Národopisná revue* 18, 2018, č. 2, s. 149–150.

PAMÁTKY ALENY PŘETÁKOVÉ

V pátek 12. března 2021 zemřela v Rajhradě u Brna Alena Přetáková, rozená Skřivánková, osobnost úzce spjatá s folklorním hnutím na Valašsku a Brněnsku, vzácná pedagožka, oddaná dětem i své profesi, obětavá, přátelská a nesmírně skromná žena, kterou přátelé a známí oslovovali Alenko. Folklor nevystudovala na univerzitě, ale celý život poznávala rozumem i srdcem a vracela dětem,

přátelům folkloru i divákům doma a ve světě. Byla nejdříve tanečnicí, poté vedoucí souboru, choreografkou i významnou organizátorkou; i proto jí byla svěřena role ústřední instruktorky při nácviu spartakiádní skladby *Píseň rodné země* (1960), inspirované lidovým tancem.

Alena Přetáková se narodila 28. 5. 1936 ve Zlíně, kde absolvovala základní školu. Již tehdy, díky své třídní učitelce Věře Haluzové, našla cestu k folkloru. Po maturitě na zlínském gymnáziu (1954) vystudovala v Brně Vyšší pedagogickou školu (1954–1956) a jejím prvním učitelským místem se stal jihovalašský Brumov (1956–1959). Své žáky zde učila nejen zeměpis, dějepis a tělesnou výchovu, ale také zpívat a tančit valašské lidové písně a tance. Proto ji školský úřad v roce 1959 přeložil do Vsetína, aby i tam učila děti poznávat folklor. Téhož roku tak stála u vzniku souboru Vsačánek, současně se stala členkou a vedoucí taneční složky folklorního souboru Vsacan a samozřejmě učila, tehdy na Střední všeobecné vzdělávací škole ve Vsetíně (1959–1961).

Valašsku zůstala věrná celý život. Sem často jezdila za přáteli i za rodinou, zejména za maminkou a bratrem. Někdy sama, ale také s oběma syny a pak s vnoučaty. Na Valašsku se rovněž setkávala se svými bývalými žáky. Pro nezúčastněného přihlízejícího to byl nezapomenutelný okamžik, radostný i dojemný současně. Setkání, plné vzájemné úcty i přátelské srdečnosti, smazávalo i překračovalo generační a společenské rozdíly. A sdělení, směřovaná k paní učitelce, nebyla formální, ale často velmi osobní a ona se zájmem a porozuměním naslouchala.

Po sňatku Alena Přetáková v roce 1961 přesídlila do Brna, jako učitelka však působila na základní škole v Křenovicích, a to až do odchodu do důchodu v roce 1993. Po celou dobu zde také vedla dětský folklorní soubor Křenováček, který v roce 1963 založila. Dětem v něm nejdříve přibližovala valašský folklor, záhy ji však etnochoreoložka Zdenka Jelínková

zcela zásadně nasměrovala k Brněnsku. Díky úžasnému citu pro práci s dětmi dokázala Alena Přetáková své malé svěřence v souboru nadchnout pro společnou myšlenku i cíl a brzy vytvořila soudržné společenství, v němž každý uměl nést odpovědnost za celek a na členství v souboru byl patřičně hrdý. A tak nepřekvapí, že z odrostlých členů Křenováčku vznikl v roce 1983 soubor Křenovák a Alena Přetáková se stala jeho uměleckou vedoucí; oba soubory existují dodnes. Pod jejím vedením si Křenováček pořídil kroje, které byly rekonstruovány podle starých rodinných fotografií, založil dosud trvající tradici *chození s Mařenou* (zvyk podle obchůzky v Babicích u Brna rekonstruovala A. Přetáková), dal vzniknout folklornímu festivalu *Pod křenovskou máj*; i ten dosud žije. Vznikla i tradice folklorních bálů, na něž přijížděla cimbálová muzika vsetínského souboru Jasénka, neboť s Malou Jasénkou se děti z Křenováčku přátelily a vzájemně navštěvovaly. Pro Křenováček vytvořila Alena Přetáková choreografie, které patří k zlatému fondu dětského folkloru prezentovaného na pódiu. Dokázala v nich nejen postihnout dětskou přirozenost, ale děti přivést k chápání tradic lidové kultury svého domova (např. *Ta křenovská mája*, *Za křenovskou stodolou*). Stejně tak dokázala spojit své znalosti učitelky dějepisu a choreografky, když do dětské hry „přetavila“ významnou historii kraje v pásmu *Na císařské, na Francóze!* – vždyť učila v kraji, kde se uskutečnila tzv. bitva tří císařů.

Kromě uvedených souborů Alena Přetáková významně spolupracovala také s brněnským dětským folklorním souborem Javorníček, jehož členy byli její synové a později některá vnoučata. I zde vytvořila choreografie, které patří ke kmenovým číslům souborového repertoáru (např. *Ryby, raci, Kolovrátek, Panák*). Od 70. let 20. století pomáhala již zmíněné Z. Jelínkové při organizování folklorních přehlídek s názvem *Brněnsko zpívá a tančí*, v roce 1995 pak spoluzakládala spolek téhož jména. V něm organizovala školení, přednášky

a samozřejmě i festival. A navázala tak na práci Z. Jelínkové.

Směřování Aleny Přetákové na její folklorem protkané životní cestě ovlivnily nejen dvě výše jmenované osobnosti moravského folklorního hnutí, ale samozřejmě i její rodina. Vyrůstala v láskyplném prostředí s maminkou a starším bratrem, protože tatínek byl za války vězněn v nacistickém koncentračním táboře, odkud se nevrátil. Jeho přesvědčení o smysluplnosti sokolství i úcta k činům a myšlenkám T. G. Masaryka žila však v rodině dál. Také jeho dcera se k nim hlásila a svým životem naplňovala stěžejní Masarykovu myšlenku o mravní síle každodenní drobné práce, která je angažovaná, tvořivá a odpovědná. A právě taková zůstane Alenka Přetáková v našich vzpomínkách.

Alena Schauerová
(Brno)

ODEŠEL ONDŘEJ KRYŠTOF KOLÁŘ

V březnu tohoto roku nás ve věku 61 let opustil historik PhDr. Ondřej Kryštof Kolář (2. 2. 1960 – 4. 3. 2021),

významná osobnost kulturního života Písecka. Již jako šestnáctiletý student publikoval v odborném tisku. V roce 1983 absolvoval obor historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Byl osobností všestrannou, je až neuvěřitelné, kolika dalším oborům se kromě historie mohl věnovat a věnoval. Po absolvování Filozofické fakulty vyučoval dva roky na Vysoké škole ekonomické v Praze, studoval dokonce dva roky právo na Právnické fakultě UK. Později prošel různými povoláními: působil jako externí pracovník různých kulturních organizací, pracoval jako památkář, katalogizoval a studoval sbírky muzeí v Písku, Strakonících a Blatné, byl státním úředníkem i lesním dělníkem. Jako by se v jeho osobě naplňovala myšlenka svatého Augustina, že „nepokojné je srdce naše, dokud nespočine v Bohu“. Nelze tvrdit, že nastala naprostá proměna Kolářovy osobnosti, ale po diskusích s P. ThDr. Josefem Jiranem přijal Ondřej Kolář křest v římskokatolické církvi a jeho život se zklidnil. Že to nebyl chvilkový nápad, svědčí i fakt, že se později přestěhoval z Písku do nedaleké Heřmaně, kde později působil jako regenschori v místním kostele sv. Jiljí.

Byl člověkem, kterému učarovala historie. I když pobýval v Praze, svému kraji, Písku, jihočeskému regionu, zůstal věrný. Jsem přesvědčen o tom, že by město s přihlédnutím k zájmu čtenářů mělo najít prostředky, aby bylo možné vydat v samostatné knize plno drobných Kolářových studií rozestých po časopisech. Mám na mysli zejména knihu *Písek – příběh města* (2012), studie o historikovi Augustu Sedláčkovi, o hudebním životě Písku a vztahu významných hudebních skladatelů k Písku, o osobnostech, po nichž jsou v „Písku sice pojmenovány ulice, ale při nichž jsme nejednou bezradní, s kým si je máme spojovat a co tak významného pro město nebo Prácheňsko tyto osobnosti učinily“.

Ondřej Kolář byl solitér, jehož – jak již uvedeno výše – charakterizuje různorodost témat z oblasti společenských věd.

Pro etnology zůstanou podnětné jeho portréty významných osobností spjatých s ekonomickým, společenským a kulturním životem regionu, dále studie věnované dějinám veřejné správy, ale také problematice jihočeského regionalismu. Konkrétně mám na mysli konstrukt „jihočešství“ Emanuela Chalupného či apotheózu jihočeského selství zosobněnou Janem Cimburou v románu Jindřicha Šimona Baara. Kolář byl regionální badatel v nejlepším slova smyslu, osobnost širokého rozhledu, navíc člověk spolehlivý, nenáročný, kolegiální, postrádající přehnané ambice.

Aktivně se zapojil do kulturního života v Písku. Roku 2008 založil občanské sdružení Collegium Artium, byl činný v Prácheňské umělecké besedě, organizoval Podvečery U Kapličky, v městské knihovně pořádal přednášky a literární procházky. Poznali ho však i posluchači v jiných místech jižních a západních Čech. Byl pilným spolupracovníkem spolku Génus loci českého jihozápadu, jakož i aktivním členem České numismatické společnosti a Asociace umělců medailérů České republiky. V tomto oboru působil od roku 1988 i jako soudní znalec. Úctyhodná je bibliografie jeho příspěvků otištěných jak v odborných periodikách, tak v denním tisku.

Nelze unavovat čtenáře tohoto zamyšlení výčtem přednášek a výstav, které Ondřej Kolář zahajoval. Za připomenutí stojí vernisáž výstavy fotografií Jaroslava Hůbla z Paříže, konané cca před pěti lety v Českých Budějovicích ve Francouzské kavárně. Písecká veřejnost si Ondřeje Koláře bude pamatovat z jeho posledního vystoupení 10. září 2020 na parkánech Prácheňského muzea. Při posledním setkání se mi svěřil, jak rád by napsal větší knihu o Písku v literatuře a kulturním dění. K tomu již nedorazil.

Na závěr bych chtěl ještě vyzvednout jednu věc, které se nevěnuje při zběžné četbě taková pozornost. Je to krása a stylistická vybroušenost Kolářových studií, a to bez ohledu na to, zda se jedná o zdánlivě „suchopárnou“ numismati-

ku, nebo dějiny Písku, popřípadě literární studie. Není to samozřejmost ani v dílech autorů, kteří jsou v povědomí širší veřejnosti naší republiky. Nemohu se ubránit dojmu z jiné publikace, kdy velíkán české historiografie, profesor Josef Pekař v *Příběhu knihy o Kostí* pojednával o hospodářském životě, kde uváděl i tabulky o výnosech atd., ale vytvořil nejen nezapomenutelné dílo z hospodářských dějin, ale i hymnus a oslavu krásy rodné mluvy, jazyka českého.

Ondřeji, budeš nám chybět!

Karel Cejnar
(Písek)

Výběrová bibliografie O. Koláře:

Samostatné publikace:

- Nálezy mincí na okrese Písek*. Část 1., 2. Písek: Okresní muzeum, 1981, 1982.
- Písecká léta Augusta Sedláčka*. Písek: Okresní knihovna, 1986.
- Město v čase proměn*. Písek: Městské kulturní středisko, 1990.
- Prácheňská otázka a Písek*. Písek: Okresní národní výbor, 1991.
- O jihočeském regionalismu*. Písek: Kulturní klub města Písku, 1992.
- Vzpomínky Terezy Sedláčkové*. Písek: Prácheňské muzeum, 1996.
- Písecké numismatické kapitoly*. Písek: J&M, 1997.
- Karel Klostermann*. Písek: Praam, 2008.
- Historická ročenka 2012*. Písek: Collegium Artium, o. s., 2010.
- Písecká solitéry*. Písek: Collegium artium, 2010.
- Písek, Jihočeské Atény*. Písek: Město Písek, 2012.
- Písek – příběh města*. Písek: Město Písek, 2012.
- August Sedláček – historik český, historik písecký*. Písek: Praam, 2013.
- Historická ročenka 2013–2014*. Písek: Collegium Artium, o. s., 2014. Dostupné z: <http://www.ctenizpisku.cz/cteni_dila/historicka-rocenka-2017/>.
- Historická ročenka 2015–2016*. Písek: Little Mountains, vl. nákl. 2016.
- Historická ročenka 2017*. Písek: Little Mountains, vl. nákl., 2017. Dostupné z: <http://www.ctenizpisku.cz/cteni_dila/historicka-rocenka-2017/>.
- Historická ročenka 2018–2019*. Písek: Little Mountains, vl. nákl., 2019. Dostupné z:

<http://www.ctenizpisku.cz/cteni_dila/historicka-rocenka-2018-2019/>.

Příspěvky ve sbornících:

- Vodňany a Vodňansko v Otavanu Jaromíra Malého. In: *Vodňany a Vodňansko* 4. Vodňany: Městské muzeum a galerie, 1997, s. 78–82.
- Teorie o národní povaze jihočeské v beletristických souvislostech. In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Osobnosti – díla – ideje*. Litoměřice: Státní oblastní archiv Litoměřice; Semily: Státní okresní archiv Semily, 2005, s. 239–247.
- Dvě podoby autorské pohádky. In: Holub, Zbyněk (ed.): *Genius loci českého jihozápadu IV*. Plzeň: SVKPL – Katedra českého jazyka a literatury ZČU v Plzni, 2008, s. 43–48.
- August Sedláček jako kultovní postava české historiografie. In: Krejča, František (ed.): *Genius loci českého jihozápadu V*. Plzeň – České Budějovice: SVKPL – Jihočeské muzeum, 2009, s. 75–79.
- Emanuel Chalupný a jeho teorie o národní povaze jihočeské. In: Holub, Zbyněk (ed.): *Genius loci českého jihozápadu VI*. Plzeň – České Budějovice: SVKPL, Katedra českého jazyka a literatury ZČU – Jihočeské muzeum, 2010, s. 39–49.
- Jaromír Malý – Robert Malý – Metoděj Brandeys. Poznámky k synergetickému efektu konexí regionálních samosprávných, bankovních a kulturních elit za první republiky na příkladu města Písku. In: Holub, Zbyněk (ed.): *Genius loci českého jihozápadu VII*. České Budějovice – Plzeň: Jihočeské muzeum – SVKPL, 2012, s. 96–103.
- Myšlenky jihočeského regionalismu jako součást ideologie agrární strany v období první a druhé československé republiky. In: Harna, Josef – Rašticová, Blanka (eds.): *Regionální zvláštnosti politiky agrární strany v období první Československé republiky. Studie Slovákckého muzea 17/2012*, Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2012, s. 117–124.
- Volání po vysokém školství v Písku po roce 1945: Regionalista Jaromír Malý v další etapě hledání moderní podoby metropole Prácheňska. In: Chýlová, Helena – Krejča, František (eds.): *Genius loci českého jihozápadu 2006, 2012*. České Budějovice: Jihočeské muzeum; Plzeň: ZČU v Plzni, 2015, s. 225–231.
- Volání po vzniku krajské studijní knihovny v Písku v roce 1946. Regionalista Ivo Beneš v další etapě hledání moderní podoby

- by metropole Prácheňska. In: Mouček, Roman – Ulrychová, Marta (eds.): *Sborník konference Genius loci, Rokycany 2016*. Rokycany: Muzeum Bohuslava Horáka, 2016, s. 60–65. [online] [cit. 23. 3. 2021]. Dostupné z: <https://www.zcm.cz/images/Rokycany/Sbornik_X_Konference_Genius_Loci_Rokycany_2016.pdf>.
- Ohlas bojů o RKZ v letech 1886–1887 v Písku. In: Bouda. Jiří (ed.): *Genius loci českého jihozápadu XI*. Blovice: Muzeum jižního Plzeňska, 2017, s. 11–19.
- Příběh umělecké medaile a české medailérství dvacátého století. In: Bouda. Jiří (ed.): *Jižní Plzeňsko XVII*. Blovice: Muzeum jižního Plzeňska, 2017, s. 62–68.
- August Sedláček v Rokycanech. In: Ulrychová, Marta – Mouček, Roman (eds.): *Sborník XIV. Konference spolku Genius loci*. Rokycany: Muzeum dr. Bohuslava Horáka, 2018, s. 65–69.
- Dva dopisy Terezy Sedláčkové. In: Ulrychová, Marta – Mouček, Roman (eds.): *Osmičkové roky na Nepomucku*. Nepomuk: Město Nepomuk – Mikroregion Nepomucko – Spolek přátel starého Nepomuku – Genius loci českého jihozápadu, 2018, s. 21–24.
- August Sedláček na Skále. In: Michal Tejček (ed.): *Hrad Skála v minulosti a dnes*. Přestice: Spolek pro záchranu historických památek Přesticka, 2019, s. 105–109.
- Svatý Jene z Nepomuku ... Karel Havlíček Borovský jako katolík. In: Bílková, Marie – Ulrychová, Marta (eds.): *Svatý Jan Nepomucký v evropském kulturním kontextu*. Nepomuk: Město Nepomuk, 2019, s. 76–79.
- (Sestavila Marta Ulrychová)

ELENA MANNOVÁ: MINULOST' AKO SUPERMARKET? SPÔSOBY REPREZENTÁCIE A AKTUALIZÁCIE DEJÍN SLOVENSKA. Bratislava: Historický ústav SAV, VEDA, vydavateľstvo SAV, 2019, 463 s.

Medzinárodne uznávaná slovenská historička Elena Mannová vydala obsiahlu publikáciu, v ktorej sústredila svoju pozornosť na historickú pamäť. Kniha dala trefný názov *Minulosť ako supermarket?*, ktorý odkazuje na starší výrok

historika Ľubomíra Liptáka. Ten vo svojich prednáškach neraz pripodobnil dejiny k samoobsluže, „z ktorej si každý vyberá, čo sa mu hodí“. Oba názvy výborne vystihujú všeobecný postoj verejnosti k dejinám. Ľudia minulosť často vnímajú selektívne, zoberú si z nej, čo im vyhovuje, pretvoria na svoj obraz a dnes, vďaka internetu a sociálnym sieťam, môžu svoje historické predstavy šíriť rýchlo ďalej.

Kniha sa opiera o štúdie E. Mannovej publikované v posledných dvoch desaťročiach. Zároveň autorka do IV. kapitoly zaradila staršie príspevky, ktoré ešte neboli zverejnené a tematicky spadajú do oblasti pamäťových štúdií. Publikácia by mohla byť prostým súborom príspevkov na jednu tému, ale nie je tomu tak. Ako autorka ozrejmla v Úvode, jednotlivé články doplnila, prepracovala, aktualizovala a zoradila do kapitol, ktoré sa sústreďujú na pojmy spojené s konceptom pamäti. Vďaka tomu, ako aj vďaka premyslenej štruktúre knihy, logickému nadväzovaniu kapitol a neustálym odkazom na hlavný koncept – teda na historickú pamäť – kniha vytvára celok. Jednotlivé kapitoly čitateľ vníma

ako rôzne aspekty, na ktorých možno sledovať fungovanie pamäti v spoločnosti a jej premeny v čase. Zároveň E. Mannová v knihe ukazuje, na akých javoch a cez aké ďalšie koncepty možno skúmať pamäť. Neváhala pritom upozorniť na skutočnosť, že i keď sa metódy historického bádania stále precizujú, nemožno zabúdať na fakt, že interpretáciu minulosti vždy ovplyvňujú aj postoje vedca. Plne súhlasím s jej názorom. Nazdávam sa, že objektivita vedeckého poznania má svoje hranice a osobnosť vedca, jeho životné skúsenosti i hodnoty hrajú v poznávacom procese dôležitú úlohu. Nakoniec, Max Weber to popísal vo svojej vynikajúcej eseji už v roku 1904.¹

V Úvode E. Mannová poskytuje hutný prehľad bádania o historickej pamäti v zahraničí i na Slovensku a rozoberá príčiny, prečo je taký očividný záujem o dejiny za posledné tri desaťročia. Okrem vcelku známych dôvodov (zmena politického režimu, odkrývanie „neznámych“ či zamlčaných udalostí, osobností, dejov a pod.) upozorňuje na premeny mentálnych postojov od 70. – 80. rokov v západnej časti Európy, ktorých hlavnou črtou bola strata dôvery v neobmedzený ekonomický rast a rast životnej úrovne obyvateľov (z dôvodu hospodárskych kríz). Tieto postoje, ktoré logicky viedli k otázkam o budúcnosti, rovnako kladli otázky o nedávnej minulosti, najmä o vytlačanej a „zabúdanej“ minulosti. Myslím si, že podobný proces v mentálnom nastavení obyvateľov možno sledovať s istým časovým posunom aj na Slovensku.

Kniha sa začína kapitolou venovanou mýtom a kolektívnemu spomínaniu, druhá kapitola sa sústreďuje na osobnosti, avšak nie na tie z národného panteónu. V tretej kapitole sa autorka zaoberá oslavami historických udalostí, ktorých inscenovanie odkrýva predstavy aktérov – ich organizátorov aj účastníkov – o minulosti. V štvrtej a piatej kapitole je pozornosť zameraná na lokálnu pamäť – na mestá Bratislava, Levoča a Komárno, respektíve na miesta na citlivej slovensko-maďarskej hranici.

V prvej kapitole upozorňujem na skvelú esej „Mýty nie sú slovenským špecifikom“. Prístupným štýlom, vtipne a erudovane autorka odкрýva pred čitateľom, aké sú zdroje mýtického chápania sveta, prečo sa národné mýty hodili našim predchodcom a prečo sa hodia mnohým aj dnes. Popisuje, aké rôzne typy národných mýtov poznáme, v čom sú podobné a rozdielne mýty národov Európy. Napr. mýtus obete, čiže ako kto trpel a kto všetko sa na ňom vyvršoval, zdieľajú Slováci (a to by asi mnohí ani neverili) s Maďarmi, ale aj s Čechmi, Srbmi, Bulharmi a Poľiakmi. Pravda, obsah toho, prečo a za čo kto trpel, sa od národa k národu mení, ale porovnania sú to mimoriadne zaujímavé. Na tento príspevok dobre nadväzuje článok o politickom mýte a národnej pamäti, v ktorom autorka ozrejmjuje vzťahy medzi pamäťou, mýtom, rituálom i symbolom a hľadá možnosti ich skúmania.

Druhá kapitola prináša rozbor dvoch, zhodou okolností, ženských historických osobností: svätej Alžbety Uhorskej a Márie Terézie a ich obrazov v kolektívnej pamäti. Svätá Alžbeta Uhorská, ktorá sa narodila možno na bratislavskom hrade 1207, no väčšinu života prežila v Nemecu, udivovala skutkami mnohých už počas svojho života. Po jej smrti (1231) sa veľmi skoro dočkala svätorečenia (1235). Elene Mannovej sa podarilo vykresliť premeny pestrého obrazu svätej v období moderných dejín z pohľadu predstaviteľov rôznych sociálnych skupín. Myslím, že pre viacerých čitateľov budú údaje o kulte svätej Alžbety Uhorskej na Slovensku a v Európe objavným čítaním. Rovnako pútavá je aj časť o Márii Terézii, hoci táto osobnosť je pomerne známa. Avšak autorka priniesla množstvo odteňov jej obrazu a ich zmien v historickej pamäti.

V tretej kapitole sa E. Mannová sústreďuje na slávnosti, sviatkovanie ako proces prežívania sviatku a zároveň obradné správanie aktérov počas tohto procesu. Prvý príspevok rozoberá, ako možno sviatkovanie skúmať, aké teórie a metodologické prístupy možno používať v historiografii i v iných disciplínach.

V tejto kapitole ma zaujal príspevok o spomínaní a zabúdaní na revolúciu 1848/49. E. Mannová porovnala oslavy tejto udalosti v Maďarsku a na Slovensku a ukázala nielen veľké rozdiely v jej vnímaní na oboch stranách Dunaja, ale aj osvetlila dôvody, prečo to tak je. V nasledujúcom hutnom príspevku o spomínaní na Slovenské národné povstanie čitateľ nájde informácie o oslavách SNP v celom štáte a v jednotlivých mestách (špeciálne v Banskej Bystrici), o premenách obrazu SNP od roku 1945 až po súčasnosť. Oceňujem časť o ikonografii povstania, ktorú autorka zobrazila nielen na pamätníkoch a iných výtvarných dielach, ale aj na téme SNP vo filme. E. Mannovej sa podarilo presvedčivo vykresliť rozporuplný obraz SNP v sociálnej a politickej pamäti v druhej polovici 20. storočia a v súčasnosti.

Záverečné dve kapitoly sa venujú lokálnej pamäti. Autorka nezaprie svoju dlhodobú výskumnú tému, ktorou bola a je história Bratislavy. Vďaka tomu časti o pamäti na stredovekú a novovekú Bratislavu a na pomníkovú kultúru v Bratislave patria k „hustým“ opisom, nasýteným množstvom informácií. Maďarsko-slovenská hranica patrí dodnes k citlivej zóne, spojennej s mnohými pozitívnymi i negatívnymi predstavami v oboch krajinách. Príklad mesta Komárna je výbornou prípadovou štúdiou v tomto smere. Kapitola sa končí staťou o obraze Levoče. Opäť čitateľ sleduje pluralitu obrazov mesta a ich prekvapivé premeny v čase, ako aj skvelú interpretáciu autorky.

Záver knihy tvorí „Epilóg: o zodpovednosti za postoje k minulosti“. Ak by sa čitateľ rozhodol selektívne čítať knihu, rozhodne by som mu odporúčala nevynechať záverečnú časť. Je to brilantne napísaná úvaha o zmenách v chápaní a štúdiu minulosti. E. Mannová sa sústreďuje, pravdaže, na pamäťové štúdiá, ale diskutuje o nich v širších súvislostiach, v kontexte zmien paradigiem v súčasnej historiografii. Avšak nielen to. Autorka rozoberá zodpovednosť za minulosť, povinnosť prijať ju celú, reflektovať i „tem-

né“ stránky dejín a vyvodíť z toho dôsledky. Zodpovednosť za obraz minulosti vidí ako na strane expertov (historici, iní bádatelia), na strane štátnej a inej moci, aj na strane občanov, rôznych sociálnych skupín až na úroveň jednotlivca. A to je veľmi silný odkaz knihy Eleny Mannovej.

Gabriela Kiliánová
(Ústav etnológie
a sociálnej antropológie SAV)

Poznámky:

1. Weber, Max 1904 (1988): „Objektivita“ sociálnovedného a sociálnopolitického poznania. In: Weber, Max: *K metodológii sociálnych vied*. Bratislava: Pravda, s. 41 – 114.

**MICHAIL JURJEVIČ DRONOV (ED.):
RUSINY AVSTRIJSKOJ IMPERII
V DNEVNIKACH I VOSPOMINANI-
JACH RUSSKICH OFICEROV-UČAST-
NIKOV VENGRSKOHO POCHODA
1849 GODA. Moskva: Izdatelskij dom
„Granica“, 2020, 159 s.**

Podstatnou rolí pro vývoj národní identity Karpatských Rusínů v Rakouské monarchii, stejně jako i pro jejich kulturní a jazykovou orientaci sehrálo uherské tažení ruské armády pod velením polního maršála Ivana Fedoroviče Paskeviče, osobního přítele cara Mikuláše I. Tímto vojenským výbojem bylo roku 1849 potlačeno povstání v Uhrách, a tak bylo i velkou mírou přispěno k zachování jednotné habsburské monarchie. Během četných kontaktů, ke kterým docházelo mezi Rusíny východní Halice a Uherské Rusi (tzv. Podkarpátí) na jedné straně a vojáky ruské armády na straně druhé, se projevilo jejich zjevné etnokulturní, jazykové a náboženské příbuzenství. Tato okolnost stimulovala další růst již existujících pruských nálad mezi místní rusínskou inteligenci a měla důležitý dopad na kulturní a jazykovou orientaci národního obrození haličských a uherských Rusínů ve druhé polovině 19. století.

Sborník vzpomínek ruských důstojníků – účastníků uherského tažení z roku 1849 – byl připraven a vydán moskevským odborníkem na dějiny Karpatských Rusínů Michaiilem Dronovem v roce 2020. Publikace týkající se kontaktů ruských vojáků s Rusíny Haliče a Uherské Rusi představuje úspěšný a pozoruhodný výběr cenných historických pramenů svědčících o hmotné situaci, mentalitě, církevním životě Rusínů a také o mezinárodních vztazích v této oblasti habsburské říše. V úvodu editor sborníku zdůrazňuje staleté bohaté tradice kulturních vazeb mezi Ruskem a Rusíny a oprávněně poznamenává, že právě uherské tažení ruské armády do velké míry „vstoupilo do lidové paměti Rusínů a jak se obecně věří, dokonce ovlivnilo jejich následné sebeuvědomění“ (s. 7). Pokud jde o současnou situaci, M. Dronov uvádí, že „dnes se většina potomků Rusínů, s nimiž se setkala armáda Paskeviče, hlásí ve svém národním vztahu buď k Ukrajincům, anebo ke čtvrtému východoslovanskému etniku – Rusínům/Karpatorusům. Je zajímavé, že právě na současné západní Ukrajině nejčastěji dochází k projevům radikálního nacionalismu a otevřené nenávisti k Rusku a etnickým Rusům“ (s. 7). V této souvislosti editor poznamenává, že „četná svědectví o vzájemných kontaktech a setkáních v roce 1849 přesvědčivě vyvracejí rozšířená tvrzení o přirozeném nepřátelství mezi Rusy a Ukrajinci“ (s. 7). K tomuto tvrzení lze snad dodat, že ruské obyvatelstvo Haliče a Uherské Rusi, které v polovině 19. století postrádalo ukrajinské etnické povědomí, ani netušilo, že z jejich potomků se o několik generací později stanou „Ukrajinci“.

Téměř všichni důstojníci – autoři vzpomínek o uherském tažení – si povšimli výjimečné shovívavosti a vstřícnosti haličských Rusínů vůči ruské armádě, která vstoupila do Haliče. M. D. Lichutin, který byl v roce 1849 nižším důstojníkem 4. pěšího sboru ruské armády, např. vzpomínal, že „obyčejní lidé, Rusnáci, srdečně zdravili ruskou armá-

du, radovali se z našeho příjezdu a hlasitě vyjadřovali naději na brzké uklidnění Maďarů; z jejich tváří vyzařovala spokojenost. Když jsem se přiblížil k davu mužů na ulici nebo vešel do hostince, všichni přede mnou smekli klobouky. Pokud se přiblížil polský pán, rolníci si klobouky okamžitě opět nasadili a vesele si položili ruce na boky. Na mou otázku, proč k pánům vyjadřují takovou neúctu, odpověděli, že ti to [...] již nejsou jejich pány a nezaslouží si žádnou úctu“ (s. 31).

Otevřeně negativní přístup k místní polské šlechtě byl však mezi Rusíny z Haliče spojen s naprostou loajalitou a oddaností k Rakousku, zejména rakouskému císaři. Podle Lichutinových slov, pokud v rozhovoru padla zmínka o rakouském císaři, pak „rolníci sundali klobouky a mluvili o něm s oddaností a úctou – rakouská vláda vzbuzovala mezi prostými obyvateli Haliče sympatie různými pro ně vstřícnými opatřeními“ (s. 31). V tomto ohledu je pozoruhodné, že Lichutinovi a jeho kolegům – ruským důstojníkům – se rakouská Halič zdála „nesrovnatelně bohatší, organizovanější a krásnější než naše [tj. ruská] sousední provincie: města a městečka jsou zde dobře vybavená, ulice jsou

dlážděné; země je protkána silnicemi; obydlí ve vesnicích jsou prostorná, čistá, všechna nabílená; rolníci jsou vhodně oblečení a čistí [...]. To vše působilo zvláštním dojmem a nedobrovolně vyvstávala otázka, proč je to u nás horší“ (s. 30). Na otázku Lichutina, zda by se Rusíni nechtěli připojit k Rusku, odpověděli k jeho překvapení jednoznačně negativně – podle Rusínů, které cituje Lichutin, „je to tedy lepší. Dali jste pánům a úředníkům příliš velkou svobodu“ (s. 32). Ovšem další ruský účastník uherské kampaně, baron Delvig zmínil Rusíny, kteří mu řekli, že by byli velmi šťastní, kdyby císař Mikuláš I. „vzal Halič“ (s. 85).

Praporčík kamčatského pluku ruské armády P. V. Alabin ve svých vzpomínkách upozornil na skutečnost, že ne celá populace Haliče vítala ruskou armádu. Zatímco radost, obdiv a vstřícnost vůči ruské armádě podle Alabina demonstrovala „strana Rusínů, tvořící tři čtvrtiny celkového počtu obyvatel Haliče“, polské obyvatelstvo velkých měst včetně Lvova „ignorovalo náš slavnostní vstup do jejich města a působilo pochmurně a mrzutě“ (s. 53–54). Kontakty s haličskými Rusíny přiměly Alabina k závěru, že „ruský lid v Haliči po celou dobu polské nadvlády udržoval své zvyky neporušené, zachoval si ruský jazyk, samozřejmě, v poněkud pozměněné podobě, ovšem náboženství jejich předků bylo zkrácené zavedením unie“ (s. 54). Současně však zkušenosti komunikace ruských důstojníků s uniatskými kněžími Rusínů byly velmi pozitivní. Alabin poznamenával, že uniatská kněží „měli k nám pozitivní přístup. Mnoho z nich se rozhodlo nás lépe poznat a upřímně nám řekli, že jsou na nás jako na své bratry hrdí před Němci a Poláky a doprovázeli nás pozdravy a požehnáním“ (s. 54). Přestože celková informovanost ruských důstojníků o Rusínech z Haliče a z Uherské Rusi byla poměrně nízká, někteří měli určité představy o nejdůležitějších projevech rusínského kulturního a vědeckého života. Např. pěchotní důstojník M. M. Levčenko, rodný z Malé Rusi, zmiňoval haličsko-rus-

ké literární sborníky, Lvovské noviny *Zorja Halická* a Haličsko-ruskou maticí ve Lvově. Podle Levčenko byla „*pozoruhodnou touha Rusínů po vzdělanosti. Malá vesnička, která čítala jen 45 domků, žádala o povolení založit školu na své vlastní náklady [...]. Třeba zdůraznit, že uniatské duchovenstvo je hybnou silou rozvoje vzdělávání u Rusínů [...]*“ (s. 27).

Přechod z Haliče do Uher a první kontakty s uherskými Rusíny byly obzvláště zaznamenány ve vzpomínkách ruských důstojníků, kteří byli okouzleni krásou Karpat a vřelým přijetím ze strany místních Rusínů. Jak uvedl ve svých pamětech Lichutin, „*Rusnáci byli našim příchodem nadšeni. Davy Rusínů – mužů, žen a dětí – přicházely k bivačkům vojsk a nabízeli kuřata, vejce, mléko a máslo a někteří dokonce odmítali nabízenou platbu*“ (s. 37). Bližší seznámení s uherskými Rusíny a jejich způsobem života vedlo ruské důstojníky k závěru o blízkém vztahu Rusínů a obyvatelstva západních provincií Ruské říše. Jak uvedl Lichutin, „*příbuznost s námi je patrná ve všem. Po několika dnech svého pobytu v Karpatech jsem s nimi mohl docela dobře komunikovat a oni mi rozuměli. Rusínský oděv se skládá z bílé košile a kalhot, jako u našich Bělorusů [...]. Jejich domy nejsou venku nabílené, jsou zbudovány z tlustých kulatin, jako je to v Rusku. Ženský oděv také se velmi podobá ženskému oděvu našich západních provincií*“ (s. 34). Již zmiňován baron Delvig byl po vstupu do Uherské Rusi ohromen „*podobností rusínských rolníků s rolníky velkoruského kmene. Několik set let Rusíni neměli nic společného s Ruskem, ale nicméně si zachovali hodně společného*“ (s. 84).

Ruští očití svědci těchto událostí velmi podrobně popsali četná násilí ze strany uherských úřadů a armády, kterému byli v té době uherští Rusíni vystaveni. Podle svědectví Lichutina „*Maďaři je bili a okrádali, brali peníze, koně, voly, chléb, rekrutovali každého, koho chytili [...]; nešetřili ani kostely, ze kterých brali zlato, stříbro a cennější šperky*“ (s. 35).

Navzdory své tradiční pokoře vůči „maďarskému jhu“ uherští Rusíni vyjadřovali v roce 1849 svou nespokojenost a pokoušeli se vyhnout násilí. Jak ale podotýká jeden z ruských důstojníků ve svých vzpomínkách, „*žádný přímý odpor Rusínů vůči Maďarům jsme nezaznamenali*“ (s. 35). Právě proto, jak poukazoval Lichutin, uherští Slované „*očekávali náš příchod jako spásu, a to tvrdili všichni Rusíni, s nimiž jsem byl ve styku. Hodně z nich odcházelo k rakouské a ruské armádě a tam zůstávali*“ (s. 35). Podstatné místo ve svých pamětech věnovali ruští důstojníci úvahám o příčinách ubohého postavení uherských Rusínů. Lichutin spatřoval příčinu těžkého postavení uherských Rusínů a Slováků v tom, že se tyto slovanské „kmeny“ staly přímou obětí maďarských kočovných hord na přelomu 9. a 10. století a byli podmaněni Maďary (s. 41). Nechuť a pobouření ruských důstojníků vyvolávalo časté tvrzení jejich maďarských a německých společníků, že maďarská a německá nadvláda je dokonce pro Slovany prospěšná, neboť se jedná o „*lid divoký, hrubý a nevzdělaný*“ (s. 40). Jak emocionálně psal Lichutin, toto tvrzení bylo „*populární na stránkách maďarských a německých novin, dokonce někteří vzdělanci u nás v Rusku s tím také souhlasí [...]. Toto svinstvo je zjevnou urážkou a posměchem nad ubohým postavením Slovanů*“ (s. 41).

Četná svědectví ruských důstojníků svědčila o rychlém postupu maďarizace uherských Rusínů. Pěchotní důstojník M. M. Levčenko psal o východním církevním obřadu maďarských obyvatelů vesnice Bököny ve východním Uhersku a komunikaci v rusínštině představitelů starší generace vesničanů, zatímco mladá generace již vůbec nerozuměla rusínsky a mluvila pouze maďarsky (s. 22). Jednou z nejdůležitějších příčin rychlé asimilace Rusínů byla podle Levčenko školní výuka s maďarštinou jako vyučovacím jazykem (s. 22).

Řada ruských důstojníků skepticky hodnotila výsledky maďarské vojenské

kampaně. Baron A. I. Delvig tvrdil, že „*naše maďarské tažení mělo podle mého názoru nejnepríznivější důsledky pro Rusko. Maďaři nás nenáviděli; slovanské kmeny, které spoléhaly na ruskou ochranu, se k nám staly lhostejnějšími. Rakušané byli nespokojeni s tím, že museli přijmout ruskou pomoc, a brzy projevili svou nevděčnost*“ (s. 85). Se vši platností tohoto stanoviska je třeba poznamenat, že nepřímým výsledkem této kampaně bylo seznámení ruské armády s místními Rusíny a Slováky, kteří byli v té době široké ruské veřejnosti málo známi. Pokud jde o široké masy haličských a uherských Rusínů, pro ně se seznámení s ruskou armádou se stalo civilizačním a kulturním objevem, který měl obrovský dopad na další vývoj rusínské kultury.

Četná a málo známé poznatky, které obsahuje recenzovaný sborník, budou prospěšné nejen historikům, ale také širší veřejnosti, a to tím spíše, že v současném postsovětském prostoru řada historiků inklinuje reinterpretovat dějiny v souladu s momentálními požadavky politických elit. Je příznačné, že se tak často děje ve zjevném rozporu s historickou vědou a akademickou tradicí.

Kirill Shevchenko
(Ruská státní sociální univerzita,
pobočka Minsk)

MARTA ULRYCHOVÁ – MARIE BÍLKOVÁ (EDS.): SVATÝ JAN NEPOMUCKÝ V EVROPSKÉM KULTURNÍM KONTEXTU. Nepomuk: Genius loci – Společnost pro studium života regionu, o. s. – Město Nepomuk – Mikroregion Nepomucko – Římskokatolická farnost arciděkanství Nepomuk, 2019, 164 s.

V recenzovaném sborníku jsou zveřejněny příspěvky z konference spolku *Genius loci českého jihozápadu* pořádané ve spolupráci s městem Nepomuk v květnu 2019. Prezентují se

v něm rozšířené verze přednesených referátů i příspěvky, které na jednání nezazněly, autory jsou odborníci i amatérští badatelé. Sborník vyšel v roce, kdy uplynulo 290 let od svatořečení Jana Nepomuckého, redakčně jej připravily Marta Ulrychová a Marie Bílková. Obsah s různě zaměřenými příspěvky je popsán v samém úvodu, takže je možno zvolit téma podle zájmu čtenáře. Nejde přímo o náměty z etnologie, nicméně i převážně historické a kunsthistorické zaměření publikace přináší zajímavá zjištění i osvětlení témat spadajících do sféry lidové víry a pověrečnosti, výtvarné tvorby apod. Všechny studie spojuje osoba svatého Jana Nepomuckého, v českém prostředí dobře známého mučedníka. Možná už méně je v povědomí obyvatel českých zemí zakotvena skutečnost, že sv. Jan Nepomucký je v rozsáhlé rodině svatých považován ve světě za vůbec nejznámějšího Čecha. Svědčí o tom třicet tisíc vyobrazení, soch a dalších památek na českého světce v Evropě a více než jejich dvojnásobek rozšířených po celém světě.

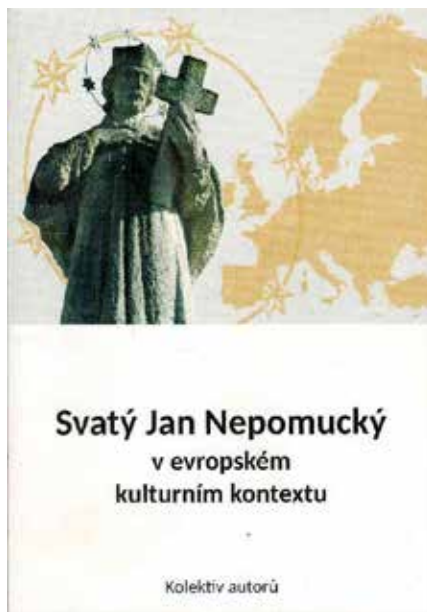
Třebaže zájem o českou historii, včetně té středověké, v současnosti narůstá, jak to dokládají některé znalostní a soutěžní pořady např. v televizním vysílání, vědomosti o životě světců jsou spíše upozaděny. Pro oživení základních dat lze sáhnout k úvodní poznámce *O svatém Janu Nepomuckém* Pavla Motejzika nebo nahlédnout do příspěvku *Proces s Janem Nepomuckým* Ludka Krčmáře. Zde je vylíčen život světce i jeho profesní aktivita až po mučednickou smrt. Johánek z Nepomuku, jak znělo jeho původní jméno, žil v Čechách v době počínajícího revolučního kvasu za panování nepříliš schopného panovníka Václava IV., syna Karla IV. Rozpory mezi světskou mocí reprezentovanou králem a hlavou české církve, pražským arcibiskupem Janem z Jenštejna se staly Janu Nepomuckému, právníkovi nejvyššího církevního hodnostáře v Čechách, osudnými. Jejich důsledkem byla mučednická smrt, na níž se podle

některých pramenů podílel i sám panovník. Kult Jana Nepomuckého, který se zrodil poměrně brzy po jeho skonu a rozrostl se do značných rozměrů v období baroka, se rozšířil prakticky po celém světě. Mj. pronikl i za moře vlivem působení evropských duchovních, např. do Brazílie. Díky tomu město Nepomuk (původně osada Pomuk, která se stala natrvalo městem v roce 1730 z vůle krále Karla VI.) navázalo partnerské vztahy s brazilským městem podobného jména São João Nepomuceno. V roce 2016 přijel do Nepomuku první návštěvník z této jihoamerické země a od té doby se na základě partnerské smlouvy rozvíjejí vzájemné vztahy různými způsoby, což bylo obsahem jednoho z příspěvků, který rovněž odezněl na zmíněné konferenci a je otištěn ve sborníku (Pavel Motejzík a Luis A. F. Pontes: *O mostě dlouhém deset tisíc kilometrů*).

Část příspěvků pojednává o různých hmotných dokladech svatojánského kultu, uložených v Nepomuku i v mnoha dalších lokalitách v České republice. Vztah věřících k těmto památným předmětům svědčí o vysokém stupni úcty, které k nim

i k jejich původním vlastníkům věřící chovají. Sochy, vyobrazení, zasvěcená místa atd. našly svůj odraz v pojednáních Pavla Kroupy (*Svatojánské památky v Nepomuku*) a Hany Černohouzové (*Vybrané památky kultu sv. Jana Nepomuckého ze sbírek Svatojánského muzea v Nepomuku*). Náplní dalších referátů je způsob uchovávání a rekonstrukce památek, např. *Pozapomenutá barokní socha sv. Jana Nepomuckého v ulici 28. října ve Stříbře a příběh její poslední obnovy* (autor Viktor Kovařík) nebo obsáhlý popis sídla pražského arcibiskupa, jehož autorem je Michal Tejček (*Pracoviště sv. Jana Nepomuckého. Arcibiskupský dvůr ve světle soudních akt z roku 1377*). Příspěvek čítající přes třicet stran detailně seznamuje s místem působnosti světce. Jan Nepomucký byl graduovaný právník spravující po právnícké stránce dvůr vedoucí církevní osobnosti ve středověkých Čechách, pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna, v té době vedle krále z dynastie Lucemburků druhého nejmocnějšího pána v české zemi. Toto téma doplňuje Veronika Vaníšová popisující náplň práce světce ve službách arcibiskupského dvora v pojednání *Jan z Pomuku, doktor dekretů, aneb obraz práva 14. století ve světle příběhu sv. Jana Nepomuckého* a poskytuje tak informativní pohled na středověkou praxi v oblasti církevního práva.

Nejznámější český světec má své místo rovněž v písemnictví, jak o tom pojednala Ladislava Lederbuchová, která toto téma sledovala v kronice Václava Hájky z Libočan, v epigramech Karla Havlíčka Borovského, v díle Aloise Jiráska, Karla Schulze a dalších (*Svatý na mostě. Obraz sv. Jana Nepomuckého v literatuře*). Nejen o památkách na sv. Jana Nepomuckého v poutním kostele v Nepomuku, ale i o dalších posvátných předmětech uctívaných věřícími čteme v referátě Marie Bílkové (*Ostatky svatých v kostele sv. Jana Nepomuckého*). Jejich soupis nepochybně vzbuzuje zájem, neboť vedle světce, jemuž je kostel zasvěcen, uvádí autorka kromě

jiných také ostatky evangelisty Lukáše, Konstantina (Cyrila) – jednoho ze soľuňských věrozvěstů a dále mučedníků – syrských bratrů Kosmy a Damiána, jimž byl zasvěcen jeden z prvních kostelů v Čechách ve Staré Boleslavi a kteří patří k nejstarším českým světcům. Text o uložení ostatků těchto svatých v nepomuckém kostele ovšem není zcela jasný. Další odstavce informují, v rozporu s výše uvedeným tvrzením, že ostatky sv. Lukáše získal Karel IV. pro svatovítský chrám a dále, že Konstantin-Cyřil byl pohřben v Římě, kam byly přeneseny rovněž ostatky sv. Kosmy a Damiána. Pro úplnost uvedme ještě příspěvek o jednom ze zakladatelů Svatojánského muzea v Nepomuku P. Viktoru Michkovi (autor Vladimír Červenka) a informaci o činnosti instituce Dědictví sv. Jana Nepomuckého (autorka Gabriela Kalinová) zaměřeného na vydávání náboženské literatury. Z pera Ondřeje Kryštofa Koláře pochází příspěvek s názvem *Svatý Jene z Nepomuku... Karel Havlíček Borovský jako katolík*.

Příspěvky jsou různého druhu a přináší základní informace a popisy i vědecké studie zveřejňované v publikacích tohoto typu. Vzhledem k pestrosti námětů uvádíme příspěvky v úplnosti, z nichž si čtenář vybere dle svého zájmu. Z otištěných pojednání se vymyká slovo duchovního P. Jiřioho Špiřika *Svatý Jan Nepomucký v kontextu obrácení*, které je zaměřeno obvyklým, poněkud zjednodušujícím způsobem k otázce náboženství a jeho výuky, víry, úcty ke katolické církvi a jejím dogmatům. Autor se kriticky staví k významu akce, jakou byla konference, pokud není vedena v intencích církevní ideologie. K nesporným zajímavostem sborníku patří zpráva o vytvoření reálné podoby Jana Nepomuckého v příspěvku Kateřiny Dobrovolné nazvaném *Skutečná tvář Jana Nepomuckého*. Jde o dílo brněnských badatelů Evy Vaníčkové a Ondřeje Bílky z Centra kulturní antropologie při Moravském zemském muzeu. Autoři vyšli z poznatků Emanuela Vlčka, který zkoumal světcovy ostatky

v 70. letech minulého století. Výsledkem jejich úsilí je bronzová busta, která byla odhalena v roce 2019. Výsledky práce brněnských vědců pozměnily a upřesnily dosavadní představy o tom, jak sv. Jan Nepomucký vypadal. Fotografie busty jsou součástí pestré fotografické výzdoby sborníku, který je nepochybně zajímavým rozšířením poznatků o historii a kultuře českého středověku i o jejich přesahu do současnosti.

Marta Toncřová
(Etnologický ústav AV ČR)

ONDŘEJ KRYŠTOF KOLÁŘ: LITERÁRNÍ TOULKY PÍSECKEM. Historická ročenka 2018–2019. Písek: Little Mountains 2019, 59 s. Elektronická publikace. Dostupné z: <http://www.ctenizpisku.cz/cteni_dila/historicka-rocenka-2018-2019/>.

Literárně zpracované topografie jsou oblíbeným čtivem zejména pro ty, jimž zůstávají vzdálená rychlá kola dopravních prostředků. Poutník vydávající se klikatými pěšinami krajiny a pokorně zdolávající záludnosti terénu nejenže má možnost snáze pochopit přírodní podmínky regionu a jejich ekonomické využití, ale tváří v tvář lidem a konfrontací s výsledky jejich práce a snažení si dokáže lépe představit, jak a za jakých podmínek se v místě utvářel a pulsoval společenský a kulturní život. V oblasti beletrie, v níž jsou faktografické údaje hutně protkávané častými lyrickými pasážemi, u nás jistě prvenství zaujímá *Země zamyšlená* Ladislava Stehlíka, rodáka z Bělčic (1908–1987). Není divu, že se stala inspirací i pro velkého znalce a obdivovatele Stehlíkova díla, píseckého historika Ondřeje Kryštofa Koláře (1960–2021).

Kolářovy *Toulky Píseckem* byly původně psány v 90. letech na objednávku píseckého nakladatelství IRES-Čížek. V zamýšlené populárně-naučné knize,

kteřá měla být doprovázena ilustracemi Romana Kubičky, autor upustil od poznámkového aparátu, neboť by – podle jeho slov v předmluvě – běžného čtenáře zbytečně zatěžoval. Z původního záměru bohužel sešlo, navíc autorovi nebyl vrácen žádný ze třech strojopisů. Byl zde však časopis Otavín, což autora podnítilo k rekonstrukci ztraceného textu. Bohužel ani tato verze se nedočkala plného uplatnění. Otavín přestal po dvou letech (2000–2002) vycházet, větší část „Toulek“ se tudíž odložila ad acta. Autor si na jejich vydání musel počkat dvě desetiletí, tedy na dobu, kdy je vcelku obvyklé číst knihy pouze v elektronické verzi. Podle předmluvy nic do textu nepřidával, ale jako dobový dokument ho ponechal v původním znění.

Autor nás zavádí na Písecko, jehož hranice jsou částečně vymezeny územím píseckého okresu. Samotným městem však neprochází, ale v roli poutníka a vypravěče ho obchází kruhem ve směru hodinových ručiček, počínaje velkým obloukem postupujícím od jihovýchodně položených lesnatých ploch Píseckých hor („1. Za Píseckými horami“, „2. Kolem města v moři lesů“) s malou odbočkou na jih („3. Cesta k Protivínu“) přes Putim do Štěkně („4. K soutoku Blanice s Otavou“), odtud pak přes Čížovou a Zlivice do Vrážky („5. Na severovýchod od Písku“), kde se obrací směrem na severovýchod („6. Krajinou Mikoláše Alše“, „7. Stezka mi severního Písecka“), pak ještě dále k Milevsku („8. Od severu k Milevsku“), aby se po delším zastavení v tomto koutě pravobřežní Vltavy a části tábořského okresu („9. Milevsko literární“) vrátil přes Bernartice a Červenou do výchozího bodu svého putování („10. Zpět k Písku“). Sám coby zdatný chodec nás v 85 obcích upozorní na 150 jmen. Již sama jeho mnohostrannost garantuje i široký záběr oborů. Jsme seznamováni se jmény vynikajících národohospodářů, průmyslníků, drobných podnikatelů, lesnických expertů, politiků, duchovních správců, lékařů, stavitelů, pedagogů,

spisovatelů, básníků, publicistů, překladatelů, vydavatelů, malířů, hudebníků, divadelních a filmových tvůrců, historiků, archeologů, lingvistů, literárních historiků, etnografů, folkloristů a obecních kronikářů, tedy všech, kteří se na Písecku narodili, chodili do školy, studovali, přechodně nebo celý život zde působili, zemřeli, anebo zde pouze našli místo posledního odpočinku. Autor nezapomněl ani na svérázné místní figurky, které se mnohdy staly předlohami literárních postav. Vedle osobností všeobecně známých (Jarloch, Jan Kocín z Kocínětu, Jan st. Hodějovský z Hodějova, Jan Neruda, Adolf Heyduk, Karel Klostermann, Jindřich Šimon Baar, Čeněk Zíbrt, Čeněk Holas, Jan Máchal, August Sedláček, Mikoláš Aleš, Eduard Bass, Jaroslav Hašek, Jan Čarek, Bohumil Hrabal, Alois Rašín, scenárista Václav Krška, bankéř Jaroslav Preiss, historik a politik Kamil Krofta, lékařka Vlasta Kálalová aj.) převažují osobnosti neprávem zapomenuté.

Město jako pomyslný střed Písecka není z textu nikterak vyloučeno, naopak je mnohokrát skloňováno v souvislosti se školní docházkou a léty studií na píseckém gymnáziu, reálce, lesnické či zemědělské škole. Kolářův text je místy provázen deníkovými záznamy významných osobností, citacemi z literárních děl, místních časopisů, ale i tradovanými humorkami a anekdotami.

Jako zkušený odborník v oblasti historických věd, který se doslova upsal svému regionu, Kolář znal (a zde bohužel musím použít již minulého času) místa, která zůstávají stranou běžných turistických cest. Uměl odkrýt jejich krásu. Měl přehled o regionálním tisku, jeho zakladatelích a přispěvatelích, věděl také, kolik cenných věcí zůstalo pouze v rukopisech a teprve čeká na své zveřejnění. U mnoha obcí podal cenné informace i o jejich kronikářích.

Na závěr svého putování, které symbolicky uzavřel „*před branami bývalého královského a krajského města Písku s jeho nepřebornou pokladnicí literárně-historických faktů a souvislostí*“, zve au-

tor své čtenáře k další procházce, která pak „*tomu, v kom jsme vzbudili zájem o osudy slavných i zapomenutých, nedopřeje odpočinku*.“ Loučí se slovy: „*Ale o této procházce si jistě někdy přečtete v některé další knize*.“ O tuto možnost již zůstaneme bohužel ochuzeni.

Marta Ulrychová
(Plzeň)

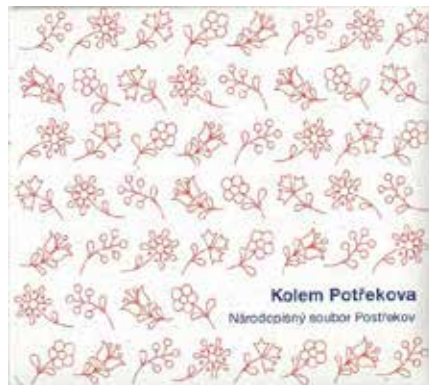
CD KOLEM POTŘEKOVA. Národopisný soubor Postřekov, 2020.

Celkem 33 snímků – lidových písní a instrumentálních melodií – přináší nové CD Národopisného souboru Postřekov nazvané *Kolem Potřekova*. Základem kolekce nahrávek písní z horního Chodska se stalo natáčení souboru v rámci projektu Českého rozhlasu „Folklor v regionech“, které v roce 2018 proběhlo v plzeňském studiu Českého rozhlasu (srov. NR 4/2020). Tehdy vzniklo deset snímků, ke kterým kolektiv následně dotočil ještě třináct dalších nahrávek. O hudební režii se postaral Antonín Bulka, o zvuk a mix Karel Brothánek.

Národopisný soubor Postřekov se od svého založení v roce 1956 věnuje folkloru oblasti horního Chodska. (Aktivita předchůdců souboru se ale datuje už rokem 1933 v souvislosti s národopisnou slavností Chodský den v Postře-

kově.) Nové nahrávky zachycují aktuální muzikantské složení dudácké muziky souboru hrající ve stylu chodské tzv. velké selské muziky (Richard Vísner – dudy, Roman Kalous – Es klarinet, Jiří Havrusevič – B klarinet, Radek Zuber – kontrabas). V nové kolekci nahrávek se ale objevují i další tradiční chodská muzikantská seskupení, která tzv. velké selské muzice v historickém vývoji časově přecházela: hra samotného dudáka a hra dudáka s houslistou neboli „houdkem“ (*Začala mi má panenka*), ke kterým se později přidal klarinetista neboli „písač“ (*Já nyjsem tak hluupá, Sluuzila dívče, Pouťová polka, Hdyž sem já chodíval a další*), čímž vznikla tzv. malá selská muzika. Ostatně soubor sám je příkladem kontinuity a pečlivého, zároveň ale přirozeného generačního předávání tradice v rámci regionu (často přímo v jednotlivých „souborových“ rodinách). Během vystoupení se tak vždy společně prolínají dvě (i tři) souborové generace – „starý ha mladý“.

Repertoár dudácké muziky Národopisného souboru Postřekov je široký a čerpá nejen z dlouholeté souborové tradice, ale také ze sběratelské práce hudebníků Jindřicha Jindřicha, Ludvíka Kuby a dalších. Pod hudebními úpravami z nové kolekce snímků jsou podepsáni především Vladimír Baier, Josef Kuneš a Roman Kalous. Nové CD zachycuje hned několik sólistů ze současné generace souboru – Monika Baštářová, Barbora Beroušková, Lenka Blacká, Jana Bubníková, Anna Konopíková, Klára Machová, Václav Buršík, Aleš Kuželka, Antonín Kuželka – kteří stylem interpretace zdatně navazují na své souborové předchůdce. Na snímcích se (s temperamentem sobě vlastním) uplatňují rovněž tanečníci souboru, kteří se postarali o sborový zpěv. Působivé jsou i snímky natočené *a capella*, jenž dávají slásem současných Postřekováků zcela vyniknout – např. chlapská píseň *Potřekovský chlapi suu*, dívčí *Míla sem holuubka* nebo překrásná milostná *Hančíčka spí*.

Za zmínku stojí i graficky pěkně vedený booklet, který album doprovází. Obsahuje fotografie Národopisného souboru Postřekov fotografa Zdeňka Zrůsta ze Starého Klíčova. Snímky pro tento účel pořizoval v průběhu celého roku tak, aby zachytil podobu a atmosféru všech ročních období – od „Jarního mlhavého východu slunce“, přes letní „Žně“ až po zimní „Koulovačku na Chodsku“. Několik snímků z tohoto cyklu se v roce 2020 objevilo i na samostatné autorově výstavě fotografií v Domažlicích.

Nové nahrávky Národopisného souboru Postřekov se již staly součástí bohatého hudebního archivu Českého rozhlasu, odkud se budou pravidelně dostávat k rozhlasovým posluchačům. Díky CD *Kolem Potřekova* si teď jistě cestu najdou i k dalším zájemcům a milovníkům chodské lidové muziky.

Michaela Vondráčková
(Český rozhlas Plzeň)

CD / 2LP SVATEBNÍ & POHŘEBNÍ // WEDDINGS & FUNERALS. Lidová muzika z Chrástu ve spolupráci s Radioservis, a. s., 2020.

Tak jako většina folklorních kapel i Lidová muzika z Chrástu vznikla z podnětu jednoho člověka. Před čtvrtstoletím jím byla učitelka houslové hry Zuzana Klepalová, která ve svém působišti – Základní umělecké škole v Chrástu u Plzně – dokázala své svěřence nadchnout pro lidovou hudbu. Své působiště již dávno vyměnila za jinou kantorskou štaci na Klatovsku, nicméně stopy zůstaly, a nejen že se rozmnožily, ale nabýly i pevnějších kontur. Radost z lidových tradic a muzicírování dnes mnozí ze zakládajících členů již předávají svým dětem.

I když soubor nemá taneční složku, tanečním příležitostem se rozhodně ne-

vyhýbá, ale dokáže si je v terénu nalézt tam, kde ještě plní svoji původní funkci. Nese název své obce, která se rozprostírá na severovýchodním okraji Plzně, v místech, kde se ještě ve 40. letech minulého století daly zaznamenat písňové varianty rozšířené v této části Plzeňska. Soubor však nevznikl jako pietní strážce místních tradic, ale svým repertoárem se rozběhl nejen po celých jihozápadních Čechách, ale také dále na Moravu, jiným směrem pak do německé Horní a Dolní Lužice. Jedno své album muzika věnovala českému jazykovému ostrůvku v okolí Sulislavi (*Sulislavské kostelíčku*, 2012), poté vytvořila zpěvník *Plzeňské písně* doplněný dvojalbumem (2016), který však nepojala jako vědeckou edici, ale smísila zde lidové písně s vlastní aktuální tvorbou. V roce 2018 následovaly písně Lužických Srbů s názvem *Za českými horami*.

„Nechceme být mramorovi“, říká houslista a zpěvák Vojtěch Kouba, od roku 2005 vedoucí kapely, zároveň pak i aranžér řady písní. Chrástečtí nemají silné ambice ve smyslu připravit někoho v regionu o prvenství, sázejí na svou soudržnost, ale zároveň i otevřenost vůči svým kolegům. Jejich vztah k folkloru je sympatickou „ódou na radost“ a cestou k pozitivním zážitkům.

Dvojalbum svatebních a pohřebních písní se podařilo vydat nejen formou CD, ale též v podobě dvou vinylových desek. Obsahují tři desítky písní, o jejichž výběru platí to, co jsem uvedla nahoře. Nejčastěji zde znějí písně jižních Čech, jejichž „prolamování“ se s úspěchem ujaly přirozeně znějící soprány Adély Forejtové a Jany Rauschové, ale i další hlasy včetně mužských. V kapele hrající ve složení housle, flétny, klarinety, kontrabas, bicí, příležitostně dudy a harmonium si zřejmě nepotrpí na privilegované sólisty, ve třiceti písních je naopak dána příležitost všem, postupně se zde uplatňují i další členové, ať již sólově, nebo v rámci dobře sezpívaného komorního sboru.

Vcelku příjemným překvapením jsou krčkovsky laděné aranže Vojtěcha Kouby a Pavla Kierbergera, prozrazující, že návaznost na tuto linii v uchopení folklorního materiálu zůstává stále živá. Ostatně tři písně zde znějí přímo v aranži Jaroslava Krčka, který se do celého projektu zapojil jako hudební režisér, ale i užitečný a podnětný supervizor.

Booklet (opět sázející na dětskou hravost) nám bohužel neprozradí nic o původu písní a jejich sběratelích. Je to škoda, protože zde vedle téměř notoricky známých písní znějí mezi svatebními i písně v lužické srbštině, dále v chebském nářečí taneční „Weibal setz’s Hailbal af“, zaznamenaná nýřanským Karlem Poetzlem cca 1897, mezi pohřebními klasicistně laděná „Ist denn heut’ mein Ehrentag“ a „Hier liegt ich kleines Kind“, které do své edice německých pohřebních písní z Čech z roku 1926 zařadil sběratel Rudolf Hadwig. Najdeme zde však texty všech třiceti písní s jasným cílem seznámit s nimi širší veřejnost a přispět tak k jejich osvojení.

V každém případě je dvojalbum dobrým počinem, a co se interpretačních kvalit týče i dobrou vizitkou pro tento mladý soubor.

Marta Ulrychová
(Plzeň)

Studies on the Subject of “National School in Ethnology and Socio-Cultural Anthropology”

North American <i>Folkloristics</i> between Folkloristics and European Ethnology (<i>Petr Janeček</i>)	95
An Outline of the Development of the Mexican Anthropology from the Early 19 th Century until 1948 (<i>Oldřich Kašpar</i>)	102
Field Research in Folklore Studies in Serbia: A Historical Overview and Development Perspectives (<i>Sonja Petrović</i>)	111
Thirty Years of Independent Ukrainian Ethnomusicology (1990–2020) (<i>Iryna Dovhaljuk – Lina Dobrjanska</i>)	121
Rieger, or Grimm? Romantic and Pragmatic Approaches to the Ethnological Research into Laws (<i>Tomáš Ledvinka</i>)	134

Transforming Tradition

Social Life in the Time of Corona: observations from a Slovak village through the eyes of a student of ethnology (<i>Barbora Turčanová</i>)	146
The Burden of Tradition (<i>Josef Jančář</i>)	147

Jubilees and obituaries

The Ethnologist Josef Jančář Celebrates 90 th Birthday (<i>Alena Jeřábková, Jan Krist, Martina Pavlicová, Juraj Hamar</i>)	151
Jiří Langer's 85 th Birthday (<i>Heino Wessel Hansen</i>)	153
Marie Majtánová-Korandová Celebrated Her 85 th Birthday (<i>Marta Ulrychová</i>)	155
This Year's Jubilee of Lydia Petrářová (<i>Jiří Woitsch</i>)	156
Eighty-Year-Old Mojmir Benža (<i>Peter Slavkovský</i>)	158
This Year's Jubilee of Gabriela Kiliánová (<i>Eva Krekovičová</i>)	160
Congratulations to Dana Motyčková (<i>Ludmila Kopalová</i>)	161
Last Greeting to Milena Secká (14 July 1957 – 14 March 2021) (<i>Lydia Petrářová</i>)	162
A Remembrance of Vjačeslava Lohvinová (1948–2021) (<i>Jana Pospíšilová</i>)	164
In Memory of Alena Přetáková (<i>Alena Schauerová</i>)	165
Ondřej Kryštof Kolář Has Passed Away (<i>Karel Cejnar</i>)	166

Reviews

E. Mannová: Minulosť ako supermarket? Spôsoby reprezentácie a aktualizácie dejín Slovenska [The Past as a Supermarket? The Ways How to Represent and Update the History of Slovakia] (<i>Gabriela Kiliánová</i>)	168
M. Ju. Dronov (ed.): Rusiny Avstrijskoj imperii v dnevnikach i vospominanijach russkich oficerov - učastnikov Vengerskoho pochoda 1849 goda [Ruthenians of the Austrian Empire in Diaries and Memoirs of Russian Officers - Participants of the Hungarian Campaign in 1849] (<i>Kirill Shevchenko</i>)	169
M. Ulrychová – M. Bílková (eds.): Svatý Jan Nepomucký v evropském kulturním kontextu [Saint John of Nepomuk within the European Cultural Context] (<i>Marta Toncrová</i>)	171
O. K. Kolář: Literární toulky Píseckem [Literary Rambles in the Písek Area] (<i>Marta Ulrychová</i>)	173
CD Kolem Potřekova [CD Around Postřekov] (<i>Michaela Vondráčková</i>)	174
CD/LP Svatební & Pohřební // Weddings & Funerals (<i>Marta Ulrychová</i>)	175

NÁRODOPISNÁ REVUE 2/2021, ročník XXXI

Vydává Národní ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice, ČR (IČ 094927)

Národopisná revue je odborný etnologický recenzovaný časopis, vychází čtyřikrát ročně, vždy na konci příslušného čtvrtletí. Pravidla recenzního řízení i veškeré další informace pro autory příspěvků i pdf verze jednotlivých čísel jsou zveřejněny na internetových stránkách časopisu <<http://revue.nulk.cz>>.

Periodikum je evidováno v mezinárodních bibliografických databázích Scopus, ERIH (European Reference Index for the Humanities), AIO (The Anthropological Index Online of the Royal Anthropological Institute), CEJSH (Central European Journal of Social Sciences and Humanities), GVK (Gemeinsamer Verbundkatalog), IBR (Internationale Bibliographie der Rezensionen geistes- und sozialwissenschaftlicher Literatur) + IBZ (Internationale Bibliographie geistes- und sozialwissenschaftlicher Zeitschriftenliteratur), RILM (Répertoire International de Littérature Musicale), Ulrich's Periodicals Directory.

REDAKČNÍ RADA:

PhDr. Jan Blahůšek, Ph.D., doc. PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., PhDr. Hana Dvořáková, doc. Mgr. Juraj Hamar, CSc., doc. PhDr. Petr Janeček, Ph.D., doc. PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist, PhDr. Martin Novotný, Ph.D., prof. PhDr. Martina Pavlicová, CSc., PhDr. Jana Pospíšilová, Ph.D., doc. Mgr. Daniela Stavělová, CSc., PhDr. Martin Šimša, Ph.D., doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc., PhDr. Lucie Uhlíková, Ph.D., doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

MEZINÁRODNÍ REDAKČNÍ RADA: prof. PhDr. Anna Divičan, CSc. hab. (Maďarsko), Dr. László Felföldi (Maďarsko), Mag. Dr. Vera Kapeller (Rakousko), prof. Dragana Radojičić (Srbsko), prof. Mila Santova (Bulharsko), prof. Dr. habil. Dorota Simonides, Dr.h.c. (Polsko), Dr. Tobias Weger (Německo)

Šéfredaktorka: Lucie Uhlíková

Redaktorka: Martina Pavlicová

Tajemník redakce: Petr Horehled

Překlady: Zdeňka Šafaříková, Eva Reutová (ukrajinská studie), Pavel Krejčí (srbská studie)

Tisk: LELKA, Dolní Bojanovice

Datum vydání: 30. 6. 2021

ISSN 0862-8351 (Print)

ISSN 2570-9437 (Online)

MK ČR E 18807

